

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

СЕНАТА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 7

БЕОГРАД, 1938 ГОДИНЕ

КЊИГА I

XI РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 МАРТА 1938 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

Др. ЂУРА КОТУР и СТЕВАН ЈАНКОВИЋ

Секретар

КАМЕНКО БОЖИЋ

Присутни су г. г. Министри: Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић, Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар правде Милан Симоновић, Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен, Министар пољопривреде Светозар Станковић, Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић, Министар без портфеља др. Нико Новаковић, Министар физичког васпитања народа др. Вјекослав Милетић и Министар пошта, телеграфа и телефона Војко Чвркић.

Почетак у 9,30 часова.

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника X редовног састанка;
2. — Читање Указа Краљевских Намесника о именовану за сенатора г. др. Душана Васиљевића, адвоката и бив. народног посланика из Сарајева;
3. — Читање извештаја Имунитетског одбора о захтеву г. Министра правде за издавање суду сенатора г. др. Алберта Крамера;
4. — Саопштење извештаја Одбора о попуњавању упражњених места у претседништву Одбора;
5. — Молбе, жалбе и резолуције.
6. — Дневни ред: Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за буџетску 1938/39 годину у начелу.

Говорници: Др. Јосип Немец (свршетак говора), Душан Ђерић, Иван Пуцељ, др. Душан Стевичић, др. Лујо Војновић, др. Васо Глушац, др. Живадин Стефановић, Радослав Дунић и Душан Трифковић.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, отварам XI редовни састанак Сената и молим г. секретара да прочита записник X редовног састанка.

Секретар Каменко Божић прочита записник X редовног састанка.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Има ли која примедба на записник? (Нема.) Примедаба нема, записник се оверава.

Господо сенатори, пре прелаза на дневни ред изволите саслушати Указ Краљевских Намесника о именовану за сенатора г. др. Душана Васиљевића (чита):

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
ПЕТРА II
ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ
КРАЉА ЈУГОСЛАВИЈЕ
КРАЉЕВСКИ НАМЕСНИЦИ

на основу члана 50 Устава, именују:
за сенатора Васиљевића др. Душана, адвоката и
бившег народног посланика из Сарајева.

Претседник Министарског савета и Министар
иностраних послова нека изврши овај Указ.

18 марта 1938
у Београду

Павле, с. р.
Др. Р. Станковић, с. р.
Др. И. Перовић, с. р.

Претседник Министарског савета
и Министар иностраних послова
Др. М. М. Стојадиновић, с. р.

(Господа сенатори саслушали су Указ Краљев-
ских Намесника стојећи и пропратили га ускликом:
Живео Краљ!)

Господо сенатори, имам да вам саопштим да
је стигао извештај Имуниетског одбора о захте-
ву Министра правде за издавање суду сенатора
г. др. Алберта Крамера. Молим г. секретара да
прочита извештај.

Секретар Каменко Божић (чита):

СЕНАТ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Имуниетски одбор
21 марта 1938 год.
Београд

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД

Имуниетски одбор примио је преко Претсед-
ништва Сената захтев г. Министра правде од 25
септембра 1937 год., бр. 72790 о издавању суду
г. сенатора др. Алберта Крамера, због дела из чл.
52, 54, 79 т. 4 и 5 Закона о штампи, по тужби
Окружног суда у Љубљани.

На својој II редовној седници, одржаној на
дан 21 марта 1938 год., Имуниетски одбор је до-
нео следећу одлуку:

На основу Указа од 29 новембра 1937 год. о
општој амнестији за све штампарске кривнице, које
се као такве казне по Закону о штампи, и које су
учињене до дана овог Указа (Службене новине од
2 децембра 1937 год. бр. 275) — тражење о изда-
вању суду сенатора др. Алберта Крамера постало
је беспредметним и сва акта по овоме предмету
имају се вратити г. Министру правде.

За известиоца Одбор је одредио г. сенатора
Душана Ђерића.

Сва акта се враћају.

Секретар
Д. Ђерић, с. р.

Претседник
Имуниетског одбора,
Др. Храсница, с. р.

Чланови:

М. Цукавац, с. р.
Др. Марушић, с. р.
Б. Ц. Јеличић, с. р.
Рад. М. Дунић, с. р.
Др. Мишкулин, с. р.
Др. Новаковић, с. р.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Овај
одборски извештај ће се отштампати, биће вам ра-
здељен и ставиће се на дневни ред кад то Сенат
закључи.

Стигли су извештаји Одбора о попуњавању
упражњених места у претседништву Одбора. Мо-
лим г. секретара да учини о том саопштење.

Секретар Каменко Божић (саопштава): 1) Од-
бор за молбе и жалбе извештава Сенат, да је на
седници од 21 марта ове године на упражњена
места изабрао себи за претседника сенатора г.
Јанка Спасојевића, а за потпретседника сенатора г.
Јеремију Живановића; 2) Имуниетски одбор изве-
штава Сенат, да је на својој седници од 21 марта
ове године изабрао на упражњено место себи за
претседника сенатора г. др. Халидбега Храсницу.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Саоп-
штени одборски извештаји примају се на знање.

Стигле су, господо сенатори, молбе и жалбе
из народа. Молим г. секретара да их саопшти.

Секретар Каменко Божић (саопштава): 1) Ару-
чевић Ахмед и другови, пензионисани монополски
радници из Мостара, моле за дејство да им се по-
већају пензијске припадљности;

2) Удружење продаваца новина из Београда
моли Сенат да законским путем реши социјални
положај радника—продаваца новина;

3) Стјепан Крањчевић, бивши жандарм из Бо-
санског Кабаша, жали се на отпуштање из службе
и моли садејство Сената код Државног савета да
повољно реши његову жалбу;

4) Удружење ратних инвалида из Новог Места
и општинска управа у Турнишчу моле, да се што
скорије донесе нови Инвалидски закон.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Све са-
општене молбе и жалбе упутиће се на рад надлеж-
ном Одбору за молбе и жалбе.

Господо сенатори, прелазимо на дневни ред.
На дневном реду је наставак претреса у начелу
предлога буџета државних расхода и прихода са
предлогом Финансиског закона за буџетску 1938/39
годину.

Реч има сенатор г. др. Јосип Немец да настави
свој говор.

Dr. Josip Nemeц: Dozvolite, gospodo senatori,
da sada posvetim nekoliko reči našoj unutrašnjoj po-
litici. I unutrašnju politiku Kraljevske vlade i njezin
način provadanja politike ne možemo da odobrimo,
ne možemo da se s njom poistovjetujemo, i ne može-
mo da glasanjem za predloženi budžet preuzmemo
suodgovornost za tu politiku. Temeljni je razlog što
ova Kraljevska vlada ne vodi otvorenu i doslednu
jugoslovensku politiku. Ova Kraljevska vlada je pret-
stavnik politike političke stranke sa zvaničnim nazi-
vom „Jugoslovenska radikalna zajednica“, što znači
da se međusobno pokrivaju, da Vlada odgovara za
djela, a stranka za sva djela Vlade.

Ta stranka resi se časnim epitetom „jugosloven-
ska“, ali taj epitet ostaje samo na papiru. Rad stranke
i Kraljevske vlade nije u skladu s onim što se smije i
može tražiti od onoga, koji se resi tim časnim na-
zivom.

Da biste moje riječi bolje razumjeli, moram da
iznesem svoje poglede na jugoslovenstvo. Pod jugo-
slovenstvom razumjevam utvrđenu istinu da smo mi
Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod. Od svakog onog
člana našeg naroda, koji tu istinu priznaje i ispovje-
da, tražim doslednost u svim njegovim nacionalnim

težnjama, riječima i dijelima, što znači, da kod iskrenog Jugoslovena moraju sve njegove misli i želje, sve njegove riječi i sva njegova djela imati pred očima u prvom redu interes cjeline. Posebni interesi pojedinog dijela moraju se podvrći interesu cjeline.

Jugoslovenska radikalna zajednica imade ne samo jugoslovensko ime, već ona i u svome programu ispovjeda da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, pa se stoga od nje može i mora s punim pravom očekivati jugoslovenska delatnost.

Ali toga kod njezinih članova nema. Već sama struktura stranke pokazuje, da je to tek neka koalicija, — kako je to nedavno pisala i sarajevska „Muslimanska svijest“ — raznih političkih grupa (Jedan glas sa desnice: Koja ne zastupa nikoga); — Ne velim da zastupa, ali tako je shvatila, — i da to nipošto nije jedna jedinstvena jugoslovenska stranka. A kad se sjetimo onih separatističkih izjava najvidenijih članova slovenačke koalicione grupe pod slovenačkom zastavom, o kojima je već mnogo govoreno, onda se može punim pravom ustvrditi, da Radikalnoj zajednici ne pristaje časnii jugoslovenski naziv i da ona ne provodi jugoslovensku politiku. *Lucus a non lucendo.*

Gospodo senatori, i u politici mora biti etike i morala. Ova Kraljevska vlada proglasila je urbi et orbi, da ona donosi demokratizam, a da bi zasvjedočila ozbiljnost te izjave, opetovano je tražila i dobila od Narodnog predstavništva ovlaštenje za donošenje političkih zakona, odnosno uredbi sa zakonskom moći, — no do dana današnjega sve je još pri starome. Kad koja vlada imade ambicije, da sebi daje naziv demokratska, onda ona time hoće da istakne, kako je ona nešto posve suprotno od vlade autoritativnog režima, ali onda najosnovniji zakoni etike i morala traže, da takova vlada bude i na djelu slobodarska, a ne samo na jeziku. A gdje su demokratski zakoni o štampi, o slobodi zбора i dogovora, o izborima itd.? Nigde ni od korova! A vremena je bilo hvala Bogu i suviše. No ova Kraljevska vlada, da bi opravdala samovlasno sebi nametnuti epitet »demokratska« poziva se na to, kako ona i uz ranije zakone iz autoritativnog režima vlada slobodarski, dopuštajući ono što ti zakoni iz autoritativnog režima ne dopuštaju ili što više i zabranjuju. Takav postupak Kraljevske vlade pokazuje, kako se ona odalečila od pravila etike i morala. Jer ako je ova Kraljevska vlada došla do uverenja, da raniji zakoni nisu dobri, već da je dobro ono, što ova Kraljevska vlada dopušta ne samo praeter legem nego i contra legem, onda je njezina etička i moralna dužnost, da te stare zakone izmijeni novima, da ovo današnje faktično stanje, ovo današnje vanzakonsko stanje pretvori u zakonsko i tako narod oslobodi od nemoralne mogućnosti, da neko bude sutra progovoren za ono, što danas čini dozvolom Vlade.

Najznačajniji akt iz ovog kvazi demokratskog režima je famozni sporazum Udružene opozicije. Taj je akt danas već izgubio svoju važnost otkako ga je jedna ugovarajuća stranka počela tumačiti kao akt garantije za ojačanje jedinstva države, a druga ugovarajuća stranka kao akt garantije, da će se sve, što je do sada stvoreno, staviti van snage i početi iznova, posvema iznova.

Taj politički akt zaista je unikum. Vidovdanski ustav mu ne valja jer je izglasan bez Hrvata, ali sporazum važi iako je donesen bez Slovenaca. Ustav od 3 septembra 1931 ne važi, jer je donesen na nedemo-

kratski način, ali udarom staviti taj Ustav van snage i mjesto njega oktroisati neki državni zakon, to je demokratski! Najfamoznije je ovo: doneti će se privremeni državni zakon, koji će važiti samo do stupanja na snagu novog Ustava, a da se ipak apsolutno ništa ne pridržava za novi Ustav kao neprikosnoveno, kao nešto, o čemu ne može biti debate. Prema tome narodni pretstavnici, koji bi imali izglasati novi Ustav, ne bi bili ni na što vezani, pred njima bi bila u pravom smislu riječi tabula rasa. I našlo se u Jugoslaviji političara, koji su verovali, da će i za to dobiti pristanak.

Nije manje famozna ni ona tačka sporazuma, da se novi Ustav može donijeti samo odlukom takove većine, u kojoj će biti većina Srba, većina Hrvata i većina Slovenaca, a da se ništa ne predviđa za slučaj, ako se takova trostrana većina ne poluči. Takav bi slučaj vrlo lako nastao. Ništa više ne bi trebalo nego da se Slovenci koji i onako nisu pristali na sporazum, naprosto sustegnu od glasanja. I taj sporazum je dokaz, kako u našoj državi nije moguće iznesti nešto tako rdavo, što ne bi našlo podrške u Beogradu. Ipak taj sporazum potvrđuje onu staru poslovicu da u svakom zlu imade i nešto dobro. U tome sporazumu dobro je samo to, što i on pokazuje kako su Srbi, Hrvati i Slovenci neminovno upućeni jedni na druge. Jeste, upućeni su, ali ne da jedan drugome pomaže rušiti ono, što se tako teško i sa toliko žrtava sagrađilo, već da zajedničkim silama tu tekovinu čuvamo i usavršavamo.

Pristalice triju suverenih narodnih individualiteta drže, tako barem tvrde, da se ta ideja može ostvariti unutar Jugoslavije, što više, da bi to Jugoslaviju još čvršćom i jačom učinilo. Neka mi ne zamjere, nisam toga mišljenja. Nasuprot, moje je uvjerenje, da se ta ideja može ostvariti samo izvan Jugoslavije. Kad bih ja bio pristalica ideje triju suverenih narodnih individualiteta, ja bih težio za tim, da se ta ideja realizira do potpunosti, da se stvori nova hrvatska država izvan Jugoslavije. To traži doslednost, a držim da takova doslednost ne znači jačanje Jugoslavije.

Ideja triju suverenih narodnih individualiteta rade zahtev za ostvarenje slobodne hrvatske države, a takva nova hrvatska država bila bi slobodna samo onda ako bi ona bila toliko nezavisna od Jugoslavije koliko je n.pr. Jugoslavija danas slobodna i nezavisna od svojih današnjih suseda.

Dosledno, od Jugoslavije nastale bi tri ili u najmanju ruku dve nove države, a da bi bile sposobne za život u ovim današnjim teškim prilikama, za koje je i čitava današnja Jugoslavija vrlo malena, trebalo bi da svaka takva nova država nastoji da bude što veća, da dobije što veću teritoriju. Ako bi ta nova hrvatska država bila ograničena samo na Hrvate, ona bi bila zaista malena, vrlo malena, premalena. Prema tome prirodno je da bi ta nova hrvatska država morala apsolutno težiti da svoju teritoriju poveća, a to bi mogla samo time da u svoju teritoriju primi i što više Srba. Ali što bi ta teorija bila veća, to bi u toj državi bilo više Srba pa možda čak i preko 33%, a to bi značilo da bi takva nova hrvatska država dobila već u času ovoga radanja klicu teške bolesti, koja bi se zvala „srpsko pitanje“.

Nema druge nego prihvatiti princip jedinstva jugoslovenskog naroda, jer to traži životni interes kako Srba tako i Hrvata i Slovenaca.

Moji suplemenjaci Hrvati pravdaju svoj današnji stav vredanjem principa ravnopravnosti od strane Srbijanaca. To nije dovoljno opravdanje. Treba začu u

političku borbu i zakonskim sretstvima borbe izvojevati pobjedu jednakosti i ravnopravnosti.

Nama jugoslovenskim nacionalistima prebacuju sporazumaši da smo izdajice Hrvatsva, da nam smeta hrvatsko ime, dok nam srpsko ime ne smeta. Uzalud mi odvrćamo da jednako osećati i za Srbe i za Hrvate i za Slovence ne znači izdajstvo jednog dela te celine, da nama ne smeta nijedno ime, ali da nam i te kako smeta iskorišćavanje imena za stvaranje neprijateljskog fronta protiv drugog imena. Ko se boji za svoje ime i ko oseća potrebu za to neka ga ističe po miloj volji i nebrojeno puta, ali neka bude u svome radu konstruktivan i neka u znak toga bar jedanput godišnje sa veseljem spomene Kraljevinu Jugoslaviju i ime našeg mladog Kralja, te naše Uzdаницe. (Odobranje.)

Imena Srbin, Hrvat i Slovenac živiće dokle god živi Jugoslavija, a šta bi bilo s tim imenima kad bi Jugoslavije nestalo, o tome mi srce ne da da govorim.

Zanimljivo je slušati kako pristaše g. dr. Mačeka tvrde da se bore protiv fašista sviju dlaka — pod tim misle jugoslovenske nacionaliste — a za najveću slobodu. A ko je veći fašista od njih? Kako oni, ti najveći fašisti na svijetu, taj pojam slobode shvataju i u praksi primenjuju, pokazuju žalosni slučajevi kao Kerestinec, Šibenik i slično.

U Šibeniku ti borci za slobodu napali su najgrubljom silom na kuću, gde je g. Ljotić u zatvorenome prostoru držao predavanje samo za pozvane, a kad je u sukobu demonstranata sa organima javne bezbednosti pala krv i poginuo jedan mladić, „Hrvatski dnevnik“ zgražao se — ne možda nad nasiljem protiv najprimitivnijeg pojma lične slobode, nego nad „drskošću“ g. Ljotića, što se usuduje u čistom hrvatskom gradu držati predavanje i zaključuje da je g. Ljotić kriv prolivenoj krvi.

Ovo je vrlo žalosno, ali je još mnogo žalosnije što organ vladine većine „Samouprava“ upotpunjuje pisanje „Hrvatskog dnevnika“ glede događaja u Šibeniku ovako: „Mi smatramo da će poslije svega što se dogodilo u svim mjestima gde je g. Ljotić držao svoja predavanja, vlasti apsolutno biti prisiljene da zabrane Ljotićeve konferencije pošto on, kao što vidimo, ne daje više nikakove garancije da će mir i red biti sačuvani tamo gdje se on pojavi sa svojim „predavanjima“. Naprotiv, svaki njegov korak, svaka njegova konferencija pretstavlja samo izazivanje za narod, koji sasvim prirodno oštro reagira uvjeren i svjestan svoga prava da brani sebe od avanturističke propagande i od avanturističke politike. Lijepo je što je Vlada g. dr. Milana Stojadinovića uvela političke slobode. Za pohvalu je što ona najliberalnije primenjuje i političke zakone. Ali ako neko čini zloupotrebu od te slobode da bi izazvao narod, onda on samim tim pokazuje da toleranciju i te slobode uopće ne zaslužuje! Volja naroda i njegovo raspoloženje su svetinje za sve nas i mi više ne možemo dozvoliti da za ljubav g. Ljotića, koji nikoga ne pretstavlja i politički ništa ne znači, pada krv. Kad već g. Ljotić neće da uvidi da ga narod neće, da su svi protiv njega, dužnost je državnih vlasti da ga spriječe u njegovoj akciji, koja je, kako vidimo, provokacija za cijeli naš narod! Mi nepokolebljivo stojimo na gladištu da treba omogućiti i olakšati kontakt političara sa širokim narodnim slojevima, jer je opći interes da se narod potpuno samostalno politički opredeljuje! Ali se ne može i ne smije dozvoliti da se od slobode pravi zloupotreba«. — (Dr. Živadin Stefanović: Tako

je, to je tačno!). Zar je to sloboda kad čovek hoće da drži konferenciju u zatvorenome prostoru, pa mu se to ne dopušta, a dopušta se ono što radi Maček?! (Dr. Živadin Stefanović: To nije lepo, ali ni ovo!) Merite jednakom merom. — »A g. Ljotić je odavna počeo da vredi mir i spokojstvo građana ove zemlje, koji ne žele da ga slušaju niti ih interesuju njegove nebulozne ideje. I strpljenje ima svojih granica, a zakone mora poštivati svako, pa i g. Ljotić, koji je nekad bio ministar pravde«.

Može li se zamisliti veći cinizam, veća farisejština, od ovoga što ga pokazate ta dva lista? No »tres faciunt collegium«, a »der dritte im Bunde« nije niko manji nego sarajevska »Pravda«, organ jugoslovenske radikalne zajednice, zapravo gospodina Ministra dr. Spahe. Taj list piše:

„Kao demokrate, mi naravno ne možemo imati ništa protiv toga, da svak slobodno ispovijeda svoja mišljenja i politička uvjerenja. Mi ne bi imali mnogo protiv toga, da g. Ljotić svoje »mudrosti« iznosi kod svoje kuće u Smederevu ili u kom susjednom mjestu, ali nas zabrinjuje što on svoju »akciju« svom silom želi proturati i u druge krajeve, zbog čega i dolazi do neželjenih događaja. Ovih dana trebao je on u Sarajevu održati jedno svoje konfuzno predavanje, ali da bi se izbjegli nepoželjni događaji, vlast ga je zabranila. U isto doba se po ulici kupila omladina, da ga dočeka onako kako zaslužuje. Bilo je malo demonstracija, malo vike, a i po nekoi razbijeni prozor, dok je policija — imajući pametnijeg posla — morala čuvati »sigurnost smederevskog »usrećitelja«. Mi potpuno odobravamo, što je »predavanje« g. Ljotića bilo zabranjeno, a nadamo se, da će to biti i u drugim mjestima naše pokrajine, no čudi nas, da na neki način nije uređeno da g. Ljotić uopće i ne dolazi u Sarajevo odnosno druga bosansko-hercegovačka mjesta. Što će nam on? Zar baš moramo trpjeti njegovo provokatorsko nastupanje«.

Eto, u zagrljaju se nadoše tri brata borca za demokratiju, za slobodu.

U napadaju na g. Ljotića saveznici su solidarni kao što su solidarni i u napadaju na jugoslovensku nacionalnu stranku, pa je razumljivo da se oni međusobno nikada ne napadaju (Dr. Živadin Stefanović: Da li se vi solidarišete s njime?) S kime, molim? (Dr. Živadin Stefanović: Sa Ljotićem.) Ako Vas interesira... (Dr. Živadin Stefanović: To bih želeo da znam!) To nije interesantno! (Dr. Živadin Stefanović: Jeste.) Interesantno je to, da vaša stranka tumači slobodu i demokratiju tako, da čoveku, za koga tvrdi da nema nikoga za sobom, ne da da dođe u jedno mesto. (Dr. Živadin Stefanović: I hajduk nema nikoga za sobom, pa mu se ipak ne dozvoljava da dođe u neko mesto!) Nemojte tako pričati! Kakav hajduk?! Hajduk ne poštuje i krši zakone! A moje je pravo kao građanina, da se ja smem slobodno da krećem i da kažem ono što mislim, što se ne kosi sa zakonima ove zemlje. Hoćete li Vi da razbojнике prispodobljavate sa jednim Ljotićem?! Je li Ljotić hajduk? Ko je Ljotić bio? Šta je on učinio za ovu državu? (Dr. Živadin Stefanović: Da li ste Vi uvereni, da sve ono što je Ljotić radio, da je to bilo u granicama zakona?) Ako neko nešto čini izvan granica zakona, tu je zakon i treba po zakonu postupiti, ali Maček radi izvan zakona, i ništa se protiv njega ne preduzima. Gde je tu pravda? Da li Vi odobravate postupak da se jednom Ljotiću ne da da dođe u jedno mesto, je li on izdajnik ove države, je li on šta učinio za ovu

državu, ili nije, je li on bio defetista? (Dr. Živadin Stefanović: Protiv onoga, ko pretstavlja opasnost za red i poredak dužnost je državnika da interveniše.) Kako može biti opasan za red i poredak onaj, koji nema nikoga za sobom?

Потпредседник Стеван Јанковић: Молим Вас, господине сенаторе, немојте упадати у реч говорнику!

Dr. Josip Nemeц (nastavlja): Nikoga nema za sobom, niko neće da ga sluša, i kakva je onda tu pogibelj? (Dr. Živadin Stefanović: Ja ću posle podne kazati, koga ima za sobom.) Novine pišu, da nema nikoga. (Dr. Živadin Stefanović: Vi delite to isto mišljenje.) Ne bojim se ja odgovora...

Потпредседник Стеван Јанковић: Молим вас, господо сенатори, да не упадате.

Dr. Josip Nemeц (nastavlja): Ja zastupam načelo da se mora jednako postupati. Ako se hoće dozvoliti onima, koji hoće da ruše ovu državu, da se slobodno kreću, može se dozvoliti g. Ljotiću, koji nije protivnik ove države.

Da opetujem: U napadaju na g. Ljotića saveznici su solidarni kao što su solidarni i u napadaju na Jugoslovensku nacionalnu stranku, pa je razumljivo da se oni međusobno nikada ne napadaju. Takav im je valjda pakt. Treba braniti ovu državu od antidržavnih Zboraša i Jenesovaca! (Fran Smodej: A, pakt!)

I tako se sve više obistinjuje, da je u Jugoslaviji ipak najteže biti Jugosloven. Imade još vrlo mnogo, o čemu bi trebalo govoriti, a što zbog odmaklog vremena moram da ostavim za drugu prigodu, no nešto je ipak, što nikako ne mogu da izostavim, a to je: hrvatsko pitanje.

Činjenica je vrlo žalosna ali istinita, da velika većina Hrvata zauzima, blago budi rečeno, vrlo neprijatan stav prema državi, prema cjelini, prema današnjem uređenju države, što oni ni malo ne kriju.

Teška je to bolest na našem nacionalnom tijelu. Nezadovoljstvo koje je u početku bilo motivisano teoretskim principima, danas se potkrepljuje još i ukazivanjem na nejednakost mjere, kojom se mjeri po jedinim djelovima naroda i države, dakle skroz stvarnim razlozima.

Sa strane vladine većine uporno se poriče, da bi bilo nepravde u pitanju jednakosti i ravnopravnosti i da nema ni traga kakovim hegemonističkim težnjama, — no svakodnevni život pokazuje i dokazuje protivno.

Mada je već drugi decenij našeg ujedinjenja na izmaku ipak još uvek najveći i glavni dio vlasti nalazi se u rukama Srbijanaca i prema tome Srbijanci vode glavnu riječ u svim državnim poslovima i kod kuće i vani, dok su Hrvati samo onako pri vladi, kojemu stanju neminovna je posledica pogodovanje Srbije i Srbijanaca na štetu Hrvatske i Hrvata i Srba prečana, što znači premoć, hegemoniju jednog dijela nad ostalima.

Prispodobite samo investicije u Srbiji sa onima u Hrvatskoj. Danas više ne bi smijelo biti tih razlika. Eto prije kratkog vremena izglasan je u Senatu zakonski predlog o osnivanju novih sudova i ja sam tada statističkim podacima, ciframa, dokazao da Kraljevska vlada pri donošenju ovoga Zakona nije imala pred očima cjelinu ili barem ne jednakom mjerom, već samo jedan dio, naravno Srbiju. Ovakovi postupci su stvorili a svi kasniji sve više zaoštrili hrvatsko pitanje.

Ne odobravam način na koji većina Hrvata manifestira svoje nezadovoljstvo. Današnji stav većine Hrvata prema državi nikako nije sretstvo za saniranje nepravda. Treba uzeti prijateljski stav prema državi, doći u Narodno predstavništvo i tu se boriti otvoreno oko u oko. Vjerujem da bi takav način borbe bio ovdje u Beogradu dobro primljen, vjerujem da bi takav nastup urazumio i drugu stranu i da bi ovdje u Narodnom predstavništvu došlo do sporazuma, koji ne bi značio grob nego vaskrs Kraljevine Jugoslavije.

Do sada je barem ovaj Senat bio pošten od apstinencije, te najlošije političke taktike, koja nikada nije donela koristi, a sada eto i kod nas jedan dio naših drugova bježi od pozitivnog rada, neće da vrši dužnost koja im je povjerena.

Mi svi sigurno bi se vanredno obradovali, počevši od krajnje desnice do krajnje ljevice, kad bi novi naši drugovi došli ovamo, da nam pomognu saradivati na dobro Kralja i Otadžbine. Ovo je naročito potrebno sada, jer mi se bojimo da je dvanaesti čas došao, a ne bi trebalo želeći da nam oni dođu u trinaesti čas. Mi smo na domaku velike snage, velike ekspanzivne snage našeg velikog i moćnog suseda, — i mi nikada ne možemo znati gde bi ta snaga mogla da stane.

I ako ikada sada je momenat da se urazumimo, da se nademo svi na okupu bez obzira na razna mišljenja i bez obzira na razne stranke i da svi budemo na braniku naše Otadžbine Kraljevine Jugoslavije. Bože daj da neće trebati da se borimo, ali treba da smo u pripremi. Vodu treba pripremiti pre nego li plane požar. Ja mislim da bi mi tu vodu i te kako pripremili kad bi se ona naša braća Hrvati koje vodi dr. Maček urazumili i kad bi došli ovamo ne kao vladina većina već kao najveća leвица i da u toj opoziciji pomažu jačati Jugoslaviju. Dužnost je Kraljevske vlade da i ona sa svoje strane poduzme sve što je moguće u tom pravcu, naravno do granica mogućnosti, jer imade granica preko koje se ne može i ne sme ići, a to je naše narodno i državno jedinstvo. Unutar tih granica svi treba da budemo u potpunosti popustljivi da se naše prilike srede, da se nademo pripremni dode li do potrebe.

Gospodo senatori, ima jedan deo našega naroda koji u svom velikom delu nije plemenski orijentisan. Ne naziva sam sebe ni srpskim ni hrvatskim imenom, ali se oseća sa nama jedno kao što se i mi s njima osećamo jedno. To su naša braća Muslimani. Isključivi Srbi nazivaju ih Srbima, dok ih isključivi Hrvati nazivaju Hrvatima.

Za nas jugoslovenske nacionaliste nema u tome nikakva problema, nikakove poteškoće, jer za nas sve su to delovi jednoga te istoga jugoslovenskog naroda, bez obzira na pleme, bez obzira na ime, bez obzira na veru, ali jest poteškoća za pristalice ideje triju nacionalnih individualiteta, jer njihovi interesi se tu sukobljavaju.

„Obzor“, taj protagonista teorije triju suverenih nacionalnih individualiteta, pišući o pokretu za iseljavanje naših Muslimana u Tursku, vrlo uvijeno govori o nacionalnoj pripadnosti naših Muslimana. Vidi se, hteo bi da ih naprosto onako paušalno proglasi Hrvatima, ali je nekako sramežljiv i drži da je mudrije, da to ne kaže jasno i glasno, nego radije uvijeno, onako između redaka.

Eto što piše taj stari, mudri lisac:

„Naši Muslimani u Bosni, Hercegovini i Sandžaku čine kompaktnu etničku skupinu. Ovaj je naš mu-

slimanski svijet jedan od rasno najčišćih dijelova našeg naroda. U Sandžaku doduše gotovo nema Hrvata katolika. No tamošnji su Muslimani čisti naš narodni izdanak, te bi njihova seoba oslabila položaj bosansko-hercegovačkih muslimana, a po tome uopće naš narodni organizam“.

Ovaj je napis toliko uvijeno napisan, da bi ga bez ikakove promene mogli mirne duše štampati kao svoje stajalište i veliko-srpski „Balkan“ i Demetrovićeve „Jugoslovenske novine“.

Nije li ovo, gospodo senatori, reći dokaz kako smo mi svi skupa zbilja jedno.

U pitanju naših Bunjevaca položaj je isključivih Hrvata laglji, jer im tu pomaže verska pripadnost, budući da su Bunjevci rimo-katolici kao i ogromna većina Hrvata, pa im isključivi Hrvati ne dopuštaju da budu samo Bunjevci, što opet nije pravo mnogim Srbima, koji bi hteli da se Bunjevci nacionalno osveste kao Srbi katolici.

Nama jugoslovenskim nacionalistima takvi problemi ne zadavaju glavobolje.

Ovo sam htio da vam istaknem, gospodo senatori, kako bih predočio da se bez ikakve potrebe nabacuju razni problemi, da se zanimamo raznim pitanjima koja nisu od koristi, jer kad se stane na jedino ispravno stanovište, da smo mi svi Srbi, svi Hrvati i Slovenci jedno, onim časom otpadaju sve teorijske rasprave i otpadaju sve prepirke i sve ono što iz takvih prepiraka sledi.

Gospodo senatori, mi jugoslovenski nacionalisti želimo jasnu i otvorenu politiku, dok ova Kraljevska vlada vodi takvu politiku, da se zapravo i ne zna, kakova bi imala biti državna politika, da li politika na principu državnog i narodnog jedinstva, ili pak politika na principu tri narodna individualiteta. Najveća je greška, kad se ne zna, što Vlada zapravo hoće. Na dve stolice ne može se vječno sediti. Ili provodite sa svim konsenkvencaama politiku narodnog jedinstva ili recite otvoreno, da vam je zadatak uvođenje politike trializma.

Najhitnija i najvažnija potreba u našoj unutar-njoj politici jeste uvođenje širokih banovinskih samouprava, gdje bi narod svake banovine mogao sam da riješava po svojim predstavnicima sva ona pitanja opće uprave, koja ne predstavljaju opći interes čitave države. Takove samouprave učinile bi bespredmetnima dosadanje prigovore, da se neki krajevi favoriziraju, a drugi krajevi da se zapostavljaju. Svaka bi banovina imala prigode da pokaže, što umije i može da učini za svoj interes i napredak. Široke banovinske samouprave otupile bi mnogu i mnogu dosadnju neprijatnu oštricu. No Kraljevska vlada umjesto da udovolji toj hitnoj potrebi ona se odlučila da traži ovlašćenje od Narodnog predstavništva, da to pitanje reši birokratski, da ga reši uredbom sa zakonskom snagom i to, gospodo, ne možda jedinstveno za čitavu državu nego za pojedine banovine i to opet u svakoj banovini za pojedine resore, kako bi to odgovaralo računici vladajuće stranke. Kad bi se to važno pitanje donelo pred Narodno predstavništvo da se tu pretresa, bilo bi zgrade, da se čuju razna, pa možda i najoprčnija gledišta, da se sve razbistri, prečisti i razjasni, bilo bi mogućnosti da se sve to čuje i da se prosudi što je od svega toga najprihvatljivije za naše prilike.

Ovakvim rješenjem, kako ga predlaže Kraljevska vlada, ovo pitanje neće biti riješeno, neće biti ri-

koja do sada opstoji. Što više je sam čvrsto uvjeren da će taj način rješavanja još i zaoštriti današnje teške prilike, da će nezadovoljstvo biti još povećano, i da će posljedice biti još teže nego što su one koje su do sada bile i koje osjećamo na tome pitanju. To je jedina mogućnost da mi širokim samoupravama riješimo ne samo materijalnu stranu, nego i idejnu političku stranu. Jer, ako se do krajnje mogućnosti dozvole samouprave u banovinama, onda će biti moguće da svaki dio raspolaže i sa svojim materijalnim sretstvima i da provodi politiku u korist cjeline, kako će to odgovarati našim zahtjevima, našim potrebama, i našem napretku. O tome biće još pitanja bliže u rješavanju predloga o budžetu unutrašnjih poslova. Ovdje neka bude dosta samo da konstatu-jem, da je gotovo nerazumljivo kako je mogla ova Kraljevska vlada tako lakomislno shvatiti tako važne probleme. Mi bi svi željeli, nema dvojbe, da dođe do sporazuma sa g. dr. Mačekom. Rekao sam već i ponavljam da nam je svima dužnost da idemo do krajnjih granica susretljivosti, ali ako to nije moguće, ako taj gospodin neće da se urazumi, onda, gospodo, ne preostaje drugo, nego to pitanje riješiti i bez njega i mimo njega, riješiti onako kako to dopušta današnji razvoj, kako to dopušta interes cjeline, interes države. Treba to pitanje riješiti, bez obzira na to da li je to njemu pravo ili ne. Kraljevska vlada ima biti sada svjesna da je njena dužnost da to riješi, i ona ima da to pitanje riješi ma i mimo njega.

Gospodo senatori, zahvaljujem na vašoj ustrpljivosti, koju sam možda i previše zlorabio, no morao sam, vjerujte mi, osjećao sam potrebu da dadem oduška svojim jugoslovenskim osjećajima, svojoj zabrinutoj duši i da vam otvoreno, čiste duše, prikazem kako ova Kraljevska vlada ne vodi politiku u jugoslovenskom duhu kako ja to sebi stavljam i zamišljam kao ideal, a jednako i svi moji prijatelji i drugovi u našem Klubu, i da je to razlogom da naš Klub neće moći glasati za predloženi predlog budžeta. (Odobranje na levici).

Потпретседник: Стеван Јанковић: Реч има сенатор г. Душан Ђерић.

Душан Ђерић: Господо сенатори, пред нама је законска основа о буџету за годину 1938/39 и ми проучавајући ову законску основу од позиције до позиције, од партије до партије, имамо могућности да тачно размотримо програм државнога газдовања за раздобље од 1 априла 1938 до 31 марта 1939 године. Тако проучавајући и разматрајући у могућности смо да кроз буџет гледамо ону идеалну слику просперитета какова ће бити, када се овај буџет изврши. Ми већ сада долазимо до спознаје да ће та слика бити врло лијепа, јер се већ сада опажају њезине боје доста лијепе које ниансирањем стварају слику ружичастом.

Када овако тврдим, није то никаква смјела претпоставка. Није претпоставка без основа, него је претпоставка базирана на стварности. Ова иста данашња Влада већ је два пут долазила пред нас са својим буџетима, два пута смо имали прилике да проучајемо овакове законске основе и увијек смо се у оба случаја освједочили да су досадашња два буџета дали одличне резултате, освједочили смо се да је при крају појединих буџета остварено више него ли се предвиђало. Тако имамо прилике да констатујемо, да је предвиђени приход у прошлогодишњем буџету пребадио за пола милијарде и више него ли се очекивало, а имали смо прилике

видјети и то да је ова иста Влада, која је те буџете спроводила, учинила и урадила више него ли нам је обећавала.

Кад можемо констатовати да садашња законска основа предвиђа приходе за једну милијарду више него што су били у прошлогодишњем буџету, а да није заведен ни један нови порез, ни стопа постојећих пореза повећана, и када имамо у виду оно што је горе речено, онда несумњиво долазимо до спознаје, да ће слика цијелога рада Владе, извршењем овога буџета, бити још лепша и величанственија него што је можемо сада предвидети. Исто тако долазимо до чврсте спознаје, да је буџет, предвиђен у овој законској основи, и реалан и уравнотежен; па када можемо да констатујемо ова два важна факта код ове законске основе, онда сваки грађанин мора да буде потпуно спокојан, јер реалност и уравнотежење буџета јесу сигурни знаци здравих и срећених државних финансија, а једино код здравих и срећених државних финансија, може држава са највећим еланом да се баца и на остала поља државне дјелатности.

За такву ситуацију треба да захвалимо раду данашње Владе, која је смишљено и плански водила државну политику и у сразмерно кратко време средила државне финансије.

Неки веле, да за такву ситуацију треба захвалити међународној коњунктури. Нећу да кажем да је нешто и та међународна коњунктура допринела, па да су се код нас прилике овако средиле, али одлучно тврдим, да је за то поглавито заслуга данашње Владе. Ми видимо, да у нашој близини, а и другде, има држава где криза још у пуној мери хара, и кад би међународна коњунктура била једини фактор за побољшање наших прилика, то у том случају не би смјело бити државе, где још криза хара, али кад већ има таквих држава, то је најбољи доказ, да немају право они који приписују сву заслугу за наше срећивање прилика међународној коњунктури.

Требало је спровести унутар, у земљи, паметну и смишљену политику, требало је стишати и смрити унутар земље разјарене духове, требало је средити инострану политику, а нарочито са нашим најближим сусједима, и кад је све то пошло за руком данашњој Влади, онда је разумљиво што јој је пошло за руком и да сређује и привредне прилике и да диже опште благостање народа.

Бићу слободан, господе сенатори, да упоредим прилике које су настале од јуна месеца 1935 године, па на овамо, са приликама које су владале прије јуна 1935 године. Раније су политичке прилике биле врло лоше. Свима нама је познато, да је постојала само једна странка, чији су чланови имали сва права слободног кретања, слободног зборовања итд., док је другима све то било ускраћено. Добро нам је познато како се поступало са грађанима који нису припадали тој странци. Ја ћу сада навести неколико примера и чињеница које најбоље говоре за ово. Код нас је у Тузли прије 5-мајских избора један бивши министар протеран као какав бандит. Тада је био бивши министар, а сада је активан члан Владе. (Фран Смодеј, према др. Немцу: Слушајте то, г. др. Немцу.) Другом једном бившем министру нису дозволили да уђе у Сарајево. Дочекали су га пред Малтом десет полицајаца и наредили му да има да се врати натраг. Најзад је дошло до једног компромиса и они

су му пустили и дозволили да смије проћи кроз Сарајево, али да се у Сарајеву не смије задржати. него да се одмах вратити из Сарајева. (Др. Алберт Крамер, према Франу Смодеју: А ваши су се гурали на листу од 5 маја!) Трећи случај је био тај, да су из Тузле протерали као неког скитницу, једног врло виђеног грађанина, који је данас претседник општине једнога нашег великог града. Једног бившег великог жупана, једног бившег посланика, једног директора банке и још неколико виђених грађана похапсили су пред петомајске изборе и за време избора држали у притвору као какве бандите иако се ти људи нису огрешили о закон. У једном срезу Босне на дан избора 5 маја 1935 године било је преко 60 грађана у затвору.

Све ово што тврдим могу и доказати, а и овде у овоме Дому има свједока за то. Интернирања, конфинирања и друге шикане биле су на дневном реду. У тим шиканама превршила се свака мјера. Један случај овакав морам да наведем да се види сва мизерија тадашњих политичких прилика. У једном мјесту у Босни живи неки млад човек, који воли друштво, воли чашу и уз чашу пјесму. Срески начелник осуђује га ради тог његовог „противдржавног рада“ на интернацију у Дервенту. Човек се жали Банској управи и умјесто да такво решење укине, Банска управа преиначује га на горе и одређује његову интернацију чак у Гламоч, с једнога краја Босне на други крај. Кад је дошло да се ово изврши Срез му је затражио да положи 1.000 динара као путни трошак за њега и за стражара, који ће га спровести у Гламоч. Он није имао тих новаца па их није ни положио. Шта бива? Среско начелство продаје му његова коња на јавној дражби и на такав начин намиче потребан новац за његово стражарно спровођење у Гламоч.

Таквих случајева било је много, где су најбоље и најодличније грађане прогонили из места у место, конфинирали, интернирали итд. Поједини грађани почели су бјежати у иностранство и споља конспирирати против властите државе. Почеле су да раде паклене машине, напољу се стварају емигрантски табори и у земљу убацују атентатори, што је све имало за последицу јавну несигурност. Грађани су са страхом користили саобраћајно средство железнице, јер је познат случај оног професора, где му је ту на домаку Београда у вагону настрадала скоро читава породица услед експлозије паклене машине. Могао бих набројати још много оваквих ствари, па из тога повући и извесне закључке као последицу лошег рада у земљи, али бих онда морао доћи и до врло тугаљивих ствари, па се рађе задовољавам са овим што сам у кратким потезима изнио.

Кад је овакво било политичко стање, кад су политичке прилике дотерале дотле да се било бојати народног гњева, није никакво чудо, што је иначе свака друга дјелатност била потпуно парализована и није никакво чудо што су привредне прилике биле дошле до потпуног осиромашења, до економског слома. Последица тога осетила се у паду скоро свих банака, у несташици средстава у државним касама и немогућности државе да плаћа. Чиновници су добивали плаће, 20 односно 25 у мјесецу, мјесто на 1 или 2. Држава није могла да плаћа своје летеће дугове повериоцима унутар земље и тужбе су против државе сипале као из рукавице. Падале су пресуде, стварали се непо-

средни парнични и извршни трошкови. Судски извршиоци из дана у дан плијенили су државну имовину и у много случајева долазило је и до јавне продаје тако заплених државних ствари. Наводим случај да је на једном државном руднику у Словенији запленила и продата једна партија угља за 60.000 динара, иако је претстављала вредност од 250.000 динара. У Ћилимари у Сарајеву судски је извршилац скоро сваки дан долазио и плијенио за овакве тражбине, а у државном руднику у Креки за једну овакву тражбину запленила је локомотива маневарка. Колика је стога била и материјална и морална штета по државу, није потребно доказивати. Сви ти огромни парнични и овршни трошкови падали су на терет државе, а шта су грађани у себи помишљали, кад су овако својим очима гледали, како се држава плијени, сувишно је ма и једну ријеч казати. Сасвим разумљиво. Унутарње политичке прилике биле су врло лоше и код таквих лоших политичких прилика није се дало ни замислити какав озбиљан рад на привредном терену. Све је стало, све је учмало и водило даљњем економском падању, па је сасвим разумљиво да су такве прилике дјеловале друтно и на државне финансије.

Ето, господо сенатори, тако је стање било све до јуна 1935 г. до доласка Владе г. др. Милана Стојадиновића и од тада, као што рекох, почело се са сређивањем политичких прилика, почело се са стицавањем разјарених страсти и благотворне последице почеле су се одмах осјећати. Престале су паклене машине, престала интернирања и конфинарања; емигранти се враћају, сваки грађанин добива слободу без обзира на то, којој странци припада. Видимо где и они грађани, који не припадају владиној странци, слободно зборе и говоре, слободно се крећу, јер је од тада па до данас опозиција одржала на хиљаде зборовна, конференција и других састанака, а да зато никоме није фалила ни длака с главе. Нема више емигрирања, него се, напротив, емигранти враћају у своју отаџбину. Нема интернација, нема конфинација ни других шикана и свако слободно ужива своја грађанска права (Др. Васо Глушац: Благо нама!). Тако је, Васо! Ово су све чињенице! (Фран Смодеј: А шта сте ви, господо, са левице, са нама радили?! — Радослав Дунић: Видимо, Ви сте грдно пропали! — Фран Смодеј: Како да не! Нарочито Ви сте грдно пропали!)

Под овом су Владом проведени општински избори сасвим слободно, да нико није кажњен ради самих избора. На овим изборима Влада односи велику побједу, јер преко 70% општина добива Југословенска радикална заједница. Истина да су се послје општинских избора растурали разни летци, који су врвили неистинама. Ми смо сви живи свјedoци и знамо, да код општинских избора није било никаквог терора са стране власти, да се полиција уопште није мијешала у изборе и да су грађани у пуном миру и слободи могли да бирају своје изабранике. Ти су летаци износили једну такову неистину, као да је Влада оглашавала и присвајала себи општине, које су тобоже припале опозицији. Та се неистина могла за неко време држати код неупућених, али се после неког времена сама од себе разоткрила и истина је побједила. Тако се у тим летацима тврдило, да је баш у Моравској и Вардарској бановини маса општина припала опозицији, а да је Влада огла-

сила, као да те општине припадају њој. Али, ко ће као Бог! Долазе сенаторски избори и шта смо видјели? Баш у тим бановинама, у Моравској и Вардарској, опозиција није могла ни да постави својих листа. Очито кад би било истина, да је маса општина припала опозицији, да би онда опозиција кандидовала у тим бановинама и помоћу претседника тих њихових тобожњих општина добила макар један мандат (Лазар Анић: Одводили сте их као регруте на гласање!). Међутим, опозиција се није усудила ни да покуша кандидовати у тим бановинама (Један глас са левице: Неозбиљно је говорити о тим изборима). Од уведених у гласачке спискове приступа на изборе преко 95% и сви гласају за кандидате Југословенске радикалне заједнице. Па где су те општине опозиције, за које се у летацима тврдило, да припадају опозицији а да их је Влада без основа огласила за своје! То је најбољи доказ, како су се у тим летацима протурале крупне неистине. Стара је ријеч: Гдје лаж руча, ондје не вечера.

Господо сенатори, док је овако данашња Влада смиривала и стишавала унутарње прилике, у исто се време бацила свом снагом да среди и прилике са иностранством а нарочито са најближим сусједима. Ми смо са источним сусједом на граници дугој близу 1000 километара имали доста несређене прилике. Иако та граница раздваја двије братске државе, била је крцата војничким караулама, изграђена бодљикавом жицом и са свим другим могућим сретствима предострожности. Г. др. Милану Стојадиновићу успјева, да са братском Бугарском државом створи заиста братске односе, да с њом створи Пакт вјечног пријатељства и да, тако рећи, нестане оне и онакове границе, која нас је дуги низ деценија раздвајала. Гдје су некада били читави логори војске, гдје су биле начикане касарне и карауле, гдје је била бодљикава жица итд., данас свега тога нема и данас се на истоку живи у пуном миру и спокојству.

Тако је било и на западу. Скоро два деценија живили смо са западним сусједом у врло тешким односима. Заузимањем данашње Владе и њезиним смисљеним и паметним радом и тамо смо средили прилике, да данас за нас не постоји никаква опасност с те стране. Од непријатеља створили смо пријатеља, од кога имамо велике користи. Кад се уважи још, да је Италија по броју свога становништва три пута већа од нас, да је то једна велика сила, која је и на дјелу показала, да је и војнички важан фактор, ето данас ми с том државом живимо у најлепшим односима. Кад смо са Италијом створили овако пријатељске односе, онда смо већ тим самим фактом створили исто такове односе и са једном другом сусједном државом, са Албанијом. Данас можемо да будемо спокојни на сваком дијелу границе наше велике државе и кад влада таково спокојство, онда је разумљиво само по себи што се држава може бацити са највећом снагом на подизање нашег народа и привредно и културно и просветно. И док је ова Влада на горе истакнути начин сређивала унутарње и иностране прилике, она се у исто време бацила са највећим еланом на привредно подизање нашег народа и у том раду за ове двије и по године постигла велике успјехе. Привредне су се прилике почеле рапидно поправљати тако, да се више и не чује она фамозна ријеч: криза. Сви су земаљски производи скочили у цијени 100% па и више тако, да све оно,

што наш човјек произвађа уновчује двоструко боље, него ли је то раније било. Ми видимо да је буџетске године 1937/38 предвиђени приход пребацио са пола милијарде и више, што значи да је куповна снага народа ојачана, да народ располаже са више средстава него ли је то раније држава предвидила. Кад се још дода, да при убирању порезе скоро није ни било случаја присилне наплате, онда се тек види, како су шири слојеви народа економски много напредовали. Банке су биле потпуно пале и свако је мислио, да је падом банака пало и повјерење у банке, и да се то повјерење неће моћи лако повратити. Међутим знамо, да је у ово задње време прилив улога у новчане заводе управо огроман. Значи, да се опет повратило поверење у новчане заводе. Примера ради наводим да данас Прва хрватска штедионица у Загребу, која је била близу паду, ради са већим успехом и у већем обиму, него ли икад раније. Видјели смо, да је држава могла унутар земље постићи један велики зајам, ради чега смо се раније обраћали иностранству и под тешким условима добивали такве зајмове. Данас чиновници примају своје плате тачно првога сваког мјесеца и данас судски извршилац не долази више у прилику да плијени имовину државе ради потраживања приватних поверилаца. За ово кратко време рада данашње Владе дижу се нова предузећа као оно грандиозно у Зеници, док друга, која су била умртвљена оживљују и почињу радити пуном паром као Шипад, Криваја итд.

Када се, дакле, успореде прилике, које су владале до доласка Владе г. др. Милана Стојадиновића са приликама, које су завладале доласком његове Владе на власт, онда тек видимо, колико смо у свему коракнули напред, онда тек видимо како је земља изведена из једне тешке политичке и привредне ситуације и доведена у једно стишано политичко стање и како је поведена у пуни привредни просперитет. Кад све то имамо у виду, онда можемо тачно да оцијенимо предложену законску основу у буџету и њезин велики значај за даљњи напредак земље. Зато и јесам рекао да ће слика цијелог рада данашње Владе при извршењу овога буџета бити још лепша и још ружичастија него ли што то можемо да данас себи претставимо.

Желео бих овом приликом учинити само једну сугестију данашњој Влади са молбом, да би се ипак повело рачуна о овоме питању. Прошних тешких година, које су хвала Богу прошле, највише је погођен занатлијски сталеж а уз занатлијски сталеж и мали трговац. Дошле су уредбе о заштити земљорадника које су у почетку обуставиле свако плаћање и тај ситни човјек као занатлија и мали трговац није могао да наплати оно, што је дао на почек, док с друге стране оставши незаштићен морао је да удовољава својим обавезама. Тако је стање трајало дуже времена. Осим тога баш у то време пада и она највећа привредна депресија, где је куповна снага широких слојева пала на минимум, где нико ништа није куповао него се живело од крпежа. На тај начин занатлије и мали трговци нијесу могли да наплаћују своје, морали су да плаћају своје дугове банкама и већим трговцима, промета није било никаквога и то све довело је ове ситне људе до потпуног осиромашења.

Истина у новије време помаже се и њима на посредан начин, јер чим се сељак као најбројнији

потрошач економски подигао и дошао у могућност да може опет куповати осетио је то свако па и занатлија и мали трговац, али пошто су ови ситни људи дотерали до пуног осиромашења, то они нису у могућности да се економски опораве. Занатлијски сталеж и мали трговац сачињавају онај средњи сталеж, који стоји између крупног капитала и ширих слојева, који стоји између већих културних и привредних центара и села. Овај је средњи сталеж спона између вароши и села и увек је играо и одигравао важну улогу у животу народа. Свака акција била културна, била просветна, била привредна долази из главних центара и преноси се преко вароши у село, а баш тај средњи сталеж јесте као поручен за посредничку улогу у таквом раду.

Стога износећи ово, ја молим Господина Претседника Владе као и осталу господу Министре да посвете дужну пажњу овој класи нашега друштва и пораде на томе да се занатлијама и малим трговцима омогући један бољи живот.

Пошто имам неограничено поверење у данашњу Владу, то ћу гласати за овај буџет у начелу (Одобравање на десници).

Претседник др. Желимир Мажура нић: Реч има сенатор г. Иван Пуцелј.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, naš uvaženi drug g. senator Canjuga je juče blagoizvoleo reći u svome govoru, u ditirambama pohvale ovoga režima i ove Vlade, da će da glasa protiv ovoga budžeta samo taj ko ga nije pročitao.

U normalnim prilikama i nekim drugim okolnostima to bi mogla biti donekle uvreda. Ja je ovako ne shvatam, ja je primam kao satiru, kao karikaturu, o kojoj je u svome poslednjem pismu pok. Nušić bugarskim karikaturistima rekao da je merilo kod pojedinca a i kod čitavog naroda, kako je visoko dospeo u kulturi i kao čovek pojedinac i kao narod. S druge strane, gospodo, kada bi to u istini tako bilo, da će da glasa svaki protiv ovoga budžeta ko ga nije pročitao, onda Vlada u Senatu nema većine. Vi svi ga niste čitali ili malo ko među vama. **(Dr. Mile Miškulin:** To nije istina!)

Vama, gospodine Pretsedniče Finansijskog odbora, nije ni potrebno da ga čitate, jer ste bili u položaju da čujete šta se nalazi u tome budžetu iz usta opozicije. **(Dr. Mile Miškulin:** To je dobro!) Mi smo učinili taj napor, ali toj opoziciji, koja je četiri noći i tri dana sama vodila debatu, reći to, to je samo vic i ništa više. Kad bi se moglo desiti, da na našu galeriju dode među publiku neki čovek koji je politički potpuno neinformisan, kažimo nevin, virgo intacta, kad bi se mogao desiti takav slučaj, velim, taj čovek bi se čudom čudio ovom našem zadržanju. Ne bi mogao da shvati odakle ova velika razlika između desnice i levice u kritikama ovoga budžeta. On ne bi mogao to razumeti, jer ne poznaje sva ta fakta i sve te činjenice, koje su prethodile stvaranju ove, kako je onda bilo rečeno, tako solidne vladine većine.

Ja se vrlo živo sećam tih prvih scena koje su se odigrale baš u ovoj polovini sale god. 1936. Vi znate da Vlada u Senatu onda nije imala većinu i pošto je morala da se obezbedi pošto pot, preglja je sve svoje snage i sile i metode da tu većinu dobije. I ja se sećam da je Finansijski odbor tada radio malo duže, nego ovoga puta, da je zasjedavao na ovoj strani i, ne znam iz kakvih razloga mnogo se štedilo na osvetljenju, pa je naročito posle podne, u prvoj po-

mrčini, sala bila u polutama. Gorele su samo sijalice iznad stola Finansijskog odbora a ostali deo prilično je bio u pomrčini. I sećam se prvih scena kad su došli ondašnji prvi doglavnici i pomoćnici među nas u ličnosti mnogouvaženih poslanika g. g. Voje Janjića i Miloja Sokića. Oni su došli kao prvi doglavnici i ogledavali se oko gospode senatora. I vidim ono što se može primetiti samo kod zubnog lekara kad vam prvi put pregleda vilice i zube, pa gleda i traži i kaže: Ovo je trulo, ovo treba izvaditi; a ovo je zdravo! Pa su tako ovi našli i neke naše kolege bilo među članovima Finansijskog odbora bilo među onima koji su tada slušali i čekali na debatu. I onda smo videli da su bile bistre oči i g. g. Janjića i Sokića za ovakve stvari, i odmah prve večeri smo primetili na koje su se okomili i koga su smatrali za najzgodniji objekat, pa ga vukli tamo i amo u pozadinu. A kad je trebalo kod nekoga malo jače dejstvovati, oni su ga izvodili na ova ili ona vrata gde ih je čekalo neko autoritativno lice, politički jako, koje je uspevalo da postigne ono što nije uspeo onim prvim izvidnicama. Tako je to išlo jedno s drugim. O tome bi najbolje mogao da kaže uvaženi kolega g. Canjuga, koji je meni naročito simpatičan. O tome bi najbolje moglo da kaže pismo koje je on uputio klubu i reči koje je govorio vozeći se sa mnom na Banjicu 6 septembra 1936, na revu trupa u istom automobilu, i vraćao se onda već radostan što je izišao iz prve zablude i opet došao na našu stranu. Te reči znače kao neko saučešće za g. Canjugu. Pa, gospodo, ovakav jedan čovek, koji je dva puta bio u zabludi, pa se jedanput vratio iz te zablude, ovakav jedan čovek ne bi smeo da kaže u ovoj kući da neće glasati za ovaj budžet samo ono lice koje ga nije pročitalo. Ovakav čovek bio bi u nezgodnoj situaciji. Ali kad uočimo kako se stvarala ta većina i kad uočimo kako se radilo na opštinskim izborima, kako se radilo prekomasiranje opština da se pridobiju birači za Senat u Dravskoj banovini, onda se ne možemo čuditi što imamo tako različita mišljenja i o ovome režimu i o ovoj Vladi.

Mi smo i kao pojedinci vrlo različiti. Jedan je pristupačan uticaju sile, a drugi je otporniji prema tome uticaju. Ja sam pre pristupačan lepim rečima, ali kad mi se kaže moraš, ja se onda odupirem tome svom snagom. Neki su oportuniste, a drugi su mekani. Neki su nedorasli uloge koju imaju da vrše, pa dopuštaju da im se suflira i veruju onima koji agituju za ovo ili ono. Ljudi se razlikuju i po naturi svojoj, a kamo li po karakteru i drugim osobinama. Kad mi ovako dobro, uspešno i sa vatrom vodimo debatu ovde kao opozicija, nama se s one strane govori: Vi se borite za vlast. Gladna deca, jer su dugo bez vlasti, pa hoće opet na ministarske fotelje. Da počnem, gospodo, od sebe. Ako je iko u ovoj zemlji bio favoriziran od sudbine, od k' smeta, to je bila moja malenkost, ali ni po babu, ni po stričevima, nego na osnovu moga rada, moje volje i moje političke opredeljenosti. Ali, među mojim kolegama ja ne vidim nijednog koji žudi za ministarskom stolicom. A da je ko od mojih kolega imao takvu želju, on bi je mogao i ostvariti, jer su prilike takve. Međutim, oni koji na vašoj strani imaju te želje teško će ih ostvariti. Dakle, jedini prigovor koji nam se upućuje to je: da mi hoćemo da dodemo na vlast. Kaže se da je nama potrebno da dodemo na vladu, i zato rušimo ovaj režim. Međutim, vi i sami dobro znate da to tako nije. Mi smo više puta govorili da iznosimo

oštre kritike zbog toga što imamo straha i bojazni kad vidimo ovaj režim na poslu. On ruši ono što je najbitnije, ruši ono što je najplemenitije, ruši nacionalnu ideju u našem narodu, a nacionalna država bez nacionalne ideje ne može da živi i da opstane. Ovaj režim ruši ono što je najbolje, on to progoni i gnjavi, a favorizira vrlo sumnjive elemente. Mi se zbog toga plašimo šta će biti sa budućnošću naše zemlje. Dakle, razlika je u tome između nas i vas, a ne toliko u principima, jer i vi kažete: Da imate u svome programu kao osnovnu, temeljnu ideju — ideju narodnog i državnog jedinstva. Svakome koji bi došao iz naroda i ne bi bio upućen u naše međusobne odnose, to bi moralo da pobudi izvesnu sumnju. Svaki takav čovek morao bi se zapitati: Pa kad su i jedni i drugi za ideju narodnog i državnog jedinstva, kada su svi na toj velikoj ideji pokojnog Kralja Ujedinitelja, kako to onda da se oni ne sporazumeju; kako to da se svadaju; kako to da ovaj režim najviše goni one ljude koji su takode na toj velikoj ideji? Na to pitanje treba da damo nekakav odgovor koji može pomiriti i vas i nas.

Ja ću naravno da glasam, i moram da glasam protiv ovog budžeta, ne iz razloga koje je naveo g. Canjuga... (Vatroslav Canjuga: Niste me razumeli!) Onda izvinite moje ignoranstvo. Vi stalno govorite da ste intelektualni radnik. (Vatroslav Canjuga: Pa to i jesam!) Vi ste školovan gospodin. Pokojni Radić, koji je gonio u Hrvatskoj sa velikim uspehom pokvarenu gospodu, objasnio mi je tu razliku. Ja sam čovek iz naroda, i ja sam ranije mislio kad je reč o školovanom gospodinu da je to ujedno i intelektualac; međutim, docnije mi je bila potpuno jasna razlika između školovanog čoveka i pravog intelektualca. Intelektualstvo je ono čime, na primer, ja mogu da se ponosim. Iako sam bez mnogo škola, ja Vam mogu biti potpuno ravan, g. Canjuga, u nekim stvarima, a u nekim i superioran.

Vi ste se g. Canjuga vozili sa mnom 6 septembra i treba da sam Vam blagodaran.

Gospodine Canjuga, sve mogu ja da izgubim, ali ne mogu uprljati svoj karakter. Uzmite mi sve, i imanje i decu, ali svoj karakter neću da dadem. Tako me je moja majka učila.

Dakle, gospodo senatori, protiv ovoga budžeta hoću da glasam ne iz toga razloga kako je to naveo g. Canjuga, nego iz moga uverenja. Pre svega glasaću protiv ovoga budžeta — neki kažu bidže, neki opet kažu proračun, a neki budžet, dakle ni tu se nismo složili jesmo li jedno ili troje — ali ja ću protiv ovoga budžeta, bidžea ili proračuna glasati iz uverenja, a to uverenje zasniva se na ovome:

Prvo: koliko ovogodišnji naš budžet iznosi, to nam ne zna ni sam g. Ministar finansija da kaže. Cifarski dio još ima neku zaključnu brojku, ali ako izbrojite sva ova ovlašćenja za zajmove i sva rešenja iz zloglasnog § 76, kao što su to učinili neki stručnjaci, a pre svega naš dobro uvaženi narodni poslanik Ivan Mohorič, onda izlazi cifra od tri milijarde dinara preko redovitog godišnjeg budžeta. Dakle ukupna brojka ovogodišnjeg budžeta premaša 15 milijardi, pak ja mislim da kod ovakvog stanja u narodu ne možemo mi te terete snositi, makar da nam kaže g. Ministar finansija da nove terete neće uvadati, mada se u isti mah demantira povećanje taksa, ipak zbog ovakvog stanja u narodu, a naročito ja kao predstavnik Dravske banovine, znajući dobro tamošnje prilike, ne mogu glasati za ovaj budžet. Kada bih

vam iznašao stanje u Dravskoj banovini, vi u vladinim krugovima to ne bi verovali. Kod vas je udomaćen princip da sve što kaže leвица da je to plod fantazije, možda politička kampanja, pak se slažete uglavnom sa mišljenjem vaših ljudi u Dravskoj banovini, u prvom redu sa mišljenjem banovinskog veća u Ljubljani, pa ću pokušati te prilike da vam prikažem sa te strane. Tu imate organ vaše grupe „Slovenec“, koga sam ja onako temeljito, kako ja to redovito radim, pratio i da vas ne bih gnjavio sa tekstom „Slovenca“, ja ću vam pročitati u prevodu nekoliko citata iz govora najuglednijih banovinskih većnika, da vidite šta su oni o političkim, ekonomskim i finansiskim prilikama Dravske banovine govorili. Tako g. dr. Leskovar iz Maribora, jedna od najuglednijih ličnosti bivše i sadašnje klerikalne stranke u Sloveniji, koji je imao doći i u ovaj Dom na mesto dr. Šaubaha, ali ga je dr. Šaubah nekako pretekao, no sigurno je to jedan od najuglednijih njihovih ljudi i bivši pretsednik Oblasne skupštine iz god. 1927, i taj ugledni banovinski većnik kaže o tim prilikama ovo:

„Uzroci leže u preteškom poreskom opterećenju zemljoradnika i u trgovinskoj politici. Zemljarina je već samo po sebi previsoka pošto je stari katastarski prinos u krunama pretvoren u dinare i pomnožen sa 20, dakle, osamdeset puta povećan, dok novac nije devalviran u tom srazmeru. Tome treba još dodati samoupravne prireze koji su vrlo visoki, pošto se mnogi tereti koje bi morala država da snosi i koje u južnim krajevima stvarno snosi, prevaljuju na leđa banovinskih samouprava. Naša trgovinska politika mora da se brine za mogućnost izvoza naših glavnih proizvoda: drva, stoke, vina i voća“. — Baš na tržištu sa drvima je nastupilo tako žalosno stanje, da nemate nikakvog razloga, gospodo iz većine, da se ponosite sa onim optimizmom koji možemo da čujemo. Danas je tu stanje vrlo teško, drva stoje naslagana a niko nema para da kupuje.

Dalje kaže: „Nužno je potrebno da se omogućí izvoz našega vina, inače će se naš zemljoradnik — koji po prirodi nije sklon pijanstvu — potpuno odati piću, kao što se u svoje vreme srpski zemljoradnik topio u masti. Hitno je potrebno da se uredi izvoz voća. Hitno je potrebna regulacija Pesnice, gde propadaju livade.“

Drugi, to je bio najpošteniji među njima, banovinski većnik Alojz Zupanc, župnik u Šmihelu, veliki prijatelj „ein dicker Freund“, senatora g. dr. Kulovca, govorio je o strahotama i patnjama naroda u Suhoj Krajini. Zvanično procenjena šteta u srezu iznosi 12.466.000.— dinara, po osobi 1.000.— dinara, dok je dobivena pomoć od 5.— dinara po osobi. Glavni posednik šuma u srezu je porodica Auersperg, ali je njen šumski posed pod državnom upravom. Opštine su takode suvlasnici tih šuma, čija površina iznosi 17.000 hektara. Šume su donele prošle godine tristo hiljada čistog prihoda, od čega bi trebale opštine u sadašnjoj nemaštini i gladi hitnu pomoć, ali je ne dobiše, jer se tomu protivi Beograd, pošto je negdje taj novac zaturio.

Najugledniji tamo čuveni Ivan Vesenjак, sada pretsednik opštine Košaki, vrlo rečit čovek, koji se obično javlja onda kad je najmanja potreba, on kaže po pisanju „Slovenca“ ovako (čita): „Opisao je lepim rečima lepote severoistočnog dela naše banovine u kojoj vlada siromaštvo i pomanjkanje. Nijedna dolina, nijedna reka još nije uređena. Pesnica

još uvek pravi ogromnu štetu od Maribora pa dole do Ptujskog polja. Prošle godine bilo je najplodnije polje 15 puta pod vodom. Pogrešna regulacija gornjeg toka Pesnice rodila je u njenom doljnjem toku pogibeljne posledice.“ Dokazuje takode da sadašnji sistem pomoći ne ukida siromaštvo u korenu, već ga samo donekle ublažuje na površini. Trebaće sistematskog, planskog i velikog rada da nestane taj siromašni pojas koji se proteže od Lendave, preko Ljutomeru i Haloza u Šmarski i Brežiški srez i dosiže čak dole u Belu Krajinu. Susjedna Austrija dokazuje da se to može postići, njen napredak nalaže nam da brzo mišlimo na svoj sopstveni spas.

Austrija je još u 1929 godini uvezla za 38 miliona šilinga mlečnih proizvoda, dok je te robe imala već ove godine za izvoz za 1½ miliona šilinga. Kod tolikog napretka suseda izgleda naše stanje još očajnije. Stanje Slovenije je daleko ispod stanja Austrije. No, gospodo, meni to ne biste verovali kad bih to kazao. Ne biste verovali ni kad bi to kazali gospodin Kramer ili Marušić, ali to su govori vaših banovinskih većnika, koji valjda zaslužuju najveću veru. Zato ste ih i imenovali. Govorili su još i teže, ali ja neću da vam to napominjem. G. Klekl Josip, bivši narodni poslanik, govori o privrednoj zaostalosti Prekomurja: „Ovde još nije u pitanju elektrika, ovde se radi o golom životu. Od 1 avgusta do 1 januara polja su bila neprestano pod vodom. Nema krompira, ni repe, ni kupusa, ni cvekle, ni helde. Narod ide bos i gladan i pocepan. Već sada moramo u našoj parohiji da delimo hleb 120 porodicama. Banovina je dala nekoliko vagona krompira, sada se radi o kukuruzu, ali to su sve samo trenutne injekcije.“ Gospodo, ja prikazujem samo neke fragmente, ali ne sve. Dakle, gospodo, aplaudite amici, ovim rečima. To su reči vaših ljudi. Ja sa svoje strane neću ništa da kažem. Ali ima još jedan skupocen dokumenat, to je rezolucija pretsednika opštine. Oni su se sastali u Ljubljani, kao što je to običaj u našim krajevima, da se sastanu posle tako uspešno izvršenih izbora. Sastali su se u Ljubljani i doneli jednu dugačku rezoluciju u kojoj između ostalog stoji i ovo:

„Dalje zahtevamo: da se rasterete opštine u poslovima prenetog delokruga kao i u rashodima za te poslove. Država neka preuzme u celosti troškove za sreska načelstva, katastarske uprave i urede za ispitivanje mera. Neka se pojednostave propisi o poslovanju opština, ukoliko je to moguće bez štete po redovan i uspešan rad opštine. Neka se po § 95 Zakona o opštinama ograničena finansijska vlast opštine na prireze, trošarine i takse, proširi još na druge izvode iz neposrednih i posrednih poreza i time omogućí opštini celishodnija podela tereta na stanovništvo. Neka se ukinu sadašnji nezakoniti i po samoupravu štetni način knjiženja uplaćene poreze, prema kome se podmiri najpre država i tek iz ostatka samouprave. Nacrt uredbe o samoupravnim štedionicama neka se izmeni u tom pravcu, da se tim štedionicama vrati sav pupilarni novac i da im se ne uzme mogućnost podeljivanja dugoročnih komunalnih zajmova, te da se osnivanje tih štedionica ne ograniči na opštine, koje se teritorijalno dodiruju. Krediti države za javne radove u Dravskoj banovini neka se povise u onoj meri, koja odgovara državnom, fiskalnom opterećenju te banovine. Neka se Dravska banovina ne zapostavlja kod kredita za hidrotehničke radove. Neka se izvrši revizija podele državnih i samoupravnih puteva, a država neka preuzme na svoj bu-

džet toliko banovinskih puteva, koliko iznosi udeo državnih i banovinskih puteva u toj banovini na celokupnoj dužini državnih i banovinskih puteva u celoj državi. Neka se izdašno poveća prinos države na jedan kilometar državnih puteva u Dravskoj banovini, uzimajući u obzir veliko opterećenje, značaj i promet tih puteva. Neka se Dravska banovina pravedno uzme u obzir u pogledu njenog udela kod svih materijalnih rashoda Ministarstva građevina. Neka se pravedno subvencionišu javni radovi na putevima, mostovima, propustima i hidrotehničkim objektima. Zahtevamo da se odmah otvori kredit za opremu novog hirurškog paviljona Opšte državne bolnice u Ljubljani, kao i za obadva nova objekta državne bolnice za duševne bolesti na Studencu i da država podigne bar jedan zavod za defektnu decu. Neka se što pre reši pitanje savremenog staranja o siromašnima, u tom cilju neka se podignu uz saradnju države, banovine i opština potrebni domovi za siromašne i time ukine sadašnji nesocijalni način zbrinjavanja siromašnih od kuće do kuće. Neka se izmene zakonske odredbe o dužnostima opština u pogledu staranja o iznemoglih i siromašnima. Kao pasivan kraj neka se Dravska banovina uzima više u obzir kod podele državne pomoći za pasivne krajeve.«... A ova Vlada je propisala da Dravska banovina nije pasivan kraj!..“ Neka se stanovništvo, koje je bilo prošle godine teško pogodeno vremenskim katastrofama i koje danas pati, pomogne što izdašnjom pomoću u namirnicama i novcu i to u toliko više, što imamo već dve godine uzastopce rdave letine. Zainteresovanim opštinama neka se daju na raspoloženje uputnice za besplatan prevoz ljudske hrane“...

I tako dalje i tako dalje...

To su, gospodo, dokazi! (**Spira Hadži-Ristić:** To su sugestije, a ne tužbe!) Ali nikada se sugestije ne upućuju bez razloga. Čak ja o vama mislim da vi to ne radite, ali sugestije koje se upućuju dokaz su da to nije tako, kao što ovde većina govori.

Međutim, gospodo senatori, ja bih mogao reći ovo: od milijardnog zajma za javne radove, koji je dala ne ova Vlada, nego Vlada prošla, Vlada g. Jevtića, došlo je za vreme Vlade g. Kreka i g. Korošca tako malo na Slovenačku, da je to prava sramota. I na terenu se može najbolje čuti da ova Vlada u kojoj su ti naši pretstavnici, ne vrši svoju dužnost ni 10% od onoga što smo mi ranije vršili. Kad je mogao g. Predsednik Vlade na banketu u Skoplju 1936 godine reći: „Za vreme moje vlade dobila je Vardarska banovina za mostove, bolnice, drumove, železnice, — i ja ne znam šta je sve još nabrojio, — 460 miliona“, to je onda položaj g. Korošca i g. Kreka daleko žalostiji, jer oni ne mogu reći ni da su dobili 10% od te sume za područje Dravske banovine! (**Dr. Albert Kramer:** Ali su zato dobili slobodu da nas gone!) Jest, to su oni dobili, dobili su slobodu da proganjaju nacionalni element, pa čak i da ubijaju protivnike i nesrećom neke svoje pristalice, ali o tome će biti reči malo kasnije. Podjednako teško kao što su ovi finansijski tereti, režim udara i sa svojom politikom baš na sve one koji mu se bezuslovno ne klanjaju. Dravska banovina nudiće i daće budućim političkim istoričarima čudne dokaze iz toga vremena. Nigde se u zemlji ne progoni činovništvo i svi oni koji se progone, sa tolikom silom, pa mogu čak reći i sa tolikim sadizmom, kao što se to čini baš na području Dravske banovine ili među „dravobancima“ — kao što to ka-

že potsmevajući se „Slovenec“ ili među Slovincima, kao što ja obično to volim reći.

Ja sam kod pojedinih resora, naročito kod Ministarstva unutrašnjih poslova, a još više kod Ministarstva prosvete, nabrojio nekoliko najkrvavijih dokaza, a zna se i iz razgovora sa pojedinim Ministrima koliko sam to puta činio i kod progona ljudi u nekim drugim Ministarstvima. Progona protivnika i junski događaji prošle godine tako su strašan i grozan materijal za osudu ovoga režima, da kad bi vi sa vaše strane... (Glas sa desnice: To su reparacije!)... Ja znam da je drukčije sa našom braćom Srbijancima, zato ja, gospodo Srbijanci, o vama kao o nacionalnom elementu, neću ni da govorim, jer znam da među vama nema ni u jednoj partiji nikoga ko bi bio anacionalan. Kod vas je nacionalni osećaj duboko razvijen. Ali kod nas je to malo drukčije. Kod nas je prvo t. zv. katolička ideja, a za nacionalnu ideju ostaje samo toliko, koliko još ima mesta i prostora. Ona se mora da prilagodi prvo verskoj ideji.

I ne znam kako oni protestovali, a šta drugi govorili, ja ću ih upozoriti samo na jedan primer. Imaju li u školskim pitanjima slobodne ruke? Jok! Vatikan je taj koji im diktira. Oni imaju slobodne ruke da se svadaju oko opštinskih puteva, kada se opredeljuju po slobodi, ali u načelnim pitanjima, gde je Vatikan zainteresovan, oni su niko i ništa. Zlo tim delegiranim političarima, ako se ovde ogreše, preko noći ih nema. (**Ministar bez portfelja dr. Miho Krek:** Kakvo zlo i od koga dolazi to zlo?) Kada ih napuste. Pričekajte, nemojte biti nervozni. Šušteršić je bio daleko jači od dr. Korošca, mnogo aktivniji i bistriji, ali je ipak preko noći postao niko i ništa čim ga je ta hijerarhija napustila. Nazivali su ga nekrunisanim vojvodom Dežele Kranjske, a kao kandidat 1923 godine dobio je samo 600 kuglica u zemlji, u kojoj je bio uz milost biskupa ljubljanskog vojvoda Dežele Kranjske. (**Fran Smodej:** Zašto smo ga napustili?) Ostavite se toga, u pitanjima rimske politike Smodej i Krek su mali ljudi. (**Fran Smodej:** Napustili smo ga zbog nacionalne ideje i radi jugoslovenske ideje!) Vi ste to dobro čuli. Ja se nadam da su i novinari čuli, a nadam se da je i ministarska klupa dobro čula. Sada dokažite kada ste Vi Šušteršića napustili, ili kada je bio nacionalan ili kada je postao anacionalan. Datumi dokazuju. Dok je bio slepi klerikalac, i dok je bio austrofil, dok je vodio hajku protiv nacionalnog elementa, dok ste izdavali okružnice protiv Sokola, naprednih novina i naprednih društava, gde ste pozivali da se nas na austrijski način denuncira...

Председник др. Желимир Мажуранић: Молим г. сенатора да употребљава парламентарне изразе. Денунцијација није парламентаран израз.

Ivan Pucelj: Molim, ja sam pre dve godine pročitao okružnicu, u kojoj je govoreno o denuncijaciji. To je zabeleženo u Stenografskim beleškama.

Председник др. Желимир Мажуранић: Изволите се држати парламентарних израза.

Ivan Pucelj: Ja i sada tvrdim da je to tako. Pročitajte i Vi, Gospodine Predsedniče, pa ćete kao kulturni čovek i pravnik reći da sam dobro kazao.

Председник др. Желимир Мажуранић: Сасвим је сувишно да употребљавате изразе који нису парламентарни. Имате и других израза. (**Др. Алберт Крамер:** Који је то ванпарламентарни израз?) Денунцијација. Ја сам упозорио господина сенатора да употребљава друге изразе а не ове који прелазе границу парламентарних израза.

Ivan Pucelj: Kada bih ja znao, siromašni seljački čovek, šta se može upotrebiti umesto denuncijacije, a ovako ja bih Vas molio, Gospodine Pretsedniče, za momenat da meni istinski kao Slovencu, koji nije prošao kroz školu, kada mi izmakne kakav izraz, skrenete pažnju.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја савим тачно пратим Ваш говор.

Ivan Pucelj: Molim, smatram da mi to laska. Inače bi na Vašem mestu sedeo g. Janković.

Gospodo, ja bih još kako i mogao da razumem sva ova proganjanja i ove strašne stvari a i politiku, koja se naročito jasno isticala povodom tako zvanih junskih događaja. To bih još kako mogao da razumem, kad bi ove ljude vezivala jedna jedinstvena ideja, jedna velika misao. Međutim, o tome ću vam malo kasnije dati neke podatke. Ali zasada da se malo pozabavim tako zvanim junskim događajima. Šta to znači? — onim danima, kad je na poziv naših prijatelja i naših pristalica došao pretседnik naše странке, bivši pretседnik vlade, dugogodišnji ministar vojske, koji je još i danas počasni адутант Nj. V. Краља, u posetu tome narodu u društvu odličnih naših prijatelja, kao što su gospodin Banjanin, Zec i ostali. Baš za Slovene, gospodo senatori, svih plemena važi od nekada, da smo vrlo gostoljubiv narod (**Dr. Josip Nemec:** Nekad je to bilo!) Od nekada. Stari pisci, istoričari koji nikad ništa dobroga na našim pretcima nisu mogli naći, ipak su kazali, da je kod Slovena najznačajnija osobina gostoljubivost. Mi nismo mogli, ni u najmanju ruku, očekivati, da će to kome smetati, a najmanje smo mogli misliti, da to smeta Ministru unutrašnjih dela g. Korošcu, koji je sedeo između dva mundira 6 januara 1929 godine, protiv svojih boljih parlamentarnih demokratskih principa, koje je istakao 26 decembra 1926 godine. On je sedeo između dva mundira pored g. Živkovića. Dakle, ako to nije osetio kao Ministar unutrašnjih dela da je odgovoran za red i mir, onda je bar mogao da oseti po tome, što će se to bar na slici videti. (**Dr. Albert Kramer:** Nemojte o tome govoriti! Ta je slika konfiscirana!). Takva je slika sigurno konfiscirana ali je verovatno i sklonjena za bolja vremena!

Vidite, šta dalje biva. »Slovenec« organ g. Korošca, makar ga se on i odricao, nikad nije pisao drukčije nego po naređenju g. Korošca i njegovih ljudi. Organ g. Korošca, koji piše u duhu tako zvane Katoličke akcije i ne laže, taj list uoči ove posete donosi uvodni članak pod naslovom »Otkazano gostoprimstvo« i tera strašnu hajku, kako svakom može gostoljubivo da se otvore vrata samo ne Petru Živkoviću. To je bilo javno. Onda su izašli letci i te letke naša policija po svojoj sposobnosti nije mogla da pronađe, ali te letke mogli ste uoči toga dana naći na tramvajima, po kafanama, mogli ste ih naći po gostionicama pa i na ulici i pred očima same policije razdavali su se u velikim količinama. Ti letci su pozivali na direktan pokolj, ili da se brahijalnim snagama spreči dolazak g. Petra Živkovića i njegovog društva na slovenačku teritoriju i pozivao se svet na demonstraciju. (**Dr. Albert Kramer:** A sreski načelnici dobivali su instrukcije od bana!). Ne samo to. Imali smo pred sudom slučaj, da je neki naročito vatreni pristalica g. Korošca davao pare i rekao: Uzmite kamenice, štapove, uzmite gvožđe i šta ko može i idite tamo i uradite šta vam snage dopuštaju (Glas sa leveice; Demokratija!). I ja sam svojim očima ovo gledao. (**Fran Smodej:** A oružje i noževe imao je neko drugi a ne

naši!) Ostavite Vi to. To je bilo samo u tom slučaju ako je imao neko slabije da odbrani, družе Smodeju! Ja sam svojim očima sve video! Ja sam došao na doček g. Petra Živkovića i onda je bilo naročito oduševljena našа оmlаdina а bilo је i mnogo ženskog sveta. A, gospodo, kad je puno ženskog sveta, red se baš tako i ne drži. Obasuli su gospodina Živkovića i njegovu pratnju sa cvećem i razdelili se na dvoje pred sam izlaz.

Ja u jednom momentu primetim našeg prijatelja i našeg uvaženog potpretsednika g. Banjanina kako je malo na peronu odgurnut u stranu, duboko tamo dole stoji kod jedne male duvandžinice. Ja ga vidim odvojio se od te prve grupe i potrčim ka njemu da ga onako izvučem, pošto sam ja tamo ipak malo poznat, ka izlazu. Kad dodemo na sredinu aule vidim da nešto od gore pada dole, a kasnije sam opazio da su to bila jaja. Međutim, kada smo došli pred sam izlaz, palo je nekoliko kamenica sa najvećom snagom. Žene su zajaukale. Sigurno je, da je to bilo strašno.

Međutim, tu je bila cela policija. Vrlo lepo su bili svi obučeni. Imali su bele, sveže rukavice. Svi su imali pendreke u rukama. Visoki politički činovnici bili su sa sabljama i revolverima. Kada smo bili na izlazu ipak su kamenice i štapovi i komadi drveta leteli i na mene i na g. Banjanina.

Na drugoj strani od automobila bio je ceo korдон policije, sve do samoga automobila u kome je sedeo već pre našega dolaska g. pretседnik Petar Živković, i mislim da si bio ti, Krameru, i pretседnik Rajar. A mesto pored šofera bilo je rezervisano za mene. Tu su stajala četiri policajca: Ti policajci gledali su sve te koji su lupali. Mogli su samo jednim zamahom pendreka sve to da spreče. Međutim, ništa nije učinjeno. Oni su mirno gledali, kao Pilat u Judeji, posmatrali su i smeškali se. Čak se desilo i ovo. Jedan čovek u radničkom odelu od oko 35 godina, stavljao je ruku u džep, nešto tražio, izvlačio ruku iz džepa, pa onda skočio na krov iznad motora na automobilu i približavao se do mene sve više i više. Ja sam iza stakla mirno čekao. Ne bih želeo da se proslavam pod stare dane sa nekim ubistvom, ali sam se bio rešio, kad bi me napao da se branim. A, gospodin Smodej izvoleo je nešto reći o mojim mesarskim rukama. Ja vam garantujem da bi sa svojim mesarskim rukama u tom slučaju imao uspeha. (**Fran Smodej:** To verujem!) Dakle, sedeo sam na miru, a on se sve više i više približavao. U jednom momentu dolazi jedan, mladić s druge strane i hoće on da ga izvuče, ali to ne da policija. To sam ispričavao i na sudu. Treba meni da verujete vi, braćo Srbijanci. Imate tamo puno vaših rođaka: oficira, carinskih i policijskih činovnika, pitajte ih i obavestite se. Jer ja znam kada biste vi svojim očima gledali da se vašem čoveku ovako nešto dešava, pa makar i da je vaš politički protivnik, vi to ne biste nikada odobrili i svaki ispravan Srbin bio bi uzet u zaštitu.

Dakle, junski događaji, progoni, to su bile krupne stvari. Ja sam nešto malo o tome govorio u Finansijskom odboru. Danas više neću da vas zamaram. (**Fran Smodej:** Pa šta se zapravo desilo Petru Živkoviću i Vama, jeste li dobili rane?) A, to ste Vi želeli! Iz ovoga bi se moglo zaključiti da Vam je sve to malo. I da ste želeli da se još strašnije stvari dogode. — i one bi se dogodile da se mi sami nismo protiv toga osigurali.

Dakle, mi smo to uzeli na sebe i mi bismo dali pre naše glave, nego što bismo dopustili da se ma kome našem gostu nešto desi.

A i da vidite šta je dalje bilo. Teško je gledati cvakve svinjarije, a ne sprečiti ih. Međutim, turneja je išla dalje. Mi smo išli preko Škofje Loke, Kamnika, Celja u Ljutomer. Usput mi smo svratili kod nekih naših prijatelja. A gospodin senator Zec zna šta je bilo kod moje kuće. Tu su bili sve naši prijatelji, a na one druge i ne reflektiramo, čak nam je miš kad ih i ne vidimo. Došli smo na jednu crnu kafu. Tu su se pojavili i vikali pretседnik i potpretседnik opštine i drugi. Razume se, moji prijatelji odmah su kvitirali naše protivnike onako kako to zaslužuju. (**Fran Smodej:** Kako?) Tako, da su ih tri dana leđa bolela! (**Fran Smodej:** A, vidite ko je koga tukao!)

Претседник др. Желимир Мајуранић: Г. сенатора Смодеја молим да не упада у реч. Г. говорника опомињем да му време истиче.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ali, vidite, gospodo, kako je Bog beskonačno pravedan. Slali su za nama i iza nas automobilama svoju omladinu i u Maribor i u Konjice i u Celje. I u te autobuse, koji su plaćeni, ja ne znam koliko, ja mislim da g. Smodej nije bio tu, jer nije baš poznat u tom pogledu mnogo... (**Fran Smodej:** Ja nisam, ali koje ste Vi koristili fondove?) Nikad ja u životu ni iz jednog fonda nisam uzeo ništa. Hvala Bogu u tome je moja jačina. Zbog toga se ni u jednom momentu ne bojim izaći ovde i svima pogledati u oči. Da se našla i para za ovih 18 godina protiv mene, od kako sam ja u Beogradu, to bi već bilo izneto. Ali, hvala Bogu, dobio sam od moje majke, jedne obične seljanke, takvo vaspitanje, da sa te strane moja duša nema greha. Uostalom to znate i vi.

Vidite, gospodo, mladi ljudi koji se nalaze u Akademskom domu sve su sirotinja. Rečeno im je: Idite u Celje, treba da pokažete da Petar Živković i ovi ljudi ništa nemaju da traže u Slovenačkoj. Biće i pića, biće i jela. To je mnogo zavodljivo i oni su otišli. Najmljerna su bila dva teška autobusa poduzeća Gorečana iz Tržiča, toliko daleko od Ljubljane. Zamislite, koliko je taj aranžman koštao. Mi znamo, koliko za to treba naći para.

Dva teška, velika autobusa omladinaca, pod zaštitom policije polupala su prozore na hotelu »Crni Orao« na drugom spratu, na jednoj visini gde se to bez pomoći policije ne bi moglo desiti. (**Dr. Albert Kramer:** To je bilo čak na trećem spratu). Ja sam morao otići malo ranije. Ja sam čak svojim očima video patrolu tih omladinaca sa biciklima po dvojicu, trojicu na uglovima. Sve je bilo organizovano. Samo policija g. Bana i g. dr. Korošca nije videla. (**Dr. Albert Kramer:** Imali su telegrafsko naređenje da ne smeju videti.) Ali, Bog je beskonačno pravedan. I nijedan od tih mladića, koji je išao da lupa, da razbija, ili da ubija, nije ostao nekažnjen. I zbog toga i danas kažem, kao što sam i u Finansijskom odboru rekao, da je potpuno opravdana tvrdnja da ubistvo studenta Dolinara leži na duši Ministra unutrašnjih dela. (**Fran Smodej:** Kako možete to da tvrdite!) Kada bismo nabrojali sve ove žrtve, koje su ovako pale, onda bi cifra, koju nam je ovde izneo g. Ministar unutrašnjih poslova, bila daleko veća, nego što je on pokušao da nam ovde opravda, nabrajajući samo onaj broj žrtava, koje su pale od državnih organa u sukobima iz političkih razloga.

Gospodo, ovo sve bi se moglo još nekako opravdati, sve bi se moglo još nekako razumeti kada

bi ova Vlada radila na jednoj ideji kojoj mi škodimo, kada bi radila na ostvarenju jedne misije koja je korisna i dobra po državu, moglo bi se razumeti i to kada bi mi bili neki defetisti, da smo mi komunisti, razoran elemenat, pa bi po tu cenu trebalo podnašati i žrtava. Međutim, to ne biva. Ja u ovoj Vladi, otkako posmatram rad, slušam pojedine govore, čitam članke od pojedinih grupa, ne vidim ništa homogeno, ni u Vladi ni u partiji, ne vidim te velike spasonosne ideje, nego ako počnemo da malo zavirimo u te programske stvari, doći ćemo do strašnih kontradikcija. Grupa dr. Milana Stojadinovića ušla je u Vladu kao grupa Ace Stanojevića, podvajanjem, zna se već kako stvar stoji. Jugoslovenska muslimanska zajednica ušla je takode u Vladu i o njoj ću najmanje govoriti pošto mi daju mira, pa nemam razloga da govorim. O njima znam samo to, da je kao jugoslovenska dobra, ali kao muslimanska samoverska mnogo je antipatična. Ja program te grupe nikada nisam mnogo voleo. Kada sam prvi put saradivao u vladi pokojnog Pašića 1921 godine, znam samo to, da su oni stalno tražili isplatu agrarne zemlje u iznosu od nekih 260 miliona dinara. Mi smo zbog toga imali krizu vlade svakih 14 dana. Kad Ministar finansija nije mogao da isplati neku ratu, onda smo opet imali krizu, pa onda opet nešto se malo podmiri, pa opet kriza i tako stalno. Ovoga puta se čuje samo to, da je Ministar saobraćaja izjavio da ima 17% muslimana u ovoj zemlji, a kod železnica samo oko 3%. Ministar je rekao da neće mirovati dok i kod železnica ne bude 17%. (**Uzeir Hadžihasanović:** Tačno je to!) Sada će biti! (**Uzeir Hadžihasanović:** Nije još 17%, ali biće ako Bog da!) Samo kažem da je to mali program, nije to ono zbog čega treba takve stvari raditi protiv protivnika.

Što se tiče treće grupe, dakle, grupe g. Korošca, tu ću govoriti malo više, pošto sam na našem terenu. Ja sam imao sreću i čast razgovarati sa jednim sveštenikom, koji je kod ulaska u Vladu g. Korošca, pripadao u te redove i mogao je sa njim g. Korošec da računa. Ali on sada nije baš raspoložen prema njemu pa kaže: »Ja držim da nas je g. Korošec ovoga puta poslednji put nasamario. On je imao zadatak: Prvo, da sprovede Konkordat, drugo, ra razjuri Sokole na području Slovenije, a treće, da sanira naše klerikalno zadrugarstvo, da bi mogli od naših zadruga ako bi ušli u opoziciju, da živimo duži niz godina.«

On dakle nije uspeo ni u jednom ni u drugom ni u trećem. Taj sveštenik je bio slučajno Kranjac i Vi ga dobro poznajete, gospodine Šaubahu. Neću da kažem njegovo ime, jer biste ga ekskomunicirali. (**Dr. Fran Šaubah:** Onda to nije istina!) To je najjeftinija advokatska fraza i time se nećemo proslaviti. Pa i o tome ću govoriti, kako ste Vi zagovarali ovu strašnu nepravdu u banovinskom veću, kako ste zagovarali upotrebu svih 63 miliona dinara zadružnog zajma samo za klerikalne zadruge. (**Dr. Fran Šaubah:** I na to ću Vam odgovoriti!)

Dakle, g. Korošec nije uspeo ni u jednom ni u drugom ni u trećem slučaju, i tako je cela crta njegove klerikalne politike, za koju je ušao u ovaj režim, propala. Kad smo bili u Finansijskom odboru i kad je dr. Korošec sa onolikom rečitošću izveštavao o tehničkim stranama svoga budžeta, kao da je hteo da nam imponira sa tim budžetom, navodeći koliko ima žandarma, koliko policajaca itd., ja sam tada sve slušao i onda sam rekao: Gospodine Ministre, Vi niste

ušli u ovu Vladu a kamo li u ovo Ministarstvo zbog nekih Vaših stručnih policijskih osobina, Vi ste došli iz sasvim drugih razloga, jer kad bi policajca po struci trebao g. dr. Milan Stojadinović ne bi tražio gospodina Korošca. A najveći dokaz da njegova politika nije uspela i da je on nesposoban čovek za vođenje naše unutrašnje politike vidite da je njegov sadašnji budžet za 62 miliona dinara veći od prošlogodišnjeg. Kad uspe jedan Ministar socijalne politike, prosvete ili kad uspe ma koji Ministar od onih koji daju narodu, ja se tome radujem, radujem se i kad uspe Ministar vojske, ali kad mora da povećava svoj budžet Ministar policije onda je to neosporno dokaz njegove nesposobnosti i s druge strane to je dokaz njegove rdave unutrašnje politike. Treba mu za iduću godinu 1008 novih žandarma, treba mu za iduću godinu 365 policijskih agenata i detektiva. Gospodo, zar to nije najveći dokaz da se ne osećaju sigurnim, da trebaju zaštite, a to je opet dokaz koliko je to smešno što oni kažu: poverenje.

Kad dođe ovde jedan od ovih maharadža samo zagledajte u ulicu pa ćete videti da detektiv stoji do detektiva, žandarm do žandarma. Kad sam juče prošao ulicom pred ovom zgradom video sam kako neki detektiv više na jednog mladića i trči prema njemu, jer je ovaj mladić hteo da pređe na drugu stranu. Detektiv mu je podviknuo: »Nemojte ovuda, zabranjeno je.« (Fran Smodej: Strašno je!) Veoma je strašno, gospodine Smodeje. (Fran Smodej: U Vašem budžetu bilo je mnogo više agenata i policije nego u sadašnjem koji Vi kritikujete).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, да не упадате у реч, а Вас, господине говорничке, молим да наставите и да водите рачуна о протеклом времену.

Ivan Pucelj (nastavlja): Ja apelujem na Vašu uvidavnost, Gospodine Pretsedniče, a ja ću se sa svoje strane požuriti.

Dakle, tako stoji sa idejama, sa praksom i sa svim onim što ovaj režim radi, ali ipak držim da nije dozvoljeno da se tako nesavesno upotrebljava državni aparat, a pre svega činovnički aparat, radi održavanja vlasti.

Gospodo, ja sam nekoliko reči rekao g. Ministru socijalne politike naročito u pogledu organizacije radništva, pre svega Jugorasa, pa sam mu skrenuo pažnju da je radnički stalež, dakle, da radnici nisu najpitomiji ljudi za neku organizaciju sa strane Vlade, to nikada nije bilo u istoriji, to nikada nije bilo u jednoj zemlji. Po prirodi posla radnik je bunтован, on je u svojoj borbi radikaln i mora biti takav, jer mu je takva situacija. I nama su se nudili neki spekulanti da se to organizuje, ali ja sam to odbio. Dajte radnicima slobodu, neka se oni organizuju onako kako traže njihovi interesi, naročito kad možemo mirne savesti da tvrdimo da je ogromna većina našeg radništva zdrava i dobra i najmanje po državu opasna (Jedan glas: I nacionalna!) i nacionalna. Ali oni ipak to nastavljaju i čitam juče u »Pravdi« da je g. Dragiša Cvetković, usprkos mome dobrom savetu, otišao na zbor u Novi Sad. Uzeo je sobom i šefa svoga kabineta i drugog dana učinio je posetu Higijenskom zavodu kao stručnjak u toj grani, i razume se, on je i tamo organizovao Jugoras. A kod nas gde su ranije imali klerikalci svoju vrlo jaku radničku organizaciju na osnovu vere, a ta se organizacija nazvala Hrišćanska socijalna organizacija, a inače ima svoj naziv Jugoslovenski stručni savez, — danas se tuče

po njima, bije se po njima. Ali da vidite kakva je žilavost našega naroda, — oni su se ipak održali u životu. Međutim, bili su izbori radničkih poverenika na Jesenicama. Vi znate, radnici imaju prava da biraju svoje poverenike. Sad pazite dobro. Na Jesenicama živi organizator slovenačkog Jugorasa, neki Kaplan Križman koji je urednik toga Jugorasa. Ali izbori su ispali ovako: (Fran Smodej: Tri puta smo već to čuli!) Pa sad čujte i po četvrti put!

Sad pazite, gospodo, te brojke! Socijalni demokrati dobili su 1609 glasova. Nacionalni radnici, t. j. naši, dobili su 828 glasova, Jugoslovenski stručni savez (Jugoslovenska strokovna zveza) — to su pravi hrišćanski socijalisti, koje goni ovaj režim — dobili su 719 glasova. Taj čuveni Križman i dr. Korošca Jugoras dobio je svega 275 glasova. Tako je, dakle, gospodo, na terenu (Fran Smodej: Imamo mi 900 glasova, jer i oni drugi su naši!). Prava ljubav to nije! Die wahre Liebe ist das nicht!

Ovde se obično kaže: Pa g. Korošec sa svojim klerikalcima neizostavno je potreban ovoj Vladi, pošto on ima većinu, najmanje 70% slovenačkog naroda za sobom. Razume se, princip ne bi bio rdav, kad bi važio za celu zemlju, ali pošto mogu u ovom režimu g. g. Vrbanić i Miletić da pretstavljaju ceo hrvatski narod sa poverenjem koji uživaju u masama — to je malo čudnovata stvar.

Pa da je to istina, gospodo, ja bih vam mogao reći da je to zdrava i dobra kombinacija. Ali gospodo, ne samo izbori „Jugorasa“, nego i jedan letak najužih nekadašnjih pristalica g. Korošca — original je ovde — kaže kako se gleda na ovaj režim sa strane najboljih nekadašnjih klerikalaca i prijatelja g. Korošca. U tom letku se kaže ovo:

„Svim jednomišljenicima S. L. S. i svesnim Slovencima!

Krajnje je vreme da kažemo otvorenu i odlučnu reč zbog odgovornosti pred vama — svesnim Slovencima, pred istorijom i pred svojom savešću. Politički događaji poslednjih nedelja imperativno nam to nalažu.

S. L. S., koju je osnovao nesmrtni Evangelist Krek, prvi put je bila raspuštena od njenog prvog šefa dr. Šušterčiča 1918 godine. Dobrih 10 godina kasnije raspuštena je po drugi put od šestojanuarskog, diktatorskog režima. Po najvišoj želji, sazvao je dr. Korošec, neposredno pre uvođenja novog Ustava 1931 godine, poverenike S. L. S. iz cele Slovenije, da se izjasne u pogledu saradnje sa novim režimom. Mišljenje poverenika bilo je protivno saradnji. Sledile su čuvene „punktacije“, u kojima je u glavnim potezima izražen slovenački politički cilj. Diktatorski režim slomljen je od demokratskog srpskog naroda, a u prvom redu zbog junačke borbe složnog hrvatskog naroda.

Izbori od 5 maja doneli su režim dr. Stojadinovića, čiji je prvi pomagač postao takođe i bivši vođa S. L. S. dr. Korošec. Ova Vlada, dolaskom na vlast, obećala je povratak demokratiji, vraćanje državljan-skih sloboda sa novim političkim zakonima, slobodne i tajne izbore, te jednakopravnost naroda. Ovaj režim osnovao je, po ugledu na raniju J. N. S., svoju državnu obuhvatajuću partiju. Prilikom osnivanja J. R. Z. kod nas u Sloveniji, svečano su uveravali i obećavali da je to samo spoljni oblik, u kojem će ponovo oživeti S. L. S. i čvrsto organizovana ponovo stupiti u borbu za stari slovenački politički ideal, za samo-

stalnost i samovladu ujedinjene Slovenije, u smislu slovenačke deklaracije od 1 januara 1933 godine.“

Za ovu deklaraciju i punktacije kažu da ih je napisao sadašnji ban g. Natlačen, a pošto je g. dr. Korošec primio odgovornost za to, on je zbog toga bio interniran. To je, gospodo, velika pikanterija za vas Srbijance koji se u tom pogledu ne slažete.

U letku se dalje kaže:

„Prvo razočarenje za ljude koji misle bila je deklaracija Vlade 1935 god., koja kaže: da je sadašnji nametnuti Ustav temelj rada Vlade, da je narodno jedinstvo (tj. centralizam, unitarizam, jugoslovenstvo) njeno vodeće načelo.

Drugo razočarenje bio je program J. R. Z. Kao vodeće načelo te stranke bilo je postavljeno narodno jedinstvo i još je bilo posebno naglašeno neka se Hrvati i Slovenci postepeno stope sa Srbima u nov jugoslovenski narod. Odgovorni ministri i funkcioneri Jereze kao i zvanični organi te stranke objavili su tokom poslednjih godina da je narodno jedinstvo (centralizam) načelo o kome nema diskusije i na kome Vlada stoji i pada.

Treće razočarenje je celokupna dosadašnja unutrašnja, socijalna, privredna i kulturna politika JRZ režima i njene tako pogibeljne posledice za Sloveniju i za sve Slovence bez razlike staleža i zanimanja. Prepredeno i sa naročitom spretnošću je u tim dvema godinama usavršen i postepeno unapređen naročito privredni centralizam. Još nikada Slovenija nije bila toliko nepravedno i u tolikoj meri privredno izmoždena. Takođe i kulturno prosvetni centralizam nije ništa popustio, već je naprotiv još oštriji.

Četvrto i najveće razočarenje doživeli smo Slovenci upravo ovih dana. Udružene vanparlamentarne opozicione stranke napravile su sporazum i državno-pravni nacrt prema kome bi Slovenci postigli svoj sadašnji politički cilj: opštu samostalnost Slovenije. Svaki svestan i politički zreo Slovenac morao bi tome iskreno da se raduje i da pomaže da se taj nacrt što pre uvede u život i stvarnost.

Ali šta biva? Vlada JRZ nastupila je protiv tog sporazuma i nacrtu. Slovenački deo JRZ. na čelu sa dr. Korošcem otvoreno je nastupio protiv autonomije Slovenije. To je takav čin zbog koga su razrešeni i moraju da budu razrešeni discipline svi oni koji još osećaju slovenački.

Došao je trenutak da se oživi SLS i da se izjasni za takvo preuređenje države koje odговara programu SLS, koji je najodređenije izražen u slovenačkoj deklaraciji od 1 januara 1933 godine. Dakle, gospodo senatori, u Korošec-Natlačenoj deklaraciji.

»Stoga pozivamo sve pristalice SLS koji su ušli u dobroj veri u JRZ da odlože u JRZ stranki primljene partiske funkcije, da izađu iz nje i svuda pomognu da ponovo oživi program SLS. Mi moramo da operemo čast slovenačkog naroda, da očistimo lica, koju nam je utisnula JRZ i pretstavila nas celome svetu kao narod bez političkog morala.

I mi Slovenci hoćemo da se odvažno i nesebično borimo za ostvarenje i izvršenje političkog i državno-pravnog programa, koji je izražen u slovenačkoj deklaraciji i u srpsko-hrvatskom sporazumu.

Ali u tu svrhu potrebno je ujedinjenje svih političkih grupa koje teže iskreno tom cilju. Slovenački narod mora da je ujedinjen i da jedinstveno nastupi za postizanje svojih političkih ideala. To je onaj mogući samo tada, ako svi potčinimo svoje partiske koristi višim koristima naroda. Slovenačka politička

koncentracija je neodloživa nužda. Svi radnj staleži moraju udruženo na rad i u borbu za privrednu samostalnost, za socijalnu pravdu, za političku slobodu i za samoopredeljenje Slovenaca.

A jednomišljenici SLS moramo da prednjačimo u radu za slobodnu, samostalnu i ujedinjenu Sloveniju.«

A onda, gospodo senatori, nije ovo nešto ovako sa ulice, nego ovaj letak završava sa sledećim rečima: „Ova je izjava bila primljena za sastanak jednomišljenika SLS koji su sazvali za nedelju 7 novembra 1937 godine u Ljubljani dr. Anton Breclj, lekar u Ljubljani, — koji je onda bio član Banovinskog veća, bivši poverenik Oblasne skupštine za zadrugarstvo itd. uopšte jedan ugledni bivši pristalica g. dr. Korošca; onda Jože Gostinčar, ministar u penziji, Št. Vid nad Ljubljano, koga većina od vas, gospodo senatori, poznaje. (Fran Smodej: Fajn fant!) Naravno, gospodine Smodeju! (Fran Smodej: Mada je to fajn fant Vi ste ga uvek napadali, kada je bio sa nama, a ako je jedanput išao protiv nas, onda ga hvalite!) Zatim, gospodo senatori, tu je i potpis dr. Jakoba Mohoriča bivšeg predsednika „Prosvetnog Saveza“, inače advokata u Ljubljani i vrlo ugledne ličnosti, i dr. Stanovnika, advokata iz Ljubljane. Dakle, čuvajte se vi, Srbi. Vi ne znate tu rasu. Vizantinci nisu ništa protiv jezuita. (Fran Smodej: A koliko su dobili kod opštinskih izbora? Jesu li dobili i jednu opštinu?) Te vaše opštine stavite Vi za šešir. Sidite sa vlasti pa ćemo videti vaše opštinske izbore. (Fran Smodej: Onda ćemo dobiti još više!)

Ali, gospodo, ovo još ne bi bilo tako opasno, kad bi se to ograničilo na ovu četvoricu i možda na desetine njihovih prijatelja. Ali ja znam iz ustiju jednog vrlo uglednog sveštenika, čije ime zna svaki novinar, imam izjavu, da je preko 120 političkih sveštenika u Sloveniji dalo svoj pristanak da će u slučaju izbora pomoći ovu grupu. Kao što vidite, na tom faktu i kao što se svuda u Sloveniji oseća, kad bi bili slobodni i tajni izbori, g. Korošec u celoj Sloveniji ne bi danas dobio ni 15%, a ni 10% (Fran Smodej: Radujte se!) Tako to izgleda. Zbog toga pada ona prva glavna pretpostavka, da je Korošec neizostavno potreban ovom režimu, pošto je on vođa velike većine slovenačkog naroda. To pada sasvim.

Kako radi klerikalizam u drugim stvarima, to se zna, gospodo. Zna se što radi klerikalizam sa Sokolima. O tom ću govoriti kod Ministarstva za fizičko vaspitanje naroda, a druge stvari ću spomenuti kod drugih ministarstava. Ali šta radi klerikalizam na privrednom području, o tom moram nešto da spomenem, moram da spomenem onaj zajam od 63 miliona koji je ban dr. Natlačen uz odobravanje centralne vlade po nekoj uredbi, koja još nije obnarodovana i koju nam je otkrio kao neki misterij g. Ministar finansija, učinio i zadužio Dravsku banovinu za 63 miliona dinara i predao te pare Zadružnoj Zvezi u Ljubljani.

Osnovna misao na kojoj počiva svaka zadružna jedinica, a sledstveno tome i ceo zadružni pokret, jeste samopomoć. Ljudi se udružuju u zadruge da udruženim snagama isključe u svojim poslovima posrednike, koji im veoma skupo naplaćuju usluge koje im nude. Protiv ovog osnovnog zadružnog načela čine se grube pogreške. Ove pogreške naročito su česte, a i opasne kada se neka zadružna jedinica ili centralna zadružna organizacija ogreši o princip političke neutralnosti. Najbolji dokaz za ovo gledište jeste

slučaj g. dr. Antuna Korošca i njegove Zadrugne zveze.

Zadrugna zveza je za vreme prosperiteta zahtevala od svojih zadruga da sve suviške gotovine ulažu kod nje. Razmislili su se popovi po slovenačkim selima i kao dušobrižnici i pastiri, zarobivši misao i dušu slovenačkog seljaka, tražili od njega da svoj novac predaje Zadrugnoj zvezi. Novac je pristizao. 1923 godine uložili zadruga kod Zveze iznosili su preko 60 miliona, 1926 godine preko 100 miliona, 1929 godine dostigli su sumu od 180 miliona, a neposredno pred krizu ova suma je prešla i 200 miliona dinara.

Nije išlo sve glatko, zadrugama se pretilo da će kao nedisciplinovane biti isključene iz članstva, da bi se »uprava Zadrugne zveze oslobodila moralne odgovornosti za štetu koju će nedisciplinovane zadruge usled svoje nediscipline pretrpeti.« Paralelno sa ovom akcijom bilo bi logično očekivati da je uprava Zadrugne zveze izradila dalekosežan plan za finansiranje slovenačkih zemljoradnika, da joj za ostvarenje toga plana nedostaju novčana sredstva koja ovim putem želi obezbediti. Kada bi stvar ovako stajala, onda se ovoj akciji ne bi imalo ništa prigovoriti. Naprotiv, ona bi zasluživala svaku podršku merodavnih faktora i zadrugara. Gospodi koja se okupljaju oko Zadrugne zveze ovaj plan bio je potpuno stran. Oni su imali svoje političke ciljeve. Imali su vojsku nezadovoljnih ambicija. Sredstva, koja su ovim putem prikupili od slovenačkog seljaka i njegovih zadruga, ulažu ova gospoda u Zadrugnu gospodarsku banku, čije su akcije u velikoj većini u rukama Zadrugne zveze. I dotle bi stvar još bila donekle u redu da je ova banka ostala prava zadrugna banka, da je ostala verna zadrugnim načelima i služila samo kao centrala za što pravilniju i racionalniju cirkulaciju kapitala unutar svoga zadrugnog kruga. Banka je pri samom osnivanju otpustila od osnovnih zadrugnih načela. Ona je zapravo samo banka koja radi na čisto kapitalističkim načelima, kao i svaka druga banka, koja sa zadrugarstvom nema apsolutno nikakve veze. Dobitak deli na čisto kapitalistički način. Rezervnom fondu daje pet od sto, ali je zato dividenda predviđena sa 5%, a tantijema upravnom odboru sa 8 po sto i nadzornom odboru sa 2 po sto, s tim da se od ostatka može odobriti još veća tantijema i superdividenda. Najveći deo kapitala otišao je u vidu kredita u industriju i trgovinu, dakle baš u one grane privrede čiji sopstvenici predstavljaju baš suprotan front od onoga na kome se nalazi zadrugarstvo, koje je ova sredstva teškom mukom stvaralo. Usled krize nastao je zastoј u poslovima raznih preduzeća koja je banka finansirala i ova preduzeća nisu mogla uredno odgovarati svojim obavezama prema banci. Posledice je lako predvideti. Zadrugarstvo okupljeno u Zadrugnoj zvezi, koja se ovako nerazumno vezala za banku, postalo je prema svojim ulagačima nelikvidno. Posledica nelikvidnosti je nepoverenje ulagača u zadruge, što opet ima kao posledicu prestanak priticanja novih sredstava u vidu uloga, a sledstveno tome i prestanak svake kreditne funkcije.

Sama banka veoma nepovoljno utiče i na zadrugnu misao i zadrugni mentalitet. Ona poznaje samo posao. U samom početku donekle se i vodilo računa i o zadrugnim načelima, ali taj obzir postepeno iščezava. Sve se više traži profit da bi se zadovoljile želje koje su inače svojstvene ljudima u kapi-

talističkoj privredi. Izdaci na plate i upravne troškove ogromni su. Procenat za tantijemu određen je potpuno u duhu koji je udomaćen kod kapitalističkih preduzeća. Dividenda se penje sve do 12%, a kamatna stopa na zajmove kod ove banke dostizala je i do 13%, pa i više. Dakle, uticaj ove banke na razvoj zadrugne misli, bio je samo negativan.

Usled nerazumnog kreditiranja industrije i trgovine banka dolazi u veoma težak položaj i pretrpela je ogromnu štetu, tako da je morala zatražiti od Ministarstva trgovine i industrije odobrenje za sanaciju. Sanacija je izvršena na taj način, što je otpisano 90% glavnice, koja se smanjila usled toga od 12 miliona na 1,200.000 dinara. Zadrugna zveza kao najjači akcionar izgubila je pri tome 10 miliona dinara. U cilju sanacije Zveza je morala upisati 18,800.000 dinara novih akcija. U vezi sa sanacijom banka je morala otpisati 40% uloga na štednju, što je naročito pogodilo Zadrugnu zvezu koja je od 130 miliona uloga u ovoj banci izgubila preko 50 miliona dinara, što sa otpisom akcijskog kapitala za Zadrugnu zvezu pretstavlja gubitak od preko 60 miliona dinara.

Za sve očite povrede zadrugnih načela niko u Zadrugnoj zvezi nije pozvan na odgovornost, iako bi se to punim pravom moglo zahtevati. Naprotiv, dešava se sasvim suprotno. Ministarski savet u svojoj sednici od 31 decembra 1937 godine odobrava Kraljevskoj banskoj upravi Dravske banovine da može raspisati zajam od 63 miliona dinara za sanaciju slovenačkog zadrugarstva. Ovo je transakcija koja je unapred pripremljena tako da je zajam bio upisan u potpunosti za 24 sata, jer ga je pretežno upisala Poštanska štedionica, t. j. novčani zavod koji stoji pod kontrolom Ministra finansija. Nekoliko dana posle toga u čitavoj Sloveniji raširila se vest, da je celokupan iznos ovoga zajma predan Zadrugnoj zvezi. O čemu se praktično radi? Suma zajma potpuno se podudara sa gubitkom koji je Zadrugna zveza pretrpela u Zadrugnoj gospodarskoj banci. Dakle, — cela Slovenija ima da u vidu povećanog poreza plati ono što su nesavesni politički spekulanti, titrajući se osnovnim zadrugnim načelima i najvitalnijim interesima slovenačkog zemljoradnika, izgubili u raznim spekulativnim poslovima. Ovakav primer u istoriji našega zadrugarstva do danas nismo imali. Upravljači Zadrugne zveze izvršili su u prvom redu jednu prevaru kada su prikupljajući ova sredstva tvrdili da žele da ih ponovno u vidu kredita stave u službu zadrugarstva, a radili su sasvim suprotno — davali su zlehude uštede zemljoradničke industriji i trgovini. Jedna prevara za njih nije dosta. Oni su i u Beogradu uveravali sve merodavne faktore da se raspisivanjem ovoga zajma ide za tim da se pomogne celokupnom slovenačkom zadrugarstvu da izide iz teške situacije, u koju je zapalo bez svoje krivice. Nije im bila dosta ni ova druga prevara. Prevarili su i svoje zadruge i zadrugare, jer su tvrdili najpre, da će ova suma poslužiti za oživljavanje rada zadruga. Međutim, sad je jasno da će ona poslužiti jedino za pokriće gubitaka pretrpljenih u Zadrugnoj gospodarskoj banci.

Ne mogu naći dovoljno jake reči da se osudi ovakav postupak. Kod ekonomskih pitanja kao i kod finansijskih pitanja nemoguće je, gospodo, deliti institucije i sve te naprave, u vaše, u naše i one nekih drugih. U ekonomskom i finansijskom životu toliko smo povezani da, ako hoćete pomoći jedno-

me, treba da pomognete i drugome. U privrednim pitanjima vlada princip, kao što na primer kod poplave. Kao što se poplava ne zadržava na granici toga i onoga sopstvenika, nego ide dalje, tako je to i u ekonomskom životu. Već u interesu samog zadrugarstva treba da se pomogne i ovo i ono drugo zadrugarstvo, naročito zato, jer je ovo drugo pretrpelo velike štete od onog prvog. To se desilo bez ikakve krivice i bez ikakve odgovornosti. Mi smo dali spomenicu G. Pretsedniku. Mi mislimo da on kao dobar finansijer mora ovo da uvidi i da ispravi. Naročito molimo g. Ministra poljoprivrede, da posveti ovom pitanju punu pažnju i da se založi za to kao uveren zadrugar da se tome što pre doskoči.

Gospodo senatori, ja bih još imao samo dve do tri reči da kažem, jer ne bih hteo duže da vas zamaram — ma da ćete vi lakše to još izdržati slušajući, nego ja govoreći.

Specijalno bih skrenuo pažnju na tri stvari koje smo приметили i zapazili u ovom budžetu i Finansijskom zakonu, a za koje smatram, ako biste ih izglasali, da bi to bilo jedno uniženje ove naše visoke institucije. Ja mislim da bi tu i vladina većina morala da glasa protiv ovih odredaba.

Jedna se tiče privatne svojine t. zv. hotela »Pariza«. Ja mislim, gospodo, kad se već po postojećem zakonu ne može da prisvoji ova svojina i kad se traži to na ovaj način, i to preko Finansijskog zakona — iako je to Skupština mogla da primi kao što bi rekao g. ban Mihalović, u svom južnjačkom temperamentu, ne sme to da primi Senat, koji se sastoji ne samo od lepih brada, nego i od pravničkih glava. Senat bi to na svaki način morao da odkloni.

Druga stvar je ova odredba gde se daje ovlašćenje za jedan zajam od četiri milijarde. Mi stari političari dobro znamo svrhu toga paragrafa. Mi znamo da je ovo samo nekakav barut za buduću agitaciju, da je to oružje koje će se za vreme idućih izbora upotrebiti da se обмане народ, a u stvari od svega toga novca neće biti ništa.

Ali, način da se ovakvim jednim paragrafom u Finansijskom zakonu zadužuje zemlja na šest godina za pune 4 milijarde je za svaku kritiku. Kad god država traži zajmove donaća se naročiti zakon, a pre svega se utvrđuje u koju svrhu i za kakve potrebe se traže krediti. Tek kada se utvrde potrebe onda se pristupa ostalom. Pa i u privatnom životu mi smatramo za nevaljalog čoveka onog koji traži zajam, a ne zna zašto mu je potreban, što još više važi za državu. Postoji i forma, pa bi gospoda senatori mogli malo da razmisle i da ovaj paragraf odbace.

Treći paragraf, koga smatram kao neki dobar vic, to je paragraf koji ide za tim da pojedina gospoda ministri mogu uspostavljati uredbama samouprave banovinske i opštinske. Dakle, dogradivanje samog Ustava, i to po dobroj volji pojedinog ministra; a opet za pojedine banovine. Smatram da je stilizovanje ovog paragrafa za mene, kao seljačko dete, a kamo li za vas juriste, toliko unižavajuće za ovu instituciju da ga treba odbaciti. Preporučio bih, jer nije dobro da se uvek slepo sluša, da se i na vladinoj strani ustane i da se kaže da i mi imamo glavu, sa kojom hoćemo nešto da radimo.

To su tri elementa gde se treba postaviti na noge i videti pravo stanje stvari. Ja moram i hoću

da glasam protiv ovakvog budžeta i proračuna. (Odobravaње i aplauz na levici).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Душан Стевчић.

Др. Душан Стевчић: Господо сенатори, у цифарски део предложеног буџета нећу се упуштати. Позабавићу се са нашом унутрашњом политичком ситуацијом и радом Краљевске владе на томе пољу, а делимично и њеним радом на пољу привредне и социјалне политике. Ток нашег унутрашњег политичког живота за последњих неколико година није дао позитивне резултате. Велики део народних маса налази се у идејној дезоријентацији, нарочито наша омладина. Од случаја до случаја, од момента до момента она гравитира од крајње левнице до крајње деснице. Политика из дана у дан губи свој идеолошки смисао и морал. Притегнута законима, у чијим се оквирима креће, постоји бојазан да она не постане објекат меркантилизма како за наше ситне политичке људе на селу, тако и за оне моћне и јаке у варошима и градовима.

Избори у 1935 години, чувени петوماјски избори, показали су нам да је један број посланичких кандидата са новцем у руци морао да разговара, да преговара и да врши јаван пазар са својим бирачима. Та жлосна појава поновила се и 1936 године, местимично више или мање, за време општинских избора.

И ако се, господо, остане при овом законодавству и иде на нове скупштинске изборе, сигурно је да ће и идући скупштински избори бити изведени у овом знаку.

А да тако изабрана Народна скупштина неће бити израз народног расположења и његовог схватања, посве је разумљиво. Овај нездрав, овај хаотични политички живот највише је погодио нас Србе. Васпитани у слободи и за слободу, бар моје генерације, којима ја припадам, нисмо могли да се снађемо у изузетним приликама, које су у нашој земљи завладале. И у место да будемо, као политички искуснији, кичма нашег политичког живота, ми поцепавши се на безброј група и групича, лишили смо се те улоге. Док на једној страни ствар стоји овако, дотле шта видимо на другој страни? Видимо да су се Хрвати у 80% без обзира на њихово политичко обележје окупили у једну целину под вођством г. др. Мачека, на националној бази. Може се рећи да и код Словенаца, са неким изузетком, ствар стоји готово тако (**Др. Алберт Крамер:** Како?!). Нека ми опрости г. Крамер и нека се не узбуђује! (**Др. Алберт Крамер:** Ништа се не узбуђујем!) Нисам мислио на националној бази г. Крамеру. Али уколико знам и онда, кад је г. Крамер био у редовима демократске партије, где смо заједно били, у већини случајева кад смо вршили изборе и кад је г. Коросец био у опозицији и на влади, он је имао једну прилично велику већину (**Др. Алберт Крамер:** Да није имао 50%?!). Он је, господине Крамеру, долазио са 2/3 словеначких мандата у Народну скупштину (**Фран Смодеј:** Тако је! — **Др. Алберт Крамер:** И Ви мислите да због тога треба да резигнира национална идеја!) Нисте ме разумели.

Господо, та наша поцепаност на групе и груписе делом је идеолошка а делом по личним симпатијама и антипатијама. Јер, господо, факат је, да се у табор демократије укључују и испуљају они

људи чија ни политичка прошлост ни њихов политички рад, нити њихово схватање живота ничег заједничког немају са демократијом. То је с једне стране. А с друге стране прилазе владиној већини они људи, који су рад садање владе колико до јуче називали издајом националне мисли. То је парадокс у нашем политичком животу. Морамо се запитати: Куда ово води и коме ово служи? Да ово не води добру, потпуно је свакоме јасно. Али ја се питам: Које ово служи? Не верујем да служи ни владиној већини, нити пак опозиционим партијама. Јер, господо, ако се овако продужи, ми чинимо две фаталне грешке: Прво спречава се нормалан развој политичког живота, а друго, убија се политички морал до те мере, да ће доћи дан, када ћемо се запитати: Ко је с ким, зашто и докле? Без идеолошког схватања, без формирања на идеолошкој бази, нема партија. Партије без идеологије само су гомила, а гомила није у стању ни за какав крупан посао. Крајње је време, да прекинемо са овим нездравим политичким животом и да се вратимо једном нормалном путу. Има, господо, момената, када у једној земљи и реакционарни закони, као закони нужде, морају да се примењују. Али трајање тих закона је краткорочно и кратког века. Али кад се ти закони годинама примењују у једној земљи, као што је случај код нас, онда то нису закони нужде, то је систем управе, који се заводи. И Краљевска влада у својој декларацији, а и господа министри по зборовима изјављивали су, да такав систем не желе. Видите, они га не желе, али га у дело спроводе.

Крајње је време као што рекох, да се изврши ликвидација досадашњих политичких закона и да се вратимо на демократију. Истинска и права демократија умеће сваког да постави на своје место и да интересе целине, као наше опште заједничко добро, чува и брани. Демократија то уме и зна. Нема опасности од демократије и либералног законодавства, опасности да ће либерално законодавство омогућити рад и успех екстремним елементима. Политичка историја нас учи, напротив, да тамо где су политичка и економска права грађана осигурана, ту нема терена за успех екстремних елемената, — а у земљама где су грађани лишени својих политичких права и где немају законске могућности да до њих дођу, они подлежу утицају екстремних елемената, јер је то последње средство да до својих права дођу.

Ликвидација данашњег политичког законодавства потребна је и због једног крупног унутрашњег проблема, због Хрватског питања, о коме се врло много говорило, па се и овом приликом о томе говори, о коме сам и ја говорио у прошлој буџетској дебати, па с обзиром на важност тога питања хоћу и овом приликом да о томе проговорим неколико речи.

Хрватско питање као актуелни проблем садашњице третира се погрешно од многих политичких људи. Једни га негирају, други му не придају ону важност коју то питање у суштини има, — а трећи покушавају да га разним погодбама и нагодбама политичке нарави реше.

Они први, који га негирају, њих је из дана у дан све мање. Стварност их гони на то да се њихов број из дана у дан смањује. Они који му не придају ону важност коју то питање има, не могу да разумеју да само она држава која је изну-

тра добро консолидована и моћна може бити способна за велике подухвате. Трећи, који мисле да га решавају нагодбама политичке природе, чине једну услугу земљи, отупљују оштрице које постоје, припремајући, на тај начин, терен за решење овога питања, али то питање се тако лако не да решити. Решење тога питања, по моме схватању, не лежи ни у руци г. Мачека нити у руци кога другог политичког човека. Оно лежи у осећајној страни Хрвата, у њиховој психи, изформираној у току неколико година, због многих чина и догађаја, који су се одиграли у нашој земљи, а приликом којих се — вољно или невољно, оправдано или неоправдано — није водило рачуна о менталитету Хрвата.

Ја нећу овом приликом да улазим у навођење тих чињеница, које су нам свима познате. Ја бих желео само да Краљевска влада, са своје стране, уклони све препреке, које би могле бити на сметњи решењу Хрватског питања и да учини, са своје стране, све да се духови у нашој земљи смире и да дође до узајамног поверења, потребног за решење овог проблема. Треба учинити све да Срби увиде да многе оправдане захтеве Хрвата треба усвојити, као и то да Хрвати, с друге стране, увиде да српски народ нема никаквих хегемонистичких претензија, — и да је понешто од оног што је учињено, учињено не из неких хегемонистичких прохтева, већ само из страха за ову државу.

Да се једном речју поврати поверење, а када оно буде повраћено, решење овога питања биће посве лако.

Ја, господо, супротно многим говорницима не налазим да је грешка, да Краљевска влада чини грех што разговара и преговара са г. др. Мачеком. Не може се, господо, један проблем решити ако се о њему уопште не разговара. Разговори су потребни. Они су потребни не да реше једно питање, они су потребни да направе, бар иоле мало припреме за решење овога питања. Не слажем се са онима који такав рад називају издајством националне мисли. Напротив ја мислим да је такав рад, добар за народ и државу. (Др. Алберт Крамер: Да се бар види ко је искрен.) Да, разговарати се може и преговарати се може.

Ја сам, господо у прошлој буџетској дебати тврдио да је неоспоран факат да Хрвати имају свој историјски и културни индивидуалитет исто онако као што имамо ми наш и као што имају и Словенци свој. Али је, господо, и тај факат да су визије и снови великана целог нашег народа, претеча нашег државног јединства, приведене у дело и у стварност. Ток историјских догађаја начинио је од ова три индивидуалитета једну јединствену, нераздвојну заједничку државу, Краљевину Југославију, коју смо ми дужни да чувамо и бранимо.

Државничка је мудрост та која уме и зна да чува ову историјску тековину, али такође, која уме и зна да има поштовања према осећању посебности, јер је то једини пут и по мом схватању једини пут да се изврши и друга фаза у нашем народном животу, да се искристалише духовно јединство југословенске националности. Сваки други пут по моме мишљењу је погрешан и он не води циљу.

Господо, сви ми знамо да је у прошлој години склопљен један споразум између г. др. Маче-

ка и удружене опозиције. Кад текст тога споразума прочитамо ми долазимо до једног убеђења до кога су дошли и они који су га потписали да то стварно није споразум о решењу хрватског питања, него да је то једна платформа, једна припрема, једна процедура да се најбрже дође до решавања хрватског питања, а његово решење остављено је за доцније.

Можемо се ми идеолошки неслагати са том процедуром, са начином њеног извођења и временски и практично, али је једно непобитно да је то први потписани јавни документ од смрти почившег Стјепана Радића до данас, у коме се Хрвати осећају припремни и вољни да са Србијанцима разговарају у заједничкој држави о нашем унутрашњем питању. То је, по мом мишљењу врло важан акт и докуменат. И, господо, ту њихову добру вољу, ту њихову приправност да са нама наше унутрашње проблеме решавају у границама ове државе, ја морам да поздравим, сматрајући да сваки добронамеран човек треба да поздравља овај акт без обзира да ли се слаже са процедуром или не. Ми знамо да то питање није лако, да се то лако решити не може, али добру вољу њихову да су дошли до тога да имају заједнички расправљати та питања са нама сматрам да можемо сви поздравити.

Господо, има једна ствар која је свима нама и Србима и Хрватима и Словенцима мила и драга. Ствар, која се врло лако може извести ако то Краљевска влада хоће. То је, господо, враћање народних слобода. Демократија је мила нама Србима, јер је то, може се рећи, саставни део нашег васпитања. Она је мила Хрватима и Словенцима, јер је то једина гаранција да ће њихова права и осећања бити поштована. Па зашто, господо, каква онда препрека постоји да се та слобода да нашем народу, када је тако много желе и Срби, и Хрвати и Словенци? (Гласови са леве: Партијска!) На ово питање ће свакако дати одговор, ако хоће, г. Министар унутрашњих дела. (Гласови са леве: То ћете скоро дочекати!)

Господо, под демократијом, право да вам кажем, не схватам ону вербалну демократију, демократију непрестаних декламовања. Ако неко не осећа да је демократска слобода саставни део његовог духовног живота, тај и није демократа, тај о демократији само прича и у себи ничега демократскога нема. Ја такву демократију замишљам и такву једину хоћу и под њом замишљам првенствено све политичке законе. Првенствено Закон о штампи. Ја, господо, нисам публициста по професији, не бавим се тим, нисам човек од пера, али налазим да је слобода штампе први услов за нормално развијање нашег унутрашњег живота. Ја сам о томе говорио и прошле године и изнео сам све добре стране слободне штампе. И обрадовао сам се кад сам чуо од г. Министра унутрашњих дела да ће то ускоро и доћи, да се у дело приведе. Нажалост, чекамо већ ево три године, и Бога ми не знам да ли ћу то и дочекати. Ја бих желео да више не чекам. Поред слободе штампе долазе и други политички закони: Закон о збору и договору, Закон о организацији политичких партија и Закон о бановинским и општинским самоуправама са потпуном демократизацијом власти. Господо, наглашујем ово: бановинске и општинске самоуправе, јер по моме схватању, прека је потреба да се што пре донесе, како би и Срби и Хрвати и

Словенци били у могућности да своје локалне ствари којих има доста, а које не задиру у интересе целине, сами решавају. На тај начин, отпадне многи приговори који се чине нама Србима, да ми не дајемо, да Београд омета рад Хрвата, а код нас опет неће се непрестано викати: Па због оних Хрвата и ми непрестано морамо да патимо.

Када сам рекао, господо, демократизацију власти, ја нисам мислио на бана и начелника. Ја сам мислио демократизација власти да пређе на широке компетенције самоуправних тела, да самоуправна тела добију широко поље рада, како би своје локалне ствари удесиле према својим приликама, како им најбоље одговара, а да не дођу у колизију са државним интересима.

Има, господо, још једна ствар због које је ликвидација овога законодавства потребна, а то су будући посланички избори. Један од господе мнистара после сенатских избора на збору у Високом изволео је рећи да после ове добијене битке од стране Краљевске владе на сенатским изборима остаје једна одлучна, решавајућа битка, која има да се бије са парламентарном и ванпарламентарном опозицијом на посланичким изборима.

Ако је г. Министар мислио да Влада ту битку води са овим данашњим, постојећим законодавством, онда, господо, ова се Влада ничим неће разликовати од Владе г. Богољуба Јевтића, која је баш од стране владине већине и од стране неких чланова Владе названа ненародна и реакционарна. Ако је пак г. Министар мислио да се с другим, новим, либералним политичким законима спроводе избори, онда је крајње време да се ти политички закони донесу, како би се дало времена и могућности да се наше масе, наши политички људи оријентишу и преоријентишу и да тако као изграђене целине на те изборе излазе. Јер ови избори, господо, треба да буду јасни за свакога па и за онога сељака са мога Миџора. На њима све партије које учествују морају изаћи са јасним програмом и јасним изјавама о свима актуелним проблемима садашњице. Народ треба да гласа, али да зна шта гласа. Небулозне изборне формуле и она већ избледела крилатица: „Држава је у опасности“ морају да отпадају, јер смешно изгледа да је прошлих избора г. Министар Спахо, који је био у опозицији, био издајник државе, а ми га већ видимо да три године седи на министарској столици и да ова држава није пропала, па морам чак да кажем да се у његовом ресору осећа неки бољитак. Зато велим, партије морају изаћи са јасно израженим програмом, са јасним чињеницама тако да бирачка маса може да се слободно и правилно определи. Наравно не мислим на јавно гласање, јер сам већ у почетку рекао да јавно гласање политички морал убија јако и мислим да је већ време да се код нас уведе тајно гласање.

Сада, господо, да видимо шта је Краљевска влада учинила да се ово наше унутрашње политичко питање што повољније реши. Један део говорника износио је да је Краљевска влада показала велику либералност у тумачењу постојећих закона. Истина је то, да је ова Краљевска влада либералније тумачила законе од прошле владе. Али широк је појам либералног тумачења закона. Јер закон се правилно тумачи само онда ако га тумачи само један човек овде, у Министарству, а њега међутим тумаче сви органи државних власти у унутрашњости и сваки ће тумачити

законе на свој начин, како за сходно нађе, а та њихова тумачења довела су дотле да ми видимо да се шефовима појединих бивших партија онемогућава да своје зборове на појединим местима одржавају. И били су приморани да иду у приватне станове, харангирани од неке скупљене гомиле. Ја, господо, не верујем, ја не могу да схватим да је то наредба од шефа полиције, од г. Министра унутрашњих дела, јер у мојим ушима звуче још речи кад сам са г. Корошцем у доба владавине националне партије у својству опозиционара ишао на зборове, када је он увек, кад смо наишли на неке људе, сељаке, говорио: Живела слобода, држ'те се, браћо борци за слободу! Ја не могу да верујем да је то са знањем г. Корошца наређено, него је то учињено од стране оних ситних партијских људи који својим газдама хоће да се удворе па праве глупости, које уопште у нашем политичком животу не би требало да буду. И зашто би Влади требало либерално тумачење закона? Зар није боље донети један закон и тражити његову стриктну примену, него тумачити један закон либерално, приликом кога тумачења многи државни органи могу да погреше. И ја налазим да је крајње време да се донесу закони којима ће се стриктно владати, а не да по овим законима, од случаја до случаја, разни људи доносе разне закључке, често и у супротности са законом.

Као други успех Краљевске владе наглашавали су формирање Југословенске радикалне заједнице. Ја сам био један од првих који је баш у овоме дому поздравио формирање ове политичке заједнице као једну политичку организацију од целокупног нашег народа са извесном идеологијом али сам се надао да ће Краљевска влада донети политичке законе и да ће организацију партије извести по новом и либералном законодавству. Она то није учинила, она је извршила формирање партије по истом законодавству под којим је формирана и национална партија. И, господо, она из најскорије наше прошлости није извукла наравоученије, и ако је видела да је падом с власти национална партија изгубила један велики део својих присталица. Ја мислим да је боље, као што сам малопре рекао, да је формирање партије извршено слободно на идеолошкој основи, независно и од капетана и од жандарма, како се то по неким местима спроводило. Сумарно речено, рад Краљевске владе на пољу наше унутрашње политике није дао оне резултате које смо ми с правом могли да очекујемо.

Сад, господо, да пређем на онај други део, на рад Краљевске владе на привредном и социјалном пољу. Нема сумње, Краљевска влада је била на овом пољу боље среће. Готово застали точак народне делатности почео је да се окреће, и судећи по многим чињеницама он је сада у једном великом замаху. Као последица тога рада, те народне делатности, дошао је и просперитет, не онакав какав нам је овде г. Мишкулин изнео, али он је ту, он је у народу, он се осећа.

Само, настаје једно друго питање: је ли тај просперитет сталан или не; да ли је он производ систематског и планског рада на пољу наше привреде, или је то срећан случај свих околности које су се десиле и које су повољно утицале на наш привредни живот. Ја нисам економиста по струци и бавим се економијом и социологијом као

сваки политички човек. Али, господо, коликогод сам пута себи поставио ово питање, долазио сам до једног истог одговора, а наиме: тај је просперитет пролазан; он може трајати још неко извесно краће или дуже време, али он је пролазан, јер је производ многих компонената које га састављају. Па зато се мало и чудим, па и питам: зашто је на једном пролазном просперитету Краљевска влада повећала овај буџет за 1.270.000.000 динара. Г. Министар финансија нам је истина овде поштено изнео, да је буџет градио на основу данашњег просперитета, и да ни он није у могућности да нам каже докле ће трајати тај просперитет, и да ли ће он уопште подуже трајати, па, према томе, наравски, и да ли је буџет реалан. Он нагађа, он жели, он предвиђа да ће бити, али са неком поузданошћу не може то да тврди. Тај просперитет није обухватио све слојеве нашег друштва подједнако. Појмљиво је да су у индустрији од њега највише користи видели капиталисти, а у пољопривреди крупна газдинства. Али, без обзира на то што су само те две групе нашег народа виделе извесне користи, ипак нам је тај просперитет добро дошао. И ако Краљевска влада буде предузела паметне реформе у социјалном погледу, од тог просперитета видеће користи и остале наше друштвене класе. Ја не спадам у ред оних који би хтели потпуно да негирају заслуге Краљевске владе на овом пољу. Истина је да су нам последње 2—3 године биле плодне. Истина је да је светска коњунтура била повољна за нас, али је истина и то, да је и Краљевска влада са своје стране учинила да се ове повољне околности искористе по наш привредни свет. Јер, господо, ја се држим оне народне изреке: „Бог даје, али у тор не натерује”. Бог је дао, али требало је тору натерати, а Краљевска влада је на том пољу постигла успехе и створила добре пијаче наших производима. (Др. Алберт Крамер: Које су то пијаче?) То су уговори са Немачком, са Италијом. Најважнија је ствар да је ратно стање у Абисинији и Шпанији конзумирало највећи део наших продуката.

Али, време је одмакло, и зато ћу скоро да завршим. (Др. Алберт Крамер: Ми Вас пажљиво слушамо!)

А сада да видимо како стоји ствар у пољопривредном погледу. Ми који знамо Министра г. Станковића, ми знамо да је он чинио и раније када је био Министар, и да и сада чини све да нашу пољопривреду подигне на један виши степен. Али, није довољно да само поједини министри нешто својски раде. Потребан је извешан систем у раду на нашој пољопривреди; потребан је плански рад за дуги низ година. Код нас се уобичајило да од добре воље и способности једног министра зависи и начин рада у нашој пољопривреди, као и то како ће се наша пољопривредна политика развијати.

Ја морам да поменем једну ствар. Ја сам сусед са Бугарима, тим нашим вечитим пријатељима. Бугарска је својом планском пољопривредом успела толико да нас квалитативно бије на светском тржишту (Министар без портфеља др. Михо Крек: Само са неким артиклима). Наравно, са неким артиклима, на пример грођем и сиром. Међутим ми имамо непрегледне пашњаке који стоје неискоришћени. Ми морамо у Египат

слати наш качкаваљ, јер га не можемо боље искористити. Нигде ми нисмо имали једне школе за сирарство, нити је тамо дошла једна комисија која би то подвргла испитивању. Зато ја кажем да у нашој пољопривреди нема система. Господин Станковић је обратио пажњу на житарице, као син Војводине, али ја кажем да је била дужност не само ове владе већ сваке владе да створи једну планску привредну политику за дуже време. (Фран Смодеј: То је тачно). Господо, не заборавимо, да је сеоски свет неисцрпан расадник народне снаге, да се од тога сељака врши регенерација варошког живља, и физички и ментално и ми треба да га чувамо и у економском и у здравственом погледу. На жалост, на њега се не обраћа довољна пажња.

Различито поднебље, различита структура нашега терена даје нам могућности да до максимума искористимо све гране наше пољопривреде. Али до сада то није било. Ми смо више мање били упућени на производњу житарица мада многи крајеви наше земље не могу пружити у житарицама ону корист која би одговарала уложеном раду као у Војводини и другим крајевима. Стога је ту требала интервенција Краљевске владе да једним планом, једним системом упути нашега сељака у разним крајевима наше државе да према природи земље и према поднебљу свога краја развије ону пољопривредну културу, која му је најрентабилнија, као: сточарство, коњарство, сирарство и т. д.

А сада господо да пређемо на кредитну политику Краљевске владе и на њено социјално законодавство. Ми господо знамо и видимо да се структура нашега друштва постепено мења. Наш сељачки живаљ, који се Богу хвала и поред свих тешких околности у којима он живи, ипак брзо намножава, бива из дана у дан све више сиромашнији. Сеоски поседи деле се на све већи број лица и та ситна подела тих сеоских поседа не омогућава му да може на селу од тога да живи те је приморан да, или у печалбарству тражи излаз за свој опстанак, или да напушта село и да иде у варошицу или варош. Онај део који напушта село долази у градове и у вароши, и својим мануелним разноврсним радом потискује радништво вароши, јер је сировији, са мањим потребама и мањим прохтевима, те на тај начин доводи у немогућност опстанак радничког света који је дотле живео од мануелног разноврсног рада по варошима.

Господо, читав је проблем како ћемо задржати тога сељака на његовом огњишту с једне стране, а како ћемо омогућити опстанак ономе који дође у варош. Ја о томе нећу много говорити, али ћу рећи само ово, да је Краљевска влада у могућности да паметним социјалним законодавством регулише све супротности, које између појединих класа постоје и које неминовно морају да постоје и тиме њихов живот и опстанак осигура.

Господо, влада је донела закон о раздужењу земљорадника. Заиста, један посве потребан закон, који је требао да буде донесен раније, али закон који је по својој опсежности повукао једну другу ствар. Он је кредит земљорадника апсолутно уништио. Он га је спасио пропасти, али му је кредитну способност уништио. Настаје питање,

да ли је земљораднику потребан кредит. Свакако ми знамо, да му је потребан кредит. Ако можда и не у великом опсегу, али је потребан ради обнове његовог газдинства, ради рационалног искоришћавања његове земље. И Краљевска влада није могла наћи начина да му помогне. Ја се радујем што сам чуо од г. Министра пољопривреде, да влада помишља да путем ломбардовања земљорадничких продуката ствара земљорадницима кредит. Замисао је врло добра, али по мом мишљењу тако компликована и скопчана са административним трошковима, да се неће рентирати. Моје је мишљење друго. Ја мислим да треба прво извршити асанацију кредитног задругарства, а после уредити земљораднички кредит.

Ми имамо разноврсно задругарство у нашој земљи, којима треба једном смишљеном уредбом придодати и кредитирање нашег сеоског света на бази колективне одговорности. На тај начин уложени капитал неће доћи у опасност, јер ће задругари знати коме из своје средине треба дати кредит и у ком опсегу. Јер, господо, ломбардни кредит подесан је за житарице, подесан је за Војводину, где неко може да баци вагон или два вагона кукуруза, жита или што друго у магацин. А што ће онај сиромаш из горског краја да баци у магацин? Он мора имати други кредит. Он мора имати кредит близу код својих задруга, која ће га по потреби помоћи. Ја мислим, господо, да је план Краљевске владе са ломбардним кредитом у основи добар, али да неће моћи да послужи у свима крајевима. (Министар пољопривреде Светозар Станковић: Ја сам споменуо и кредитно задругарство у експозеу. Има тамо више врсти задругарства које сам споменуо.) Ја сам прочитао Ваш експозе у новинама и то тамо нисам нашао. (Министар пољопривреде Светозар Станковић: Ја сам експозе штампао у књижици и свима је Вама раздељен).

Краљевска влада се је постарала, барем има намеру да се постара, да задругарству т. ј. да сељачком свету створи кредит. Али у нашој земљи има друштвених класа које стоје у најтежем положају, то су наш ситни трговац и занатлија. Стварањем великих продајних магацина где капитал игра главну улогу, ситни трговци су доведени у један тежак положај и њихова егзистенција све је тежа и тежа. Занатлијство, некада моћно и силно, данас тавори тешке дане. Њега непрестано нестаје из вароши и варошица и оно које остаје и поред највеће марљивости занатлија, није у стању да се са продукцима фабрика бори и да своју егзистенцију осигура. И док је, господо, таково њихово стање, како је са дажбинама које они плаћају? Њихове дажбине држави и самоуправним телима у сравњењу са великим фирмама, много су веће процентуално узевши. Ја мислим да је Краљевска влада дужна, да нађе пута и начина да овом сталежу помогне, било путем јевтиног кредита, опет преко задругарства, или на ма који други начин. Један од господе Министара, по доношењу Уредбе о земљорадничком кредиту, изјавио је, како ће ускоро бити донесена Уредба односно закон о раздужењу занатлија и трговаца. Мислим, г. Цветковић. Али од тог времена прође већ две године, али те уредбе нема. (Један глас: Шкакљиво!).

Озбиљност ситуације и споља и изнутра им-

перативно налаже концентрацију народних снага, јер данашња Влада, по мом схватању, тешко би могла и по свом склопу и по својој снази у народу, да одговара овом тешком задатку пред којим се она данас налази. (Одобравање у центру).

Да вас, господо, не бих више замарао мораћу сада на крају да извршим једну компарацију између привредне политике Краљевске владе и њене политике на пољу наше унутрашње политике. Г. Милан Стојадиновић, кад га посматрамо у привредној политици изгледа човек великог замаха, широких концепција, непоколебљив у својим намерама, поуздан у својим потхватима и сигуран у добар исход ствари. Али обрнуто, кад га посматрамо на раду у унутрашњој политици, он изгледа мало ситан, колебљив, страшљив, готово ситан партијски човек. (Један глас: Море, Вама се то чини!) Господине, волео бих да није

тако! Ја говорим потпуно објективно, оно што је за похвалу ја хвалим, а оно што је за осуду ја осуђујем. Ја, господо, мислим да би г. Милан Стојадиновић боље учинио да је, дошавши на власт, учинио и један замах на политичком пољу, да је донео политичко законодавство и дао ону слободу о којој се непрестано прича, али која никада не долази, онда би наш унутрашњи политички живот изгледао другојачије, онда би и партија ваша којој припадате, била много моћнија и јача него што је сада.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, са вашим пристанком ја ћу сада да прекинем седницу с тим, да наставимо данас после подне у 4 сата.

Седница је прекинута у 13,20 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 7

БЕОГРАД, 1938 ГОДИНЕ

КЊИГА I

XI РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 МАРТА 1938 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

ДР. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

ДР. БУРА КОТУР и СТЕВАН ЈАНКОВИЋ

Секретар

КАМЕНКО БОЖИЋ

Присутни су г. г. Министри: Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић, Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо, Министар правде Милан Симоновић, Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен, Министар пољопривреде Светозар Станковић, Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић, Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић, Министар грађевина Добривоје Стошовић, Министар финансија Душан Летица, Министар без портфеља др. Михо Крек, Министар без портфеља Војислав Ђорђевић, Министар без портфеља др. Нико Новаковић, Министар физичког васпитања народа др. Вјекослав Милетић и Министар пошта, телеграфа и телефона Војко Чвркић.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 17.20 ЧАСОВА

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, наставља се прекинути XI редовни састанак Сената. На дневном реду је продужење претреса у начелу предлога буџета расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за буџетску 1938/39 годину. Реч имаде сенатор г. др. Лујо Војновић.

Dr. Lujo Vojnović: U trenutku kad mi je u deo pala velika čast da, u generalnoj debati o državnom proračunu, uputim za prvi put reč ovom visokome Domu, neka mi, gospodo, bude dozvoljeno dozvati, za nauku sadašnjemu a na utehu starijemu naraštaju, one gigantske borbe naših otaca u doba narodnog pokreta u mom dalmatinskom zavičaju, gigantske borbe, a za nezatne — a opet velike — rezultate koji su od naših otaca tražili ogromnu napetost života i neprekidan moralan napor. Mislim, gospodo, na one svetle dane kada je na splitskoj obali, kao izaziv nenarodnim ili zavedenim masama koje je Au-

strija štitila, moj mladi otac razvio za prvi put narodnu trobojnicu na pogled mora gde su nekada troveslate galije rimskih careva krstarile da bi uzaludno sačuvale Dalmaciju večnome Rimu.

To se zbivalo šezdesetih godina prošloga veka. Držalo se tvrdo kao kamen, da je Austrija većita i smatralo se za neopisivu sreću ako se smelo progovoriti nekoliko reči na našem jeziku i dozvoliti vetru da razvija naše progonjene boje. To je bilo, gospodo, najviše što smo smeli tražiti i čemu smo se smeli nadati, kada su narodni poslanici, Hrvati i Srbi, bratski udruženi, većali u nekada našem, jaoh, ne više našem Zadru.

U susednoj Hrvatskoj jedva se jedvice javnost rešavala nemačke more od pedesetih godina, a prolaznik mogao je još ovih dana videti na zidu jedne kuće u zagrebačkoj Dugoj ulici, sada ulici Pavla Radića, pobledele reči: „Lange Gasse.“ Hrvatska je imala svoj Statut i na hartiji suvereni Sabor isto tako kao

za neke stvari i Vojvodina, a sve to potčinjeno politici i višim interesima jedne tudinske drugojezične velike sile.

A sada, gospodo? Smrt je u 60 godina isprela pokrov jednoj gardoj imperiji i jednoj drevnoj dinastiji. San tolikih pokoljenja postao je realnost i što se najmanje moglo zamisliti, ne samo da smo se oslobodili i ujedinili, nego još i većamo, vičemo, borimo se, larmamo, sve nam je dozvoljeno, i to baš u Beogradu, u punoj suverenosti većamo o potrebama naše države! Ovo je, kako bi Nemci rekli: Ein Weltgeschichtliches Ereigniss, čudesni događaj u svetskoj istoriji. Slep je i bez srca ko ga ne vidi, ko mu se ne veseli.

Samo površni duhovi koji nisu prožeti istinskom ljubavi k svojoj očevini ne razumeju ovu veliku sreću i neće je nikada razumeti.

Istorija je išla svojim neminovnim tokom. Iz dubina drevnih poziva za jednog osloboditelja, dva su bila iznikla stražara jugoslovenske slobode, jedan stražar na severu — a to beše Srbija — jedan na jugu — a to beše Crna Gora. U njima se behu sastale sve aspiracije našeg zarobljenog sveta. Stvorene behu matice našega budućeg oslobodenja! Najzad, po rešenju Božje promisli, ustade Srbija i postade zajednička zastava svih naših nadanja.

Srbija je i pre rata i za vreme rata i po ratu bila naša osloboditeljica i mati našeg ujedinjenja i ništa se na toj istini ne da menjati. Velik jedan opšti plebiscit od velikih Dubrovčana i Dalmatinaca do velikih Hrvaćana dao je bio Srbiji ulogu Pjemonta i ona je tu ulogu potpuno opravdala. Bilo je i slabosti, kako ih je skoro identičnih bilo i u Pjemontu, ali zato je ipak Srbija ostala Pjemont naše rase. Tužaba je bilo protiv nje kako ih je bilo i žestokih proti Pjemontu. Dosta je spomenuti memorandum Mlečića i Toskanaca 1848 godine, što ga je potpisao i naš Tomazeo i uputio Engleskoj protiv hegemonskih planova Pjemonta, kako onaj glasoviti Radićev u Gjenovi protiv hegemonije Srbije. Sve su to raspršili i na jednoj i na drugoj strani ratovi za oslobodenje i ujedinjenje. Srbija nas je zastupala za vreme rata pred inostranstvom, sva se iskravila u službi jedne ideje, sakupljala nas je pod svoja krila: Domita non victa. Bez nje mi bismo sada argatovali ne kao komornici, nego kao dnevničari pod starim gospodarima.

A da smo se sastali u istorijskom mučeničkom Beogradu ima i to svoj duboki smisao. Pod moćnom Osmanskom carevinom, zavojevači zvahu Beograd ključem Svetoga Rata, sada je Beograd opet ključ, ključ narodnoga i državnoga jedinstva.

Zašto, gospodo, spada to u generalnu debatu državnoga budžeta? Evo zašto. Jer ovo dozivanje osnovnih činjenica, koje bi svak imao poznavati i priznavati, daje jasniji vid o opštem stanju naroda, o veličanstvu državnog života, što bi neki hteli svesti na ništicu i pomračiti sa ispraznim retorskim deklamacijama i rekriminacijama koje potpuno iščekavaju, kako magla pred suncem, kad se uporede sa ozbiljnošću života i težinom vremena što mi sad preživljujemo.

Još i zato, što je neophodno nužno da neprekidno podvučemo osnovni fakt, iz kojeg je nikla naša mlada država. Taj se fakt bezdušno sakriva sa izvesne strane, dok on u istini blista sjajan kao visok svetionik na uzburkanom moru.

Mi živimo, gospodo, u doba kad je apsolutno potrebna reakcija protiv svih onih koji ocrnjuju početak i temelje naše savremene istorije. Mi smo predati dosadnome roju larmadžija, koji se hvališu da su oni stvarali državu i da je podržavaju, a da Srbija pri tom stvaranju i podržavanju nije igrala niti igra nego samo slučajnu, kao nehlotičnu ulogu.

Vama će svima biti poznata ona duhovita stara basna o konjima i muhi. Konji su vukli kola uz jedno brdo. Dosadna ih je muha bockala, zujila je, dosadivala im je i najzad kad su, po najvećoj žezi, konji izneli kola na vrh brda, muha se stala hvaliti: „Ala smo se izmučili, dok smo izneli kola na ovo brdo!“

Ovako misli jedan mali, ali vrlo dosadni deo naših suplemenika. Čitavi rojevi ovakvih larmadžijskih dosadnih muha viču na sav glas s onu stranu Save, kako oni vuku državna kola, koja bi se bez njih zaglibila. Ne, gospodo, nisu larmadžije, nego je onaj grob na Avali stvorio našu slobodu, onaj je neznan junak izneo kola domovine na sveto brdo ujedinjenja. U tom se grobu rodio i nov čovek, jugoslovenski — homo jugoslavicus — koji će van svake sumnje sve ostale tipove pobediti. Trebalo je da ono zrno ugine da bi donelo stotruki plod.

Samo što je onaj junak, po svršenom poslu, začutao, kao što sva njegova pomrla braća. A začutaše i živi! Skromni junaci, suviše skromni, pa dok Francuzi neprekidno slave oslobodenje Alzas-Lorena, a Italijani pobeđu kod Vittorio Veneto, naš veliki seljak veći je čak od onoga rimskog vojskovođe koji se, oslobodivši Rim od tiranije, povratio svojoj njivi, da je ore.

I zato mogu larmadžije larmati, neka samo produže, grob na Avali prezirljivo čuti i samo se kad i kada začuje glas: Gore imjeim srdca!

Pregledajući, gospodo, ovaj lojalni i jasni budžet, pridolaze nam svi naši problemi, koji su mnogobrojni, kako je sasvim prirodno u mladoj jednoj državi koja se nalazi u punoj krizi rastejanja.

Ali te probleme, kako je odlično onomadne rekao Pretsednik Kraljevske vlade, treba rešavati postepeno, u etapama.

Pre svega, trebalo je podići ekonomsko-privredno stanje naših radnih masa, ne samo seljaštva, nego svih onih, koji zaraduju svagdanji hleb. Zatim je trebalo obezbediti našu sigurnost oko granica naše države i još dalje, jer, u većitom strahovanju od nenadnih komplikacija i sukoba ne može ni jedna porodica, a nekmoli jedan narod da živi.

Ono je prvo briljantno započelo. Mi se nalazimo na putu velikoga ekonomsko-privrednoga blagostanja, blagodareći ustrajnome radu Kraljevske vlade i njenoga realističkog i energičnog šefa.

Ekonomski napredak ne sme zastati, jer svaka poduža pauza značila bi nazadak, otstupanje od zauzetih pozicija. Uspostavljanje dobrih odnosa sa našim brojnim susedima i sa državama koje igraju ogromnu ulogu ne samo u našoj kulturi, nego još više u našem životu gotova je stvar a da nismo zaboravili na naša verna ranija prijateljstva. To beše druga etapa. Mi smo sada srećom okruženi vencem prijateljski raspoloženih država, blagodareći pre svega dubokoj uvidavnosti nekoga koji na vrhuncu pretstavlja kontinuitet nama neophodno nužnoga monarhičnoga principa i blagodareći patriotizmu i genijalnome realizmu šefa Kraljevske vlade. Sada nas, gospodo, tište druge brige, druge zauzetosti, stojimo pred trećom etapom, pred sredivanje naših unut-

rašnjih odnosa. To je životno pitanje i treba odmah reći: ili ćemo se međusobno snositi, ili ćemo zajedno poginuti. Ali ne smemo ništa uzeti tragično po receptu velikog francuskog državnika Thiersa: „Il faut tout prendre au sérieux, rien au tragique.“ I ja imam utisak da je tu formulu usvojio i Predsednik naše Vlade.

Znatne poteškoće postoje, ali svuda su bile rešene. Pa zašto ih ne bi rešili i mi, kad nismo manje talentovani od mnogih drugih javnih radnika u drugim zemljama, koje su sretno prebrodile sve zapreke i izbegle sve grebene.

Veliki je problem naše države taj što se nakon dvadesetogodišnjega političkog iskustva ukazalo da treba zavesti vrlo široku samoupravu, da treba dekongestionirati kongestionirani naš centralistički mozak. U tom pravcu ubeden sam, gospodo, da radi Kraljevska vlada kojoj u ovoj tvrdoj nadi dajem svoje poverenje i uveren sam da sretni, umešni, realistički Predsednik Ministarskog saveta neće sa svojom urođenom hrabrošću da mimoide težak položaj u kom se nalazimo i da će mu naći leka. Između tih poteškoća nalazi se i t. zv. hrvatsko pitanje o kome, gospodo, želim i nalazim potrebnim da progovorim nekoliko reči.

Tako zvano hrvatsko pitanje nije ništa drugo nego jače istaknuto i u preteranim konturama ocrtano pitanje svih nas, jer kad bi to pitanje stajalo sasvim odvojeno od ostalih naših problema kao Pitanje, sa velikim P, a ne kao porodična svada što i jeste, mi bismo tim priznavali — a uveren sam da nijedna vlada Njegovog Veličanstva ne bi to nikad ni priznala, — priznavali bi, rekoh, razbijanje narodnoga obruča, sprdnju državnome jedinstvu, anarhično shvatanje države, i povratak na fragmentaciju mesto koncentracije narodnih sila, priznala bi ukratko mogućnost i umesnost deobe naše države u nekoliko političkih jedinica tj. iščeznuće Jugoslavije i kao države i kao evropskoga faktora. Naše, nažalost, i suviše impulzivne prirode prelaze sa najvećom lakoćom od konstruktivnosti na nihilizam. Naša je lozinka u suprotnosti sa zakonom prirode i života: ili sve ili ništa. Zato što Hrvacani imaju nekoliko razloga nezadovoljstvu, nekoliko razloga da se žale na mnogo stvari koje imaju svoj koren u preteranom centralizmu, odma se propagiraju po zemlji sa strane neodgovornih elemenata, a i ćutanjem odgovornih, da smo mi dva različita naroda, da su Hrvati Irci, a Srbi Englezi, da nemamo ništa zajedničkoga, i luduje se o separatizmu, o narodnoj individualnosti, o nezavisnosti itd.

A niko ne zna šta upravo traže Hrvati, ni u čemu se sastoji program opozicione koalicije. Mi se krećemo u dvosmislenostima i u tmuni. Sem običnih žalba na i suviše centralističku upravu, koju mi svi, i Hrvati i Nehrvati osećamo i od koje svi patimo, ne znamo ništa o nekakvim zasebnim željama i žalbama Hrvata, ako izuzmemo neodredene i maglovite slogane: „Sloboda Hrvatskog naroda“, „narodna individualnost“, „priznavanje granica i dinastije“ itd. itd. Nemamo nikakvih pismenih dokumentovanih žalba, cahiers des doléances, kakovih je bilo u Francuskoj pred sastanak generalnih staleža (Etats Généraux), niti slušasmo ma šta iz usta izabranih pretstavnika iz Hrvatske banovine, koji bi bili pozitivni uzroci nezadovoljstva u Hrvatskoj. Mesto da dodu ovamo i da bratski saraduju s nama, pa bilo i pod najtežim prilikama, milije im je držati u neprekidnom razdra-

ženju javnost, milije im je sklapati kojekakve sa veze sa jednom površnom i lakomislenom opozicijom i sedeći pod udobnim šatorima i po seoskim vilama prikrivati gustom zavesom konačne uzroke i ciljeve ove agitacije. A možda, gospodo, za tim zavesama nema ništa ili bar ništa teškoga što bi moglo ugrožavati same temelje naše državne zgrade i što se ne bi bratskim razgovorima popraviti dalo. Sve će se raspršiti, ubeden sam, onog dana kad se budu smirili duhovi i otvorili realnim prilikama života i kad se sa ovako smirenim duhovima bude proširila pokrajinska samouprava.

U Geteovom »Faustu« ima dva duboka stiha:

„Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss.“

Da, gospodo, täglich, iz dana u dan, osvajaju se i život i sloboda i mir, svagdanjom moralnom gimnastikom, a ne sa protuprirodnim potresima, koji su uvek znak slabosti. Najzad će se otkriti da cela ta velika graja nije imala dubljega korena: „Mnogo vike ni za šta“. Što se pak tiče različnosti u temperamentima, više manje realističkog shvatanja stvari, više idealizma i više materijalizma, nekih nejednakosti u kulturi, one će ma kako ispalio rešenje naših raspra, još vrlo dugo trajati, jer su nezavisni od ma kojeg sporazuma i ne treba se na to ni obazirati. Ponavljam, gospodo, sva se pitanja između braće mogu rešavati mudrim zakonima. Ali bez opasne Konstituante, koja bi van svake sumnje značila restitutio in integrum, povratak na stanje pred godinu 1918, stavljanje ponovno u pitanje osnovnih načela na kojima počiva naša država, a da i ne govorimo o tmastom stanju u Evropi, koje već samo od sebe vojuje protiv oportunisti takvoga sastanka. Pa kako bi se i moglo pristupiti mirnom rešenju naših unutrašnjih pitanja, kad se tako naglo menjaju u jednom delu našeg naroda dispozicije duhova i kad sve ključa od sterilnih opasnih agitacija?

„Ko hoće da uživa dobročinstva slobode“, rekao je lord Edward Grey, dobar prijatelj našega naroda, „treba da najpre poštuje red“. Ernest Renan rekao je da narod ne čine ni krv, ni jezik, ni tradicije, nego volja udruženja. Naša su se plemena nekoliko puta svečano izjasnila da hoće da se udruže u jednu jedinu državu i ova je volja stvorila naš narod i ako su nesumnjivo i krv i jezik i običaji i mnoge svete zajedničke uspomene utvrdile još jače naše ujedinjenje. Nije dostojno od ozbiljnoga naroda da menja svoju volju. Kao ona devojčica u Daudet-ovom nekom romanu: „Mala hoće“ pak u narednoj glavi: „Mala više neće“. Ali, gospodo, sa ranjenim ljudima, kad bi rane i imaginarne bile, a delimično nisu, treba obzirno postupati, sa razumevanjem lekara i sa nežnošću brata, da se rana ne bi pogoršala, ma da treba držati, kao osnovno načelo, da zakon i zakonitost i državni autoritet moraju imati poslednju reč.

I kad sam na zakonu, još mi dozvolite, gospodo, da rečem: zavedenim elementima blagost, zlonameranim kolovodama strogost zakona. Ali pre primene strogosti, država treba da izvrši celu svoju dužnost, jer tada sve može i tražiti.

Država treba da zadovolji samoupravnim potrebama svih delova naše otadžbine, a kad to bude učinila, kad bude zavela gimnastiku volje, gimnastiku života u široke slojeve naroda ona će i uspeti da fetišizam i hipertrofiju fragmenata velike celine svede na umerenu dozu lokalnog i regionalnog patriotizma, bez kojega se ne može ni voleti državna

i narodna celina, pak je niti zamisliti. Krajnje bi bilo vreme da država sijačima razdora i neprijateljima jugoslovenstva dovikne: Hands off, k sebi ruke, ne drmajte temeljima naše građevine, ne ulevajte u masu nezadovoljstvo i nepoverenje u državu, ne širite omrazu protiv jugoslovenskog imena, jer je to ravno sa veleizdajom otadžbine. Ja se šta više, gospodo, nosim mišlju predložiti dopunu članovima 99 i 100 Krivičnog zakonika, po kojoj bi svaki ko bi javno izlagao poruzi ili prezrenju jugoslovensko ime, a to je ime naše državne zajednice i naslov našeg Vladarstva, bio kažnjen zatvorom ili globom.

Meni se čini, gospodo, da se naši uzajamni odnosi, mislim naši između Zagreba i Beograda, mogu karakterisati sa onom divnom i patetičnom reči latinskoga pesnika: Nec Tecum nec sine Te vivere possum. Ne mogu živeti s tobom, ali ni bez tebe. Ovo se često događa u bračnom životu. Treba tako pametno raditi, da najzad Zagreb poruči Beogradu: Non possum sine Te! Nema mi života bez tebe.

Ima mnogo, gospodo, velikih i malih problema koje treba rešavati brzo, energično i jasno. Oni se nagomilavaju, a to nagomilavanje rada ne najlagodnijim stanjem duhova u zemlji. Uveren sam da je Kr. vlada potpuno svesna o tim problemima i da će ih rešiti sa onom uravnoteženosti koja joj je sopstvena. Na prvom je mestu, po mome mišljenju, pitanje budućeg Konkordata sa Svetom apostolskom stolicom. Ja sam duboko žalio nespornost koji je bio izbio, povodom pokojnog Konkordata, između Kraljevske vlade i Srpske pravoslavne crkve. I veselimo se od srca što taj nespornost pripada sad već istoriji. Doduše tužnoj istoriji, ali tek ipak, po mom dubokom uverenju, nepovratnoj prošlosti. Tim sam više žalio taj nespornost, što sam oduvek, kao i Vlada i ceo narod, svesan bio o divnoj ulozi koju je Srpska pravoslavna crkva u duhu Svetitelja Save, koga i katolici poštuju kao takvog, vršila za pomrčine našega naroda pod različitim tudinskim vladama i jednako vrši u našoj narodnoj državi. Zasluge srpsko pravoslavne crkve za buđenje narodne svesti i za ujedinjenje našeg naroda tako su velike, da ih istorija neće nikada moći dosta ovekovečiti, ni sa dovoljnim pohvalama predati budućim pokolenjima. Ali s druge strane, ovaj će mi visoki Dom dopustiti da napomenem da i katolici imaju neprolaznih zasluga za našu narodnu stvar. Dosta bi bilo da vas potsetim, gospodo, na divnu ličnost biskupa Josipa Juraja Strossmayera i na njegovog prijatelja velikog kanonika Franju Račkoga, na biskupe Slomšeka i Jegliča, na sveštenstvo slovensko, dalmatinsko, hrvatsko. A ne smeju se zaboraviti ni ogromne zasluge bosanskih i hercegovačkih franjevaca, koji su pod dvostrukom zaštitom slavne naše dubrovačke Republike i Sultana u duhu Svetog Franje Asiškog, vekovima tešili našu nesrećnu raju, koja je u ono doba bila predata eksploataciji fanariotskih episkopa, jednako tvrdih prema nižem sveštenstvu i pravoslavnom i katoličkom. Ove zasluge i jednih i drugih — a najzad ne zaboravimo da je sve to jedna crkva, crkva Hristova — imale su nadahnuti pravoslavnu braću visokom tolerancijom i onom ljubavi sa kojom je naš Strossmayer grlio decenijama i jedne i druge.

Ali, sada što su se, Bogu hvala, strasti slegle, a radujem se, kao katolik, izboru novog Patrijarha koji će, uveren sam, ići stopama neprežaljenoga Patrijarha Varnave i koji je sve duhove izmirio ono-

madne u Sremskim Karlovcima, sada mislim da je kucnuo čas da se započnu sa Svetom Stolicom novi pregovori za Konkordat, u duhu zajedničkih svetitelja Kirila i Metodija i da se taj Konkordat na primirenje pet milijona jugoslovenskih katolika sklopi brzo, a bez onih suvišnih pojedinosti koje se ni meni nisu dopale i davale su spoljašnji izgled kao nekih osobitih povlastica za katolike, kojih u stvari nije bilo. Pa, i ako sa katoličke strane — duva leden vetar — Les extrêmes se touchent — jer na žalost i na veliku našu nesreću vera se opet meša sa politikom, držim da je u najvećem interesu naše države, da se, bez ikakva obzira na trenutna raspoloženja izvesnih verskih udruženja, u smislu najnovijih izjava vrhovnog poglavara katoličke crkve, sklopi nov Konkordat sa Svetom Stolicom.

Pregovore za nov Konkordat trebalo bi predati ljudima veštima tome delikatnome poslu, pa sam uveren da će Pretsednik Kraljevske vlade koji ima toliko razumevanja za sve državne potrebe i toliko takta, odlično svršiti ovaj tako važan posao.

Žao mi je što sam zloupotrebio strpljenje ovog visokog doma, zato ostavljam da pri raspravi o rashodima pojedinih Ministarstava iznesem neke misli i sugestije koje mi se čine potrebne i hitam za vršetku.

Ja ću glasovati za ovaj budžet u celosti, jer je, blagodareći politici Kraljevske vlade i njenog umnog i energičnog šefa, a mudrom upravljanju narodnim приходima i rashodima sa strane odličnog našeg Ministra finansija, ovaj budžet uravnotežen, jasan, pošten, lojalan, bez novih nameta za naše radne klase, bez diranja u vrednost našeg dinara. A osobito je u ovom budžetu znamenito to što daje snažan pollet potrebnoj industrijalizaciji naše zemlje i što za višak u državnim potrebama nisu tražene nikakve nove fiskalne mere.

Razumem, da je neminovno potrebno, sad, naročito kad se evropsko nebo ponovno navuklo crnim oblacima, da trošimo skoro trećinu rashoda na našu vojsku.

Naša je slavna vojska čuvarica naše bezbednosti i kao nekada ubeden sam, ponovno bi ubrala lovor vence pobede, kad bi naš narod bio ugrožen i prinuden da se brani od pretnje svojoj vlastitoj nezavisnosti i neprikosnovenosti svoga teritorija. Srećom, genijalni potezi Pretsednika naše Vlade urodili su ovim velikim plodom, da naš narod, ako mu Bog pomogne, nema više da se digne na noge, nego samo za odbranu svog dedovskog nasleđa.

Uveren sam da je svaki drugi oružani pohod isključen, jer naš izmučeni narod treba još da se pribere, treba mira i mira i još jednom mira.

Imam, gospodo, puno poverenje u ovu Vladu i tvrdo verujem da će se ona sa svim silama sada posvetiti jačanju i razvijanju, u pravcu šire samouprave, pojedinih delova naše zemlje, naše nedeljive, neporušive, jedinstvene države, kako je, preko svoga pretsednika, umela podići pred inostranim svetom prestiž i vrednost naše mile otadžbine. (Živo i dugotrajno odobravanje na desnici).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Vaso Glušac.

Dr. Vaso Glušac: Господо сенатори, сваке године приликом претреса државног буџета говоримо и ми овде и наши другови у Народној скупштини и критикујемо рад Краљевске владе. Та наша критика је патриотска и добронамерна, јер

волимо ову земљу и нашу слободу за коју смо дали све што један народ може дати. Али Краљевска влада нашу критику и не слуша, а камо ли да уважава. Колика се важност даје нашим говорима, види се и по томе, што се је догађало у Народној скупштини да понеки пут није било у министарским клупама ниједнога Министра, па је Претседник Народне скупштине морао прекидати седницу. А осим тога Краљевска влада је тако сапела штампу да наши говори не могу изићи на јавност, народ нас не може чути и наше речи падају у ова четири зида да остану само у Стенографским белешкама. Према томе могло би се рећи да је ово узалудан посао, Сизифов посао, што ми радимо. Али ипак није узалудан, јер ми овом критиком снимамо са себе одговорност и пред историјом и пред народом за наопак рад Краљевске владе.

Ја ћу се у своме говору ограничити само на опште ствари не износећи примера и детаља, јер би ме то предалеко одвело. Још за непуна два и по месеца навршиће се равно три године како ова Влада управља земљом. Одмах на почетку изишла је пред нас са декларацијом да ће ликвидирати 6-јануарски режим, да ће народу вратити све демократске слободе, да ће донети нове политичке законе и смирити све страсти у народу, које су се биле узбудиле приликом 5-мајских избора 1935 године. Обећала је чувати Устав и све постојеће законе, док не донесе нове. И шта видимо одмах на почетку?! Већ за прва 4 месеца погажен је и Устав и постојећи државни закони. Вама је познато, господо сенатори, да смо се ми овде у Сенату почетком новембра 1935 г. састајали и недељу дана већали о томе шта нам ваља чинити да се оно безвлашће у народу прекине. Баш са ове говорнице пало је неколико патриотских и узбудљивих говора који ће нам увек остати у памети. Да споменем само један који је на мене оставио најјачи утисак. То је био говор нашега друга Дон-Франа Иванишевића који нам је кроз сузе говорио: „Господо моја, нема више Југославије, она више не постоји”, и износио нам је жалосне прилике у Далмацији. Кад смо тако претресли ситуацију у целој земљи, сложили смо се и о свему поднели ону познату интерпелацију на Претседника владе г. др. Милана Стојадиновића. Ту интерпелацију потписало је 62 сенатора. Даља судбина те интерпелације позната вам је те вам о њој нећу више говорити. А позната вам је и судбина тих сенатора, од којих је мали број остао на белегу, а већи део прешао на десно, па после истека мандата ипак ликвидирали.

Од свега тога што је Влада обећала у својој декларацији, испунила је и још увек даље испуњава, само једну и то главну тачку — ликвидацију 6-јануарског режима. Она тај режим ликвидира на свој посебан начин. 6-јануарски режим увео је свуда ред, рад, мир и поштовање закона, укинуо племенске и верске странке, стао и стајао на јединству народа и државе, и као символ томе дао једну државну заставу, а укинуо племенске, деполитизирао чиновнике, повисио им плате и утврдио ауторитет власти.

Све су то услови без којих једна правна држава не може да постоји. А све је то данашња Влада уништила и тиме доиста ликвидирала шестојануарски режим. Више нема ни реда, ни рада, ни мира, а државни се закони не поштују. Оживеле су племенске и верске странке, које по закону не

постоје, али пошто се закони газе и не поштују, то оне по тој логици могу да постоје. Не постоји више јединство југословенског народа, него постоје три народа. Не постоји више јединство државе, јер се не примењују исти закони на свима њеним деловима. Не постоји више у свима деловима државе једна државна застава, јер су дозвољене племенске. Чиновници се силом увлаче у владину политичку партију и под заштитом партије раде шта хоће и тиме се неки греше о позитивне законе и срозавају ауторитет власти. Докле се срзао тај ауторитет државне власти, види се по томе што се у неким деловима државе не слуша и не поштује та власт, него народ слуша свога партијског вођу. То је довело дотле да се у неким крајевима не поштује ни узвишена особа Његовог Величанства Краља. Недавно је са Универзитета у Загребу избачена на улицу и погажена слика Краља Петра II и за то није нико ни позван на одговорност, а камо ли кажњен.

Ето тако ова Влада г. Стојадиновића, г. Корошца и г. Спахе ликвидира шестојануарски режим. Све што је у томе режиму било добро и позитивно, она је упропастила и ликвидирала. И ми се југословенски националисти у чуду питамо, да ли ово ико види и да ли се о овоме игде води рачуна?

Краљевска влада декламује о неким демократским слободама, али ми видимо да тих слобода за исправне и националне грађане у овој земљи нема. Нема слободе за патриоте, а има је за све деструктивне елементе који руше темеље на којима ова држава почива. Слобода штампе никада није била скученија. Али, и ту има слободе за режимску штампу да напада све националисте, а не да им се бранити. (Др. Грга Анђелиновић: Наши говори излазе сви на јавност!) Влада по четврти пут тражи овлаштење од Народног претставништва да донесе политичке законе, али их још не доноси. А да их донесе, ко нам гарантира да ће их се држати, кад се не држи ни Устава ни закона, на које је заклетву положила.

Шестојануарски режим донео је и Закон о Соколу Краљевине Југославије и по жељи Блаженопочившег Краља Александра стављен је на чело Сокола Његов Син првенац, Престолонаследник; а данашњи наш Краљ, Његово Величанство Краљ Петар II. И место да се тај Закон о Соколу, који се налази под протекторатом самога Краља поштује и Соко несметано развија и унапређује, ми видимо да се у једноме делу државе соколство прогони и место њега оснивају се Фанти и Орлови, који су по Уставу као верска организација забрањени. (Фран Смодеј: Нису верска организација! Шта Ви измишљате! — Др. Јосип Немец: То није измишљено! То је истина! — Фран Смодеј: Све нешто измишљате!) Прогоне се национални учитељи, соколски радници. То раде два активна Министра, од којих је један Министар унутрашњих послова г. Корошец. Он је прошле године забранио соколски слет у Марибору, на коме је требао Краљев изасланик да преда заставу тамошњем Соколу, коју му је даровао Његово Величанство Краљ Петар II. Осим Сокола, г. Корошец прогони и Удружење четника и Народну одбрану. Удружење четника већ је у неким покрајинама сасвим разјурно, а Народној одбрани поставио комесара. Њенога претседника, ратника и инвалида г. Илију Трифуновића-Бирчанина, већ је неколико

пута без икакве кривице стављао у полицијски за-твор. Зашто то ради г. Корошец? Ради зато, јер су то национална југословенска удружења, која чувају народно и државно јединство и негују љубав према Краљу и Отаџбини. Ми југословенски националисти, који смо били за време рата прогоњени и осуђивани на робију због тога што смо били чланови Сокола и Народне одбране, не можемо да разумемо да се и данас та удружења прогоне и то у нашој рођеној националној држави. **(Фран Смодеј:** И ми смо били прогоњени и затварани а који нисмо били соколи. — **Др. Грга Анђелиновић:** Можда некоји појединци). Да није неки дан г. Хитлер збрисао и последње остатке бивше Аустрије са карте Европе, ми би могли помислити да се је Аустрија повампирила и опет повратила. Али хвала Богу ње нема више, а нестаће и ових њених остатака, који још увек не могу да схвате да је ово држава Југословена са славном и узвишеном династијом Карађорђевића на челу, уз коју и данас стоје они исти југословенски националисти, који су ову државу стварали и створили. Они ће је чувати од свих непријатеља и споља и изнутра.

Ово што данас ради Влада г. Стојадиновића или боље рећи сам г. Корошец, који је углавном кривац свему злу, то ће осветити све грађане ове земље, па ће се збити у редове да очувају Александровску Југославију. Осим тога, што је г. Корошец својом нарочито прорачунатом политиком унео немир и неспокојство у наша племена у западним крајевима, он је, што је још горе, унео верски немир у целој земљи.

Још од првог дана ове Владе у западним крајевима нестало је поштовања закона. Настало је вређање и изазивање. Падале су многе невинне главе и потоцима се пролевала братска крв. Али г. Корошец није био задовољан тим, он је желео да то пренесе и у источне делове државе. Та му се прилика дала кад се у Скупштини водила борба око фамозног Конкордата и када је православни део нашега народа приређивао молитве за оздрављење свога црквеног поглавара. 19 јула прошле године г. Корошец је извео на улицу читаве чете наоружаних жандарма и наредио им да оружјем и пендрецима навале на православну литију пред Саборном црквом. Деране су црквене заставе, пребијани и гажени крстови, по прабини се ваљале владичанске митре, а свештеници и владике падали рањени под ударцима жандарма. Узбуђење у народу дошло је до кулминације. На једној страни Патријарх умире, на другој жандарми туку владике и свештенике, а на трећој у Народној скупштини изгласава се Конкордат. Два-три дана води се борба по улицама Београда између народа и жандармерије. Падају мртви и рањени, пролива се невина крв. То пролевање крви преноси се у провинцију и траје преко два месеца и погибе преко 50 људи. То што се код нас тада догађало и данас догађа, не би се могло догодити ни у једној културној држави. Ни Абдул-Хамидова Турска није била тако безобзирна, да не употребим јачи израз, према верским обредима својих грађана, као што је био г. Корошец према најмнобројнијој вероисповести ове земље.

Да учиним једну дигресију, како су Турци поступали према верским обредима, што може посведочити наш друг г. Хаџи-Ристић како је то било у Скопљу 1895 године. **(Претседник Владе др. Милан Стојадиновић:** Тако је било у Београду.

Исто то, још горе.) Ја знам, како је било у Скопљу. Турска војска која је са напетим пушкама била постављена према литији узмицала је и викала: натраг бре. Тако је било у Скопљу. **(Претседник Владе др. Милан Стојадиновић:** Где је била југословенска војска лани?) О војци није било говора. Ја хоћу да само успоредим.

И тако је г. Корошец успело да у наш народ унесе и верски немир, да завади православну и римо-католичку цркву. И покрај свега тога он и даље седи као Министар унутрашњих послова и води главну реч у Влади г. Стојадиновића. **(Претседник Владе др. Милан Стојадиновић:** Ви сте постали једини бранилац Абдул-Хамида у историји света). Може бити. Ја не браним Абдул-Хамида, ја само успоређујем Абдул-Хамида са Вашим Министром унутрашњих послова да докажем, да је Ваш Министар гори од Абдул-Хамида.

Повлачењем Конкордата наша је Влада претрпела пораз, јер је, макар и касно, увидела да не може доносити законе против народне воље. Место да је ствар тачно проучила и довела у сагласност са постојећим државним законима и да је стала на становиште потпуне верске равноправности у Југославији, она је на брзу руку не проучивши довољно овај предлог Конкордата, изнела га пред Народно претставништво. Ова њена брза и непромишљена радња била је уверена против хрватског народног покрета и њенога вође г. Мачека, Влада се надала да ће доношењем Конкордата задобити за себе римо-католички клер и тако народ одвратити од г. Мачека. Али би се Влада у томе преварила да је и успела да донесе Конкордат, јер су хрватске народне масе, кривицом Владе, отишле тако далеко да г. Мачека сматрају својим сувереном. Влада је и са такозваним споразумом претрпела пораз. Претседник Краљевске Владе ишао је у Брежице г. Мачеку на ноге и преговарао о споразуму. **(Претседник Владе др. Милан Стојадиновић:** То није тачно!) На тај састанак могао је ићи г. др. Милан Стојадиновић као приватна личност или као Претседник партије, али никако као Претседник Краљевске владе, јер г. Мачек не претставља неку суверену државу као г. Хитлер и г. Мусолини. Пред једним партијским вођом, па макар то био и г. Мачек, није се смео понизити Претседник Владе Краљевине Југославије.

А шта да кажемо о споразуму што су га 8 октобра прошле године склопили шефови Удружене опозиције са г. Мачеком? За тај споразум могу речи да у најмању руку није реалан, па се према томе не може ни остварити. Ми југословенски националисти нисмо ни за федерацију ни за конфедерацију већ за једну јединствену и недељиву Југославију. Али, ако смо унитаристе, нисмо централисте. Унутрашње уређење државе да се извести и са широким банским самоуправама.

Није право да за све зло у овој земљи кривимо само г. Стојадиновића и г. Корошеца, крив је и трећи носилац режима, г. др. Мехмед Спахо. **(Смех.)** Ја се нећу упуштати у оне многобројне примере, што су их износили као кривице и неправилности наши другови у Народној скупштини, већ ћу се ограничити само на неке опште ствари. Код нас у Босни међу православним и католичким живљем влада опште мишљење да је г. Спахо са својим ужим кругом сарадника необјективан. **(Претседник Владе др. Милан Стојадиновић:** Ви то гледиште не делите. — Министар саобр. др.

Мехмед Спахо: Зато сте Ви били објективни као начелник просветног одељења). Врло објективан, господине Министре (Смех. — *Мин. саобраћаја др.*

Мехмед Спахо: То показује мрежа школа. Ни у једном муслиманском селу није било школе.) Ја сам био објективнији од Вас. (*Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Када бисте Ви били толико објективности показали, ми бисмо били сретни). Ја ћу вам доказати да сам ја молио нека муслиманска села, да им се да школа, али их је било и таквих која су ми враћали кредит од 100.000 динара, а нису хтели школе. Ја се позивам на сведоке, г. Спахо (*Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Мрежа школа показује довољно Вашу објективност). Каква је била мрежа школа, доћи ћемо и на то, па ћемо видети. (*Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Колико их је Аустрија дала). Видећемо! (Смех. — *Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Само не треба да г. Глушац продужава аустријску политику). Боже сачувај! Нисам је ја ни продужавао. Упитајте своје пријатеље у Приједору где сам био за време ослобођења претседник Народног већа, (*Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Ја и говорим оно што сам чуо од својих пријатеља у Приједору) ... па ћете видети ко је овај човек био. Ја се тиме поносим. Ми се добро знамо. Ја се поносим својим радом као директор средње школе. (*Мин. саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** О томе свему није реч, него о мрежи школа у Врбаској бановини).

О мрежи школа у Врбаској бановини ја ти могу да кажем да сам вршио онако своју дужност како је то народ желио и долазио и молио! (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Е, сад је народ крив.) Мене чуди ова осетљивост г. Спахе. Ја лично не износим овде ништа против г. Спахе, него износим само оно осећање народа што се и на терену чује и говори. (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** То је онако: реклаказала). На ту његову необјективност тужили су ми се многи, а што је још горе, то је да је г. Спахо дао пуну власт својим кортежима, који ту власт злоупотребљавају. То су већином прости и необразовани људи, који мисле... (**Фран Смодеј:** Што им нисте дали школу? Опет је народ крив што нема школа. — Смех.) Чекајте, господине, Ви ћете се почешати иза ува кад Вам кажем све.

Ја вас, господо, молим, нарочито муслимане, да ово што говорим схватите онако како јесте, објективно и добронамерно. (**Фран Смодеј:** А нисте објективно говорили о др. Корошцу.) Јесам објективно говорио. (**Фран Смодеј:** То је било неистинито, необјективно, па чак и душмански.)

Такви неразумни људи који се тако герирају као неки претставници ЈРЗ у муслиманској организацији, они изазивају и вређају на сваком кораку и тако стварају непотребну мржњу између муслимана и других вера. (**Хусеин Чишић:** Ми то одбијамо од себе, код нас таквих људи нема. Подвалили су Вам!) Нису подвалили. (**Фран Смодеј:** У Сенату смо то видели). Та верска мржња, коју такви људи проповедају... (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Ви сте упрли прстом у г. Чишића и рекли сте таквих људи има...) Нисам ја мислио на господина, него сам казао: Та верска мржња, пробуђена баш тим неразумним понашањем неких његових људи, мислим на г. Спаху, довела је дотле, да је на више места у Босни до-

лазило до отворене битке, у којој су падале и мртве главе.

Господо, ја сам још у почетку свог говора рекао да нећу износити никакве примере, јер држим да то није за овај високи Дом. Зашто нам то треба? (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Место што би кола шкрипала, то волови ричу). Не знам што мислиш с тиме да кажеш, али ако изазиваш, ја ћу бити у стању и да говорим у примерима!

Зар не увиђа и г. Спахо и г. Бехмен и сви остали који уз њега воде данашњу политику у Босни и Херцеговини, да је наша судбина заједничка и да нам ваља седети за истом софром и исти хлеб јести? (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Ја то увиђам само ви то не увиђате!)

Немој да изазиваш, слушај ме, мој школски друже (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Ја не изазивам). Немој да ти кажем и вратим оном мером којом заслужујеш. Ја хоћу да се у овом високом Дому узвисим над тим зађевицама које постоје код тих неразумних људи на терену, па били ти људи припадници оне или оне стране. (Гласови: То је нешто друго!) Ја то овде опћенито спомињем да ти и г. Бехмен и други угледни људи из ваше странке уђете мало дубље у онај народ и да га у том смислу освештавате, да не мисли да може да ради све шта хоће док је г. Спахо на власти. (Гласови са деснице: То је добро кад то вреди за обе стране. — *Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Ја признајем да има људи који чине грешке, али Ви раздражујете...)

Потпретседник др. **Бура Котгур:** Молим г. сенаторе да не улазе у дијалог.

Др. Васо Глушац (наставља): Ја сам, господо, прошао сву Врбаску бановину, одржао сам бог зна колико зборована и конференција и нигде се ни на којој конференцији не може наћи да сам ја говорио у таквом духу. То одбијам од себе. Ако нађеш да сам ја на било којој конференцији говорио у таквом духу, ја ћу се дати убити у овом Народном претставништву. (*Министар саобраћаја др.* **Мехмед Спахо:** Јеси ли чуо да сам ја што рекао?)

Ја сам један од оних који је хтео још из младих година, још у ђачким клупама да тебе и другог и трећег освестим да је ово наша домовина, да је Србија Пијемонт наш и да је Београд наше сунце, које ће нас огрејати. И ја се не стидим свога рада у прошлости. Ја сам то опажао и лањске године и са овога истога места молио сам господу да зађу у своје муслиманске масе и да на њих делују, да их уразуме, како не би долазило до ових немилих појава, које нас срамоте пред осталим грађанима Југославије. Лањске године се г. Бехмен на мене љутио што сам му пребацио да друкчије говори кад је у Београду, а друкчије кад је у Босни. Ја томе нисам крив, јер је, нажалост, раније тако било. Али сад са задовољством морам да констатујем да се је он у томе погледу поправио. Само бих желео да и један и други уваже ове моје примедбе и по њима поступи. И нека се добро пренесу у душу нас босанских предратних националиста, који смо све дали за наше ослобођење и уједињење, па ће и они тако подесити своје држање, и тада се неће догађати ово, што се до сада догађало.

А сада, господо сенатори, да се са неколико речи осврнемо и на повишење овог буџета за јед-

ну милијарду и 270 милиона. Министар финансија г. Летица је изволео рећи, да то није много, јер је настао просперитет и извесно благостање у нашем народу. Вероватно је да је неки просперитет и настао код извесних банака и извесних предузећа, али га у народу, господо, нема. Заћите у наша села и наше мале варошице, па ћете се осведочити да је наш сељак сиромашан и да живи у беди и немаштини. А његово слабо материјално стање одражава се и код малог трговца и занатлије. Ако нема један, нема ни други, па ни трећи. Наше су мале варошице мртво гробље, где и занатлије и мали трговци живе можда у већој беди од сељака. Гледајући ту беду, жалимо што је овај буџет повишен за овако велику своту, јер ће то осетити они најсиромашнији слојеви. А жалимо још више што и покрај тако великог повишења буџета није решено инвалидско и добровољачко питање. Ове године навршава се 20 година од ослобођења, а многи инвалиди и добровољци још нису добили оно на што имају право. Многи су и умрли жељно очекујући ово решење. То је једно од горућих питања која смо били морално обвезани што скорије решити.

Кад прегледамо стање у читавој земљи, видимо да стојимо пред многим нерешеним проблемима, који нас морају забрињавати. Незадовољство је на све стране, а ауторитет државе свуда је опао.

У једној трећини државе може се рећи да никако и не постоји. Стање је мутно и забрињавајуће. Човек би очајавао да није још једине наде и светле тачке у коју сви упиремо своје погледе. То је наша дична и славом овенчана војска. У њој живи још онај стари српски дух, који се преноси од старих јунака и ратника на нове југословенске генерације. Тај дух провејава нашу узданицу — нашу војску и док је она изван ове наше дневне политике, можемо бити потпуно сигурни да ћемо и очувати ово што нам је она са српским делом нашега народа и југословенским добровољцима извојевала и створила. Кад погледамо ту нашу здраву и патриотску војску, онда нам се диже вера, да нам неће и не могу нашкодити рђави политичари који су и са једне и са друге и са треће стране криви овоме нашем данашњем тешком унутарњем стању. То ће све однети ветар у неповрат, а Југославија ће са југословенским народом остати вечна.

Господо сенатори, не могу пропустити, а да овом приликом не проговорим нешто и о моме родном крају, о Врбаској бановини. То је бановина која је Краљевској влади најмање позната и о којој се од ослобођења до данас најмање водило рачуна. Надам се да ће Краљевску владу са нашим приликама боље упознати него до сада мој пријатељ г. Богољуб Кујунџић, од скоро Министар шума и рудника у овој Влади. Али, и покрај тога сматрам својом дужношћу да као сенатор онога краја изнесем очајне културне, социјалне, економске и просветне прилике бар у најкраћим цртама.

Врбаска је бановина по површини 18.917 км² са 1.137.823 становника. По површини је већа од Дравске бановине за 3.068 км², а по становништву мања за 46.110 становника. Народ се углавном бави земљорадњом и сточарством. По природи је здрав и бистар, прави Динарац, али је у културном погледу много заостао. Вероватно да је зао-

сталији од Јужносрбијанаца. (Серафим Крстић: Нисмо ми тако заостали, ако смо сиромашни!) У неким крајевима сељак живи примитивним животом како је живео пре хиљаду година. До њега још није допрла култура. И данас има крајева где се оре дрвеним плугом, и где се у дрвеним и нехигијенским кућицама спава на голој земљи са мало сламе под собом. Па ако се упитамо зашто је то тако, лако ћемо одговорити: зато што је сељак неписмен, што село нема школа, нема путева, нема хигијенских установа, нема лекара, нема бабица, нема ништа, а често пута нема ни хлеба. Зато јадан бежи од куће и тражи зараде по свету да прехрани себе и децу. Распитајте се одакле су радници по нашим рудницима и они многобројни носачи на београдској станици, па ћете чути да су највише из тих крајева.

Како је могуће да је тај крај толико заостао, а био је 40 година под културном Аустријом и сад је ево већ 20 година у саставу наше државе? Сва несрећа тога краја лежи у томе што је у главном насељен Србима православним, па му Аустрија није поклањала никакве пажње. Да вам споменем само како се бринула за школе. Ослобођење је затекло нашу Босанску Крајину да је било читавих срезова, у којима није било ни једне основне школе, осим у среским местима. А на читавој територији од 18.917 км² било је свега 126 школа заједно са српским конфесионалним школама. Тих 120 школа за 40 година подигла је Аустрија у том крају. А није, господо, много боље ни данас. Данас после 20 година од ослобођења ми имамо свега 483 основне школе. Ако одбијемо оне које су се затекле после ослобођења, подигнуто је од 1918 године до данас 357 школа, и то у главном у времену 6-јануарског режима, ја то наглашавам, од како су установљене бановине. Како јадно стојимо са бројем школа према броју становника најбоље ће се видети из ове статистике: Врбаска бановина на 1.137.823 становника има 483 школе, док Дравска бановина са скоро истим бројем становника има 856 школа. У броју школа знатно боље од нас стоје и бановине по становништву мање, као што је Зетска и Приморска. Приморска има преко 600 а Зетска има близу 800 школа, а мање су по становништву за по 200.000 становника.

Нека ми не замере браћа Словенци, што ћу изнети још мало статистике и упоредити Дравску и Врбаску бановину, не зато што бих завидео Дравској бановини, већ зато да се види колико је Врбаска иза ње заостала, а обе имају готово једнак број становника. Дравска има 84 грађанске школе, а Врбаска 16. Дравска има 5 учитељских школа, а Врбаска само једну. Дравска има 15 гимназија, а Врбаска 5. Дравска има 5 трговачких академија, а Врбаска само 1. Дравска има 3 средње техничке школе, а Врбаска ни једне. Ако још узмемо да Дравска има потпун универзитет, 2 богословије, музеје, библиотеке и друге културне и просветне установе, а Врбаска од тога нема ништа, онда тек видимо колико смо заостали и колико треба посветити пажње овој најзапуштенијој бановини.

У Дравској се бановини троши на основну наставу 85.611.854.— динара, а у Врбаској само 15.726.529.— динара. А колико слабо стојимо у хигијенским установама и чувању народног здрав-

ља, види се опет најбоље по самом буџету. Министарство социјалне политике и народног здравља троши на Дравску бановину 31,004.252.— динара, а на Врбаску 8,952.484.— динара.

А кад вам изнесем статистику неписмености, онда ћете тек појмити очајно стање у Врбаској бановини. По попису становништва из 1931 године било је у Врбаској бановини 72,60% неписмених, док је у Дравској бановини било свега 5,54%. Кад се Врбаска бановина успоређи и са осталим бановинама, види се да она у неписмености премаца све бановине. Од ње је за 2% писменија чак и Вардарска бановина. (**Серафим Крстић:** Зашто чак? У турско доба није било села у коме није била школа!) Ја сам тиме хтео да истакнем ово: ми смо били тобоже под једном културном државом. (**Серафим Крстић:** Ви сте живели под Аустријанцима, а ми под Турцима.) Свакако, господо, срамота је да ми данас у нашој ослобођеној држави 20 година после ослобођења имамо крајева где има 72% неписмених. То је факт. Па кад је стање тако очајно, требала би свака Краљевска влада (**Претседник владе др. Милан Стојадиновић:** Па чак и моја!) свака Краљевска влада па и ова. то сам баш и хтео да кажем, да томе нашем националном крају посвети нарочиту пажњу. То је тај крај заслужио и по својој ранијој и по својој скорашњој прошлости. Зна се и са поносом могу истаћи да је тај наш неписмени крај дизао устанке за ослобођење и уједињење, а у прошлом светском рату дао је српској војсци највећи број добровољаца. Он ће без сумње и у будућности бити јак ослонац за чување наших граница и за нашу унутрашњу консолидацију. Стога при расподели државног буџета треба бити праведнији, па на тај крај одређивати барем онолико колико се од њега узима. Може ли неко рећи, па то је пасивни крај и не можете више ни добити! На то ја свакоме кажем: није пасиван, то су само извикали неки, којима не иде у рачун да се и тај крај подигне. Пустите нам наше шуме и наше руде, па нећемо од државе тражити ништа. Ми ћемо се подизати сами. Али догод се трпа у заједничку касу, имамо право да тражимо онолико, колико на нас спада. Да споменем само један пример који се нас данас највише тиче, а то су основне школе. На основне школе троши се у целој држави 514,524.823 динара. Ако се овај број подели на 15 милиона становника колико наша држава има, онда на сваки милион спада по 34,301.655 динара. А како Врбаска бановина има нешто преко милиона становника то би и на њу спадало више од 34,301.655 динара, а у ствари на њу се троши само 15,726,529 динара. Дакле праведност захтева да се томе неписменом, а националном крају посвети сва пажња Краљевске владе. Ово је само бледа слика нашега очајног стања и морам рећи да је срамота да се то стање и даље тако подржава. Крајишници који нада све воле свога Краља и ову своју велику отаџбину, заслужили су бољу судбину.

Пошто немам поверења у данашњу Владу гласаћу против буџета у начелу. (Одобравање и плесак на левици.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. Живадин Стефановић.

Др. Живадин Стефановић: Господо сенатори, и овај цењени наш колега предговорник као и они

остали, који су говорили у својству опозиционара, нису нашли лепе речи, не нађоше добре речи, не нађоше речи, да бар нешто признају, да је добро код данашње Краљевске владе и код данашњег режима. Натакнули су црне наочари и веле: У земљи неред! У земљи насиље, у земљи нема рада, у земљи нема мира, у земљи пропаст и зло свуда и на све стране! Очајање код народа! Темели се ове државе љуљају! Хрватско питање! Тамо неправда јадикује и тражи помоћ! Онамо пригњетени људи, цензура! Просто, верујте, невероватно је деловало све то на мене, који први пут долазим у Сенат и сматрао сам, да ћу да нађем овде људе, који знају да разликују стварност од фантазије. Да, господо сенатори, било је великог понижења не само нашег личног него сматрам и понижења наше државне силе. Прво је почело од Скупштине. Речено је: У Сенату седе послушни и немоћни старци, који су непотребни држави Југославији. Ја то мишљење прво и пре свега не могу да делим, јер у овом Дому, у Сенату Краљевине Југославије, додуше и седе старији људи, али такви, који су својим животом и радом писали и написали по коју славну страницу у историји народа југословенског и његове државе — данас слободне моћне и велике Југославије.

То је, господо, факт и то се мора да поштује, а не да се унизи достојанство наших колега сенатора и Сената, не само од стране једног или двоје него и од стране наших колега, који су пре нас говорили.

Господо сенатори, моје је мишљење, да су овај Дом као и онај Дом Народне скупштине таква места, где има да се отворено али и разумно служи Краљу, једној Отаџбини и једном народу и да се безусловно чува част, углед и достојанство Државе и нације. Чланови Сената у овом погледу мора да служе за пример. А мора и због тога, што су очи и уши целе нације и иностранства, пријатеља и противника уперене баш на Сенат и Скупштину. Уши да чују, шта се и са каквом мудрошћу предлаже и намерава да учини за судбину југословенског народа, очи пак да виде, са каквим се достојанством понашају народни претставници, у чијим рукама лежи част, углед, величина и сила Државе и нације. Зато сваки у овом Дому пре него ли изрече свој суд о стварима и догађајима мора најпре да потражи разумне разлоге, да ће тиме своје народу и Отаџбини и држави својој користити, или ако неће баш користити, а оно да јој бар не шкоди. Јер, господо сенатори, највећа светиња за људе, јесу лична и национална част и поштовање. Кад нација нема части, нема ни поштовања, а кад нација нема части и поштовања, онда их ни појединац у њој не може имати. Националну част и поштовање сачињавају појединци својом личном чашћу и узајамним поштовањем, и онај, који не цени своју личну част, ни туђу не чува, а који нема своје личне части, немајући шта да изгуби, ни туђу не брани и не поштује и тиме чини најтеже зло, над самом собом, над својом браћом и својом нацијом. Зато тврдим да нема веће светиње него што су лична и национална част.

С друге стране пак исто је тако рђаво, исто је тако зло, исто је тако за осуду, ако се неко поноси знањем, чашћу и угледом које нема, као што је за осуду, као што је зло и рђаво ако неко не

уме да очува част, углед и достојанство које већ има.

Сматрајући, господо сенатори, да у овоме дому седе људи који су било у малом било у великом заслужни за отаџбину, држим да имају исте погледе на личну и националну част, и према томе као пријатељи с правом могу без увреде истину да говоре, или бар да не прећуте оно што треба да кажу у интересу отаџбине.

Чуо сам да се овде помиње реч политика, па да бисте видели шта сматрам да је политика, дозволите ми да кажем истину о њој. Кад се једна група људи скупи око једног програма и када се она организује, она образује партију. Рад те партије функционише и то је политика. Политика се бави разним проблемима свакодневног живота, те је према томе у области политике и ваздух и вода, и небо и земља, и птице и реке, и шуме и планине и живот и смрт, и универзитети и школе, све што тангира живот људски. То је политика. И кад се говори о политици и хоће политички да расуђује онда се све то мора узети у обзир. Иначе не може се доћи до здравог расуђивања и до разумног закључивања.

Време, прилике и околности под којима Краљевска влада др. Милана Стојадиновића већ трећи пут буџет саставља и износи овде пред нас, носи карактер револуционарних идеологија које прелећу границе и наилазе свуда на симпатије или неодобравање. И наше границе нису могле да буду затворене од идеолошких епидемија и народ сачуван од жртава.

Начин на који су поједине и водеће личности хтеле да остваре идеологије које су се родиле у иностранству носи обележје брзоплетости и страсти. То су личности или недовољно просвећене и васпитане, или недовољно духовно сазреле. Јер кад год су хтеле да доказују да су федерализам, комунизам, фашизам, демократизам и т.д. историјске истине које се саме по себи разумеју, видећи да неће успети да неистине и заблуде протуре за истину, увек су се почели да бацају лево и десно прљањем, омаловажавањем части и угледа оних на другој страни, па су чак пребегавали невероватним претњама и то само зато да необавештене заведу а своје противнике застраше и обескураже. Међутим, исправан и честит човек, коме је познато шта зна, увек се труди да своју надмоћност и праведност, као уман родољуб и говорник докаже не протурањем неистинитих вести, не застрашивањем, не претњама и прљањем части и угледа свога противника, већ истинама, не прелазећи никада границе учтивости и уљудности.

Господо сенатори, не против умних, већ против скучених и увређених људи имала је да се бори, и сад се бори Влада г. др. Милана Стојадиновића. Сумњам, господо колеге, да би било паметног човека у овој земљи који би се смео одлучити таквим људима да да право да буду саветници и учитељи.

Наши уважени противници који очигледно раде на штету државе и народа хоће да се више верује њиховим афективним расположењима него ли очигледним делима којима Влада др. Милана Стојадиновића брани државу, нацију и нашу отаџбину од понижења, од судбоносне опасности, од штете и срамоте.

Наши уважени противници труде се, али само дијалектичком вештином да избришу границе из-

међу доброг и злог и хоће да се оно што је добро исто тако таксира као оно што је рђаво.

Заиста је, господо сенатори, дошло време да је због превелике памети нашег противника опасно и скоро немогуће служити отаџбини и нацији.

Данас је, господо сенатори, за све добро што се догоди у нашој отаџбини заслужан сваки други само не онај који влада и управља. За свако зло, несрећу, за сваки неуспех, пак нико други није крив до Влада и режим г. др. Стојадиновића.

Тиме се, господо сенатори, врло рђаво служи народу и отаџбини, јер баш они који су морално и духовно на висини из страха од понижења и осрамоћења, из страха од подметања и прљања части и угледа повлаче се из јавног живота.

Изгледа ми да је сваком опозиционару из осећаја личног честољубља стало до тога да своје расположење сервира као непобитну истину. Отуда је било могуће чути тако јевтине критике о буџету праћене жучношћу и безобзирношћу и лично нестрпљивошћу. Највише бode очи повећање буџета и страх да наша привреда неће бити у стању да га поднесе. Буџетске цифре су за опозицију црвена марама. Међутим за време политичког затишја и међународне уравнотежености, много би се што шта могло да изостави, па чак да се много што шта и не учини без велике опасности по државу и народ, али код данашњег револуционарног расположења духова и освајачко-ратничког одушевљења прва је дужност државника да опружи поправљајућу руку у складу са стварношћу. И ма какве теорије постојале о буџету, једно је истинито да је буџет творевина људског духа којим државни функционер само предвиђа приход и расход државне организације. И ма колико био буџет важан по живот народа не треба заборавити да се живот једне нације не збива према буџетским цифрама већ по законима који одговарају природи људској и природи народне заједнице. Онај који хоће да се зове државником мора да зна да висина националног живота одређује висину буџета, а никако висина буџета висину националног живота. И Влада др. Стојадиновића водећи рачуна о томе дала је овај буџет узимајући у обзир развитак и безбедност нације.

Привредно финансијско стање ставља се увек у први ред, сматра се као вага на којој се мере снага нације и стабилност државе.

У ствари, господо сенатори, привредно финансијско благостање народа само је један од многих услова за његов нормални развитак и опстанак. Снага нације и стабилност државе не зависи само од количине материјалног блага. Дух и истовремено материјална сретства главни су фактори у животу појединаца и народне заједнице. Материјално без духовног богатства увек су нацију водиле у ропство и вазалство. Не треба од нас нико да заборави да је ономе од увек припадало благо чији су дух и гвожђе били чвршћи.

Духовно сиромашан човек као и народи пуни су жеља и пожуда и необуздано теже за оним што им срце тражи. Жеља их мамуза, нада их у стопу прати. И те две невидљиве силе жеља и нада на успех гоне их неустрашиво на разне лудости и грехове све док их сама пожуда не прождере и уништи. То важи, господо сенатори, и за духовно сироте политичаре.

Духовно и економски сироти народи никад

нису били своји господари, они су увек били туђе слуге или су лакомислено чекали на господаре.

За наш народ не може да се каже ни једно ни друго, напротив одувек је наш народ ценито богатство, али само као сретство за одржавање и развитак личног и националног живота, и тиме је доказао да је духовно здрав и на висини и да је страх од буџетских повећања и цифара код критичара потпуно неоправдан. Критичари су доносили закључке и тешке бригае под утицајем материјалистичке мисли која данас влада светом и животом.

Идеологија материјалистичког схватања света шири заблуде да људски дух безусловно мора да претрпи штету услед недостатка материјалног блага или економске беде. Свакако да економска беда може да буде сметња у развићу човека и нације, ако услед недостатка материјалних вредности мора да се бори само за хлеб, ако мора да гладује. Тиме ће свакако да редуцира висину духовног развића. Исто ће тако да прође појединац и народна заједница ако једва може да набави и заради за хранљиве калорије и услед тог нема времена за духовно развиће. Одвећ велики губитак времена за телесно одржавање може богатство духовног живота да осиромаша. Али на супрот томе одржавање духовне равнотеже и слободно развиће човека и народа не зависи само од економско-финансијског стања. Јер се душевне патње и страдања, разне душевне и телесне болести, сифилис, туберкулоза, лудила, душевне неуравнотежености и недовољности и страсти, невиности и покварености, добро и зло, налазе исто тако код материјално сиротих као и код материјално и сјајно обезбеђених. Решењем економских проблема и стварањем материјалног благостања код појединаца и нација скида се са дневног реда само једна од многих зависности које окивају слободу развића личности и друштва. Економско-финансијско развиће мора да стоји у складу са духовним. Једно без другог су највећа опасност по човека и народну заједницу. Дух људски мора да се припреми да без опасности по држање и развиће може и уме да сноси искушења која материјално богатство доноси за собом. Скокови су опасни. Наши противници као искрени родољуби свакако, посматрајући данашњи живот наше нације, с правом осећају страх и хоће, критикујући буџет, да скину са себе одговорност што наш пољопривредник нема машине за обраду, а радник печену гуску за ручак, и да ту одговорност баци на Владу г. др. Стојадиновића. Али стварно Влада би била крива да је затекла машинизирану привреду и изобиље у народу. Али не могу да скину одговорност бацајући је на другог, јер Влада г. др. М. Стојадиновића није крива што је наш народ у времену од неколико десетина година прешао од сточарства на пољопривреду и индустрију и што, узимајући власт у руке, није се знало шта је.

Међутим, господе сенатори, када је дошла на власт Влада г. д-ра Милана Стојадиновића, 14 милиона невиних људи, наша браћа, невина деца и жене борили су се само за одржавање голог живота и да би зарадили свакидашњи хлеб. У једном месту Среза подунавског, које треба у економском погледу да заузме први положај, људи су се пењали на кров куће да виде чији се оцак пуши, па да оданде донесе жара, јер нису имали пара ни да купе шибице. Људи нису могли да купе дувана, а

гаса и соли није било у кући. Био је јад и чемер. Кад би и данас било такво стање, ја бих потпуно дао за право противницима данашње Владе. Али, господе сенатори, незгодно је да понављам оно што је већ познато: да је данас код нас такво стање да се кроз Подунавље песма ори, а туга и очајање налазе се само у главама оних који се боре против данашњег режима било из незнања, било из рђаве спекулације, као политичари — нећу да кажем пропали, већ као политичари који су изгубили битку не са нашим личностима, него са идејом Југословенске радикалне заједнице, која заступа вечно и неумрло начело, начело које ће постојати докле буде и човека, начело да сваки човек има права на духовно и економско развиће, и то како човек тако и нација. И, поштујући то велико начело, Југословенска радикална заједница спроводи га у дело на част државе и нације, на част нашег Претседника и целокупног нашег вођства. (Аплауз на десници.)

Господе сенатори, све што један разуман државник може паметно да уради код таквог стања ствари, то је да решава актуелне животне проблеме, водећи рачуна о хармоничном духовном и економском развитку народа, а то Влада г. д-ра Милана Стојадиновића ради и остварује. Многи се буне противу завођења дисциплине и реда, и због тога називају овај режим тобож режимом насиља и ненародним режимом. Али, све донде док се у људском духу не заведе дисциплина и ред, нема речи о некаквој слободи. Не само да дисциплина и ред није несрећа, већ напротив за слободу појединаца и народа дисциплина и ред су апсолутно неопходни. Ми схватамо борбу за одржање и развиће нације и правилно схватамо ток те борбе, која иде за тим да се народ правилно развија у реду и дисциплини, а наши противници то називају насиљем. Док су они били на власти, ми смо називали насиљем оно што су они радили, и имали смо потпуно право. Ми не можемо да им ускратимо да нам врате мило за драго, али једна је ствар тачна и несумњива: да је између ондашњег и данашњег стања разлика као између Бога и шеширције, као што каже наш народ.

Опасна је заблуда што сви траже, а нарочито опозиција, а и други не мање, решење економских проблема, тврдећи да од њих зависи целокупно развиће појединца и народа. Опасна је заблуда да је оно само целисходно што осигурава материјалне приходе, материјално богаћење и материјално благостање. Ту лажну мисао створио је историјски материјализам који саветује борбу за економску слободу и једнакост, обмањујући старо и младо да ће се тиме извојевати слобода личности и друштва. На овој социјално-економској подлози зидају куле деца марксизма — социјал-демократи и комунисти. Они су код нас у моди, па је чак постао и разлог да се оснује по који контра идеолошки фронт, али опет на истој подлози, па било да се зове „Народни покрет“ или „Збор“ — како су већ веште вође да га крсте и таксирају у народу.

Међутим тобоже научни марксизам тј. социјалдемократизам и комунизам последице су једностране оријентације која поробљава човека и друштво. И да би се разумео став Краљевске владе др. Милана Стојадиновића уз спровођење државног брода поред Сциле и Харибде, треба при-

казати дух времена и место у коме живимо. На првом месту стоји комунизам.

Шта је комунизам? Комунизам је вели Енгелс наука о условима ослобођења пролетаријата. Лењин каже да су они који стварају, који производе — радници у већини. Упркос томе у место да буду господари они су подјармљени господарству мањине. Да би се сложили капитал и рад, мањина која је на власти саветује радницима да се послуже парламентом као инструментом демократије и кад добију већину нека спроведу у дело своју науку. Међутим како је сва сила у рукама властодржаца кад би радници и добили већину у парламенту били би најурени, парламенат би био растурен.

Социјал демократи ипак мисле да није то тачно јер још увек стоји радницима на расположењу штампа, синдикати, извесна слобода организација, парламентаризам, демократија, школе итд. и да је демократски начин борбе једини пут који води ослобођењу пролетаријата. Лењин сматра само револуцију за сигурно оруђе и назива социјал демократе воденим марксистима. Социјал демократи су за еволуцију, комунисти за револуцију, иако обоје базирају на марксизму. Социјал демократија јесте марксизам који се клони револуције.

У друштвеној заједници видимо да су деца марксизма та два брата — социјал демократи и комунисти толико узајамно омрзнута као што је њихова мржња према заједничком противнику — капиталисти. Комунисти називају социјал демократе издајцима и дезертерима, социјал демократи уз циничан потсмех тврде да је радикално спровођење бољшевичко - марксистичко - економског програма мизерно пропало и да се налази у стадијуму свирепих експеримената и грозног терора који је очајним варварством и страхотама надмашио и претекао царизам. Социјал демократи ликују гледајући како комунистичка држава прави компромисе са капиталистичким, буржоаским државама враћајући чак у живот баш оне исте омрзнуте институције које су недавно садистичким задовољством уништили.

Комунисти зелени од беса бацају кривицу за све то на социјал демократију која их је издала и оставила на цедилу. Комунистичка мисао која је произашла из идеје да служи тоталитету човека и према њему да буде праведна, претворила се у борбу за уништење класа, претворила се у једнострану и скучену оријентацију тј. у наглашавању економског материјалног, а то значи да не тежи ослобођењу и слободи човека, чак ни пролетаријата већ тежи захтеву једне једине класе — диктатури пролетаријата.

Комунизам је деловао упркос добрим жељама противно животу и светио се као диктаторска партија у облику крваве борбе, варварских насиља и није успео да се ослободи терора ни самовоље, које доносе собом једнострано оријентисање и лажно знање. Једнострано вођена материјалистичка мисао која је створила класе и класну борбу, водила је битку не за тотална права човека већ једино за економска. У место да су комунисти водили пролетаријат у борбу за економска права и равноправност они га воде у борбу за диктаторско господарство над појединцем и многим. Они хоће да буду господари не само еко-

номских сила већ и господари свих духовних творевина да би их ставили у службу економског програма одбацујући остале истине о захтевима развића и одржања човека и народне заједнице.

Комунисти признају да је то зло али веле да је то привремено и да ће се доцније бацити на у-савршавање свих душевних способности, да ће се посветити развићу људског духа.

Међутим они заборављају како је тешко милионе људи који су већ наштимовани на лажно схватање живота, доцније преучити и упутити на друго скроз сасвим супротно схватање. Економска безбедност за свакога, свакако да је важан и незаобилазан фактор у развићу комплетног човека, али упркос томе економска независност јесте и остаје само један део захтева за тотална права човека и друштва.

Ја вас молим, господо сенатори, ја не бих ово навађао да није г. др. Немец данас цитирао г. Љотића. (Др. Јосип Немец: Да ли је то у вези са комунизмом?) Јесте. Мени је жао да вас умарам, али је то потребно да вам докажем што се крије иза Љотићевог покрета „Збор“. Потребна је критика, јер ви хоћете да окривите нас за нека насиља. (Др. Грга Анђелиновић: И ја сам против Љотићевог „Збора“, али ипак...) Молим, то спада у ред ствари.

Ето, господо сенатори, научне истине о комунизму. Почео са науком о условима ослобођења човека — радника и после варварског клања, убијања и уништавања човека и његових творевина завршио срамним поробљавањем човека и његовог духа. Људско „ја“, слободу личности хоће да уништи за рачун „Ми“. Боље би урадили синови наше нације, боље би урадили радни и стваралачки чланови наше заједнице да се пре ослоне на љубав своје отаџбине макар били и сироти него на ропство и варварство у материјалном изобиљу и богатству. А они који траже да склопимо савез са Русијом која се данас прелива из једне у другу заблуду, из крви и терора у страдање и умирање, нека помисле најпре у како би велику опасност гурнули народ и нашу отаџбину. Да ми желимо руском народу срећу, да ми несрећу тог нашег братског народа оплакујемо и да се радујемо његовом потпуном оздрављењу, служи ми као доказ наша словенска љубав а истовремено и наша национална част а не мање и корист.

Тобоже из нужде за контра блок комунизму излегао се из аутистичке колевке један нов покрет који је на велику жалост његовог вође преумро него што је научио да хода. Тај покрет који носи шарену фирму народни покрет „Збор“ тражи сталешку државу. Кичма програма тога покрета „Збора“ јесу следећа: прво, да се појединац има да подреди целини тј. да се људско „Ја“ има да изгуби за рачун „Ми“; друго, да корист коју појединац доноси целини, да висина те користи одређује вредност и улогу личности у друштву. Исте заблуде и скоро очајно идентичне са комунистичким. Па кад се још дода да је и он за револуцију, додуше он није за ситну бољшевичку револуцију, већ за велику истинску револуцију, онда можемо као словенофили да будемо још и задовољни што није Југославија Русија, јер да је Југославија Русија, онда би то стварно била васељенска револуција покрета „Збор“.

Како је и тај покрет дигао велику галаму и прашину, а с обзиром да је почео каријеру са поштењем као националиста организатор, затим као задругар, после као буџиносац, и најпослије као ултимум рефугиум, прибегао својој великој револуцији, потребно је рећи мало критике, која би одлично пристајала и за све друге који мисле да нешто знају што у ствари не знају.

Господо сенатори, свако се мишљење служи идејама. Идеје могу да утичу на живот људски благотворно, али могу да донесу судбоносне несреће. Људска мисао, та најмоћнија стваралачка сила оперишући идејама може из хаоса да створи ред, али исто тако може већ уређене ствари на главу да изврне, може не само да створи хаос, већ исти тај хаос под видом реда и да одржава. Субјекат ствара идеје и зато њихова вредност зависи од висине духовне вредности субјекта. Људска мисао створила је и идеју идеалне социјалне државе која се до данас показала као идеална утопија. Та држава од реалних вредности има само позитивну етичку погонску снагу. Остварењем идеалне социјалне државе бави се људска фантазија и политичка спекулација. Слободан и трезвен човек жели могућу али још неостварену државу. Могућа али још неостварена држава јесте она која управља свима људским потребама али тако да не поробљава људске способности, нити да друштво поробљава појединца нити пак да појединац поробљава друштвену заједницу.

То је идеал демократије и борбу за ту државу и демократију водимо ми ЈРЗ на челу са др. Миланом Стојадиновићем.

Шта хоће покрет „Збор“? Он је харангирао масе, он је харангирао све, претстављајући данашњи режим као режим насиља, као режим тортура, као режим неправде, режим чуда и покора. Режим који је дошао да ликвидира Југославију. То је он претстављао, држећи масе у заблуди и звао их на револуцију. Ми смо хтели да видимо који су међу тим људима и видели смо да се ту налазе људи, који су осуђивани на робију, који су политички били сумњиви и такви људи који су стварно угрожавали мир, ред, сваки рад, па чак и јавну безбедност у земљи. А кад није успјело да до краја изведе ствари како је хтео, и кад су се људи отресли зле мисли покрета „Збор“, онда је бацио кривицу на другог, говорећи да се врши над њима насиље, а нико над њима није вршио насиља. Али нисмо ми криви што се целокупни тај идеал прелива из шупљег у празно, и што не може да одушеви људе. Сада уместо да се кривице пребаце на оног који је стварно крив, свему тому крива је Краљевска влада! И зато сам хтео да цитирам „Збор“ Љотића. Да није ту Влада иступила и уништила Љотића као генија?! Па ми би били срећни и пресрећни кад би више здравих и националних људи примили код нас и подigli их! Али најалост увек су они некако паметнији и мудрији него што су били њихови очеви. Код таквог стања ствари не нашом него њиховом кривицом осуђени су да страдају као што и страдају.

Сви траже своју слободу и право; слободу тражи комунист, капиталист, социјалист; слободу тражи богаташ и сиромаш, слободу и правду траже понижени и увређени, слободу хоће и јак и слаб. Сваки тражи своју слободу, правду и право,

али ниједан неће да увиди да се иза тих њихових захтева крију њихове жеље и самовоља. Сваки тражи слободу, правду и благостање, али нам нитко не рече како замишљају они ту слободу што је траже. А кад им се да оно што они желе онда се почну да бацају клеветам и нечувеним измишљотинама служећи се пашквилима и шапатам од уха до уха, вршећи тако тим издајство према земљи и народу.

Ја сам само овде слушао лична мишљења и ниједан овде не рече шта он подразумева под том правдом и слободом и под прогонима. Ниједан ми не рече, али сам видео да иза тих речи „слобода и правда“ треба да се крије ђеф нечији. Слобода је за недисциплинираног човека оно што му годи, а оно што не годи за њега је ропство и насиље.

Шта хоће сталешка држава покрета „Збор“. Она хоће да се „Ја“ изгуби за рачун „Ми“ и тражи материјално благостање за све сталеже. Вредност и улогу јединке у друштву одређиваће висина користи која се доприноси друштву.

То, господо сенатори није ни идеално социјална, ни могућа али још неостварена држава. То је нови тип државе у којој би ђеф и самовоља заменили разум и етику. Јер ако неко тражи да се „Ја“ изгуби за рачун „Ми“ онда врши насиље над слободом личности, а ако тражи материјално благостање за све сталеже онда греша јер људској природи не припада само материја. Што се тиче одређивања вредности и улоге појединаца у друштву помоћу користи коју појединац доприноси заједници не знам какав би то морао да буде дух способан још и за ту вештину. Замислите разноликост радних људи запослених око подизања и одржавања једне зграде. Почните од циглара, носача, зидара, тишлера, бравара, инжињера и других. Ко ли бити био више или мање користан? Друштвена заједница састоји се такође из многобројног шаренила људи разних способности и вештина. Замислите како би наступио савршен хаос кад би се њихова вредност мерила по користи и истовремено одређивала улогу у друштву. Друштвеној заједници су сви потребни, али не као више или мање корисни већ као неопходни за опстанак друштва као мање или више праведни према човеку и народној заједници.

Најсмешнија је велика истинска револуција Љотићевог покрета „Збор“ којом хоће да успостави надмоћност интереса нације и породице над интересима јединке и да одреди њен прави духовни однос према весељени. Народни покрет „Збор“ сматра да невоље савременог живота потичу из индивидуалистичких начела и само постављена у правилан однос према васељени јединка људска може бити схваћена. Господо сенатори, ово су од речи до речи верно цитиране мисли изнете од г. Љотића у „Отаџбини“ и не сумњам да је ико био у стању од вас да схвати смисао али зато сумњам да би сто васељенских сабора могли да одгонетну ову заиста блиставу васељенску бесмислицу. Што се мене тиче ја морам да изразим чуђење што оснивачи новог типа државе лутају по васељени тражећи спаса људске беде и не воде рачуна да се налазе за сада само на једној сигурној стварности, на планети наше црне земље.

Господо сенатори, беде и невоље људске од кад је света и века увек су на дневном реду и док

је човека биће задовољних и незадовољних. С времена на време стављају се невољницима на чело разне вође са већ готовим фирмама: правда, благостање, мир а кад виде да и то није довољно онда додају још и револуција. И стварно од увек је било наивчина, шпекуланата који се заљубљују у револуцију и сматрају је као нарочити лек од људске беде и невоље које тиште и муче душу човека. Међутим, револуција „Збора“ претставља нарочити патент јер само његова револуција претставља прави пут, осталима и не признаје право да се зову револуцијама. Вели „да марксизам није револуција јер потиче из индивидуалистичког начела“. Револуција је по њему прекид природног развитка.

Господо сенатори, једностраност припрема пут за хаос који се не мора одмах да препозна. Хаос шта више може да имитира ред. Једностраност, којом људи стварају уређења у економском систему, уређења која се противе захтевима одржања и развитка живота човека изазивају после извесног времена револуције. Према томе револуција није прекид једног природног развитка како то г. Љотић тврди, већ реакција на неприродна уређења која се противе одржању и развоју живота. У економском животу револуције су реакција на једнострано до оштрице мача дотерано оријентисање за профитом. И како су револуције израз освете човека и израз насиља јачих над слабијима, то она партија која хоће да се назове слободоумна не може да узима за полазну тачку нити за циљ револуцију. Чим једним народом загосподари сила једне групе мањине или сила другог народа, онда нема више говора о слободи и правима народним и друштвеним. Ту има реч надмоћна сила ћефа и самовоље. Зато сматрам за нетачно да је зло што је Влада осигурала већину, ради одржавања реда и разума у пословању.

Господо сенатори, у људском духу има једна функција која се зове функција узрочности. То је таква способност која везује однос између узрока и последица. Кад „Збор“ тврди да ако се неће да оде у болшевизам онда је неминовно потребно спровести велику истиниту револуцију „Збора“ којом се постиже успостављање надмоћности интереса нације и породице над интересима јединке и одређивање њеног правог духовног односа према васељени, кад „Збор“ и тако нешто тврди а живи у Југославији онда неминовно слеђује да је функција узрочности поремећена.

Истинска велика револуција „Збора“ претставља истинско велико и стварно револуционарно лудило. Почео је са велеидејама завршио са пашквилама.

Вођ покрета „Збор“ у друштву парламентарне и ванпарламентарне опозиције стихијском мржњом околио се на Владу Др. М. Стојадиновића тражећи некакву правду, слободу и благостање натраг иако знају сви заједно да зато није крив Др. М. Стојадиновић и да их он није одузео народу.

Много би што шта било већ на своме месту кад се не би ишло тим путем. Па свакако да би и Хрвати престали већ да раде и даље ствари које не служе на част нашој Отаџбини.

Ево већ двадесет година, господо сенатори, како се води неразумна борба противу заједничких интереса. Ја сам чуо овде незгодних ствари,

када се расправљало о хрватском питању. Међутим ја видим да се у том целом проблему ради о ставу увређених људи, који још живе у старим заблудама, којих се не могу отрести. Ако су се раније, док су били под Аустријом, и борили противу ње, па часно је и било да се боре. Борили су се противу непријатеља Словена, борили су се противу оних који су њих презирали. Ну како да се назове њихова борба противу најрођеније њихове словенске браће, противу нас, који смо највише допринели да као Јужни Словени живе у својој држави, у својој слободној Југославији?

Шта хоће др. Мачек и остале хрватске вође? Они проповедају идеју слободне Хрватске, боре се за престиж хиљадугодишње културе.

Господо, у балканским ратовима а и доцније у светском рату, гвожђе и неустрашиви дух јуначког српског народа одлучили су судбину Јужних Словена, па и судбину Хрвата и Словенаца. Српски бајонети, српске војсковође, српски државници, херојска храброст и срчаност српског народа највише су допринели да се рат за Ослобођење и Уједињење заврши сретним успехом. Што се тиче страдања, патње и жртава, и ту долазимо на прво место. Уз то једини смо били ми од Јужних Словена, ми Срби, слободан народ, са слободном државом, који се борио, страдао, крвавио и гинуо по бојиштима и тамницама, по логорима и вешалима, не само за своју, него и за слободу свих Југословена. Па кад смо десетковани страховитим губитцима, које су нам рат и болести нанели, нападнути несразмерно надмоћнијом силом са свију страна, напустили своје домаће огњиште, оставили жене, старце и децу непријатељу на милост и немилост и повлачили се голи и боси, гладни и жедни, прозебли и болесни, као авети преко албанских кршева, преко мора кроз смрт и ужас, и доспели као живи скелети на Крф и друга острва, увек држећи за време повлачења укрштен мач са непријатељима.

Па ни онда, верни одлучи Нишке скупштине, нисмо хтели да се одрекнемо борбе за уједињење и ослобођење свих Јужних Словена, свих Срба, Хрвата и Словенаца.

Када смо пак мало доцније на Солунском фронту сломили и згазили непријатеља, враћајући слободу своме народу, допринели смо са наше стране све и за слободу, спасење и углед наше браће Хрвата. Славне победе и нечувен успех српског оружја распрострали су се над свима Јужним Словенима па и над Хрватима. Право победиоца заменили смо братским осећајима, грлећи се са Хрватима, који су и данас остали верни, тим истим братским осећајима и седе данас било у Сенату, било у Скупштини.

Цео културни свет поздравио је уједињење наше, цео свет се дивио том великом делу, само се нашао изван број Хрвата који се томе није радовао. Њихова одлука да понизе све што је српско заснива се на заблуди, да ако нас ослабе да ће себе подићи и ојачати. Оптужбе које извесни Хрвати подижу ван земље против нас, свакако да су нам већ и раније давале права да их упозоримо, да су у судбоносној и озбиљној ствари и сувише лакомислени. Ти заведени Хрвати морају да отворе очи и да увиде једном, да се нико није заљубио у њихову праву, већ подржавајући према њима неискрено држање и дражећи их про-

тив нас, хоће над њима власт да рашире. И нико не може да осуди онога који хоће и уме своју силу да увелича а власт да прошири. Али, тај неће само Хрватску, већ целу Југославију, хоће сва богатства и све лепоте које припадају и Србима и Хрватима и Словенцима. На крају крајева нико неће чак ни замерити ономе који успе да се прошири и оснажи, већ ће осудити онога који се одвећ лакомислено одлучио да своју слободу и част изгуби. Никад се није ценила међународна правда, нити се ко ње плашио. Међу народима се цене гвожђе и борбена снага, сила и спремност за напад и одбрану. И ко није спреман за одбрану, биће згажен. Онај који показује песницу и зубе, оставља се на миру, тај се поштује и тога се свако радо клони. На рушевинама се не оснива властито већ туђе господарство. У оснивању државе Југославије то смо увек имали пред очима и срећа нас је служила. Тим истим методама, мислим, да је најправилније да се у нашој спољној и унутрашњој политици и даље служимо у заједничкој нам Отаџбини. Уосталом, на томе принципу базира целокупна спољна политика света.

Ако је пак тим заблуделим Хрватима стало до части и славе, зар им није лакше доћи до њих у братској, јединственој, снажној и спремној заједничкој држави? Ако пак рачунају на неку своју праведност и у томе правцу постављају своје нарочите захтеве, онда треба да се сете да и ми рачунамо са праведношћу, а не само они. Нема часног живота Хрвата без њихове браће Срба и Словенаца. То Хрвати треба да добро запамте једном за свагда. Ако су Хрвати људи од части, са поштењем намерама, и ако стварно желе добро југословенској браћи својој и заједничкој држави, онда треба да се споразумевају са оним који ужива поверење Круне и скоро 4/5 народа југословенског, с уваженим Претседником Краљевске владе др. Миланом Стојадиновићем.

Ако Хрвати мисле добро југословенском народу и држави, не знам ко их је до сада спречавао, и ко их још и данас спречава да то и делом покажу!

Потпретседник Стеван Јанковић: Господине сенаторе, Вама време протиче, па молим да завршите.

Др. Живадин Стефановић (наставља): Ево, готов сам.

Па кад Хрвати једнако говоре да желе добра овој земљи и југословенском народу, онда нека приступе остварењу споразума са најкомпетентнијим фактором.

Држећи да је у апсолутном праву, опозиција пребацује Влади др. Милана Стојадиновића за лавовост и попустљивост према хрватским испадима и несловенском и антидржавном држању. Опозиција нам пребацује много што шта од чега до нас нема никакве кривице.

С обзиром, господо сенатори, на целу ту и такву ситуацију, ја сматрам, да ништа није теже у животу једног државника него да мири све те супротности и сва гледишта појединих људи. Одувек је било људи који су били задовољни и људи који су били незадовољни. Тешко је, господо сенатори, завести опште задовољство у једној држави. Али оно што не сме никад да се заборави, то је то, да је дужност и задовољних и незадовољних да заједнички воде рачуна о интересима и отаџбине и свога народа.

Ја, господо сенатори, слушајући експозе Министра финансија г. Летице, сматрам да је он добро састављен, да ће да користи нашем народу и да нема никакве опасности по духовно и по економско развиће, те сматрам за част, да за такав буџет и гласам. (Одобравање на десници).

Потпретседник Стеван Јанковић: Реч има сенатор г. Радослав Дунић.

Радослав Дунић: Господо сенатори, пре него што бих прешао на главну ствар, на буџет, ја ћу поред онога извештаја Финансијског одбора мањине, у коме је изнето моје мишљење поред осталих другова, још само изјавити необичну благодарност Краљевској влади на оном „лепом мишљењу“ које има о Сенату Краљевине Југославије, а које је мишљење Краљевска влада исказала у својој жељи, да Сенат овај огромни посао, овај буџет прегледа за цигло три дана и три ноћи. То је збиља комплименат од стране Краљевске владе, комплименат, који нас срањује тако рећи са малим боговима, јер смо ми с обзиром на своје године већ близу Богу.

Хвала им. А то долази без сумње и стога, што у Сенату седи 8 министара као сенатора, па они као веле: Ми смо расмотрили тај буџет у Министарским седницама, па што треба и ви да га расматрате; или долази од тога што Краљевска влада мисли, да је Сенат једна таква институција да она те ствари не треба ни да прегледа, јер је то Скупштина 4 месеца прегледала и дала своје мишљење о њему.

Пре него што бих прешао на буџет морам да се осврнем на писање владиног листа „Самоуправе“ коју ви сви без сумње читате као ревносни чланови ЈРЗ, а која је изнела два чланка у фебруару месецу и то 17 и 18. У тим чланцима стоји у броју од 17 чланак под насловом „Сезонски политичари“ где пише: „Прошло је скоро година дана како наша јавност није чула ни речи о Ј. Н. С. или тај последњи остатак Ј. Н. С. Тих неколико десетина људи и ако знају да никога не преставају, ипак користе своје мандате да једанпут годишње даду аваза од себе. Једина прилика да проговоре, да се изјадају и даду израза својој немоћној срџби што више ништа не значе, јесте буџетска дебата... Говоре све што им падне на памет губећи из вида реалност, меру и политички такт... једном жучношћу и неумереношћу којој нема примера. Отсуство докумената замењује клевета и неистина и то и такво држање баца рељефну слику на људе који верују да је у политици све дозвољено... јер они не мисле да допринесу општем добру већ једино и искључиво да се свете својим политичким противницима. Прожети мржњом, завишћу и срџбом, осећајући да је то њихова последња политичка сезона, они хоће да се изговоре...“ А у броју од 18 фебруара пише: „Чланови те пропале странке имају смелости да нападају и критикују Владу г. др. Милана Стојадиновића што се усудила да спасава државу и народ од последица њихове политике и што је већ одвише либерална за њихове реакционарне и неваљале појмове“.

Тако мисли и колега г. Стефановић. Он чак рече да смо ми непријатељи отаџбине. Ето тако пише и лист владин који се зове „Самоуправа“. Ето тако говоре људи иако заборављају да су и они као и господа министри, као сенатори поло-

жили заклетву у Сенату да ће у својој дужности верно служити Краљу и радити на добру народа. Негирају све Југословенској националној странци и њиховим члановима, негирају патриотизам, негирају љубав према Краљу, љубав према народу. Они толико далеко иду да нас оглашују за криво-клетнике (**Др. Грга Анђелиновић:** А траже од нас да будемо лојални! — **Др. Алберт Крамер:** Човек би могао рећи да пресуђују по себи). Видите господо, замера се што говоримо само једанпут годишње, што на другом месту не дајемо гласа и аваза о себи. То изгледа као када човеку вежете најдебљим конопцем руке, па узмете пендрек у руке, почнете да га лупате и питате га што се не брани. (**Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Како је било када сте Ви владали?) Када сам ја бановао било је тако, да сте Ви по Босни шетали како сте хтели. (**Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Извините, то Ви причате, а ја знам како је било. — **Др. Грга Анђелиновић:** Рецимо да је све било тако, али ми смо били диктаторска влада а ви сте либерална демократска влада. Ми смо диктаторски владали!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим Вас, господо сенатори, да не прекидате говорника. Изволите, господине сенаторе, наставити.

Радослав Дунић (наставља): Ето видите, господо сенатори, како Краљевска влада, како ЈРЗ мисли и какве појмове има о опозицији уопште. И то молим вас данас у XX веку, а ето пре толико деценија у тој Енглеској, на коју се често позива и сам Претседник Владе, а што је поменом чак и у декларацији коју је дао јула месеца 1935 године, у тој Енглеској пре неколико десетина година један њихов министар рекао је: „Дајте ми опозицију и слободну штампу, па ћу владати вечито“.

Дакле тамо народ сматра опозицију као врло потребну, слободну штампу као врло потребну, јер су и опозиција и слободна штампа коректор свега рада Владе, која данас седи на ономе месту, где је. Свака погрешка, свака рђава ствар изчета је кроз уста опозиције или преко штампе. Данашња влада то не да. Не да вам да говорите на зборовима, не да вам да говорите на конференцијама; не да вам да пишете у штампи. (**Фран Смодеј:** А кад вам је забранила?! — **Др. Грга Анђелиновић:** Све је говоре запленила!) То је лепо питање, господине, а једна смо могли издејствовати једну конференцију у Београду и то на врло мучан начин. (**Др. Грга Анђелиновић:** Мени је само донето име и ништа друго од мога говора. А је ли било нешто у моме говору против нације и државе?! — Глас са деснице: Неће новине да пишу. — **Др. Грга Анђелиновић:** Новине кажу да је Државно одветништво запленило. — **Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Моје су име пленили за време Вашег режима. — Моје се име није могло написати, кад сте били министар, и моје име није смело у новинама изаћи. — **Др. Гога Анђелиновић:** Па и г. др. Котур је био у ЈНС, а и остала господа!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим вас, господо, да не сметате господина говорника.

Радослав Дунић (наставља): Мени је чудо што су господа овако нервозна. (**Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Генерални секретар Ваше партије био је активни министар! — **Др. Грга Анђелиновић:** Заборавили сте да смо ми дик-

таторска странка, а ви сте дошли да уништите диктаторски режим. — **Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Ми то примамо назнање! — **Др. Грга Анђелиновић:** Да смо бранили шести јануар! — **Фран Смодеј:** Па ми смо то знали! Ипак признајете да сте били диктаторска странка! — **Др. Алберт Крамер:** Ви сте били бунтовник против шестог јануара! — **Др. Грга Анђелиновић:** Ваша је странка сада странка ЈРЗ, а биће ЈДЖ, ако дође на управу Дирекција државних жељезница!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим господине сенаторе да не ометају говорника, а господине говорника молим да изволи наставити свој говор.

Радослав Дунић (наставља): Мени је врло чудновато, господо сенатори, да су господа министри из једног либералног режима и једног демократског режима овако нервозни, кад се говори о тим стварима. Видите, господо, н.пр. о штампи, како мало пре споменух, други народи мисле друкчије. Пре неки дан прочитали сте преко наших дневних листова, како је италијанска влада захтевала да у енглеској штампи не излази ништа док се не сврши споразум између њих и Енглеске. Али је енглеска влада одговорила, да је код ње штампа слободна, а да ли ће што писати или не, то код њих није забрањено. (**Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Није била слободна штампа ни онда кад сте ви управљали овом земљом!)

Видите, господо сенатори, да Краљевској влади прија мрак, да она жели, да све ради у мраку, да све ради тако да нико ништа не зна. Наполетку, то није чудновата ствар, јер у тој Краљевској влади седи један свештеник католички, један слуга католичке цркве, оне цркве, којој је била девиза: развој, па владај и у мраку ради шта хоћеш. (**Фран Смодеј:** Кад је била та девиза? Где сте то читали?) Историја не значи ништа код вас. (**Фран Смодеј:** Слабо Ви познајете историју, кад тако говорите!) Ја бих рекао да то још мање знате, Ви сте учитељ катихизиса! И сви нас питају што не говоримо, што не дајемо аваза од себе, што немамо мишљење, па макар и кроз штампу. — која се уређује маказама, које држи Краљевска влада, а које су маказе ошишале до голе коже чак и самога „Јежа“ који мора да пише само оно што се влаци допада... **Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** За нашег времена није могао да излази ни „Јеж“! — Граја).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим да не сметате говорнику.

Радослав Дунић (наставља): Ово мишљење има везе са осталим чудним појавама и стварима које постоје код нас. На пример, ја се чулим да је Претседник Краљевске владе и Претседник берзе. Не знам како се слаже то двоје једно с другим, али мислим да је то инкомпатибилно... (**Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо:** Па био је и др. Воја Маринковић!) О мртвима се не говори.

Ви знате, господо, да се у Краљевској влади доносе решења која утичу на берзанске послове, која утичу на вредност разних акција, нарочито на вредност државних хартија. Најбољи пример за то јесте наша Аграрна банка и акције те банке. Од решења која доноси Краљевска влада зависи и вредност тих акција. Ако прегледате извештаје берзе, ви ћете видети да је после септембра 1936 године наступио пад акција Аграрне банке. Ја

знам, кад је изишао Закон о Привилегованој аграрној банци, да је у чл. 50 тога Закона речено да ће акције имати 6% интереса и да за тај интерес јамчи држава. Тај § 50 садржавао је понуду од стране државе, па су на основу те понуде људи уписивали те акције, те је тако закључен уговор са акционарима. На основу тога уговора морално је и да се поступа т. ј. да се плаћа акционарима по 6% интереса. Шта сад бива, после тога? Долази Закон о раздужењу сељака од 25 септембра 1936 године, па се у чл. 33 тога Закона интерес смањује на 3%. Е па, господо, по појмовима нашега народа, а и по тексту писаног закона, по § 334 Кривичног закона, такав поступак садржи све елементе кривичног дела преваре, — и за такав поступак појединац би ишао у апс, ако би такво дело извршио према другом лицу.

Дакле, то је једна ствар, која забрањује Претседнику Краљевске владе да буде не само претседник берзе него и члан берзе, — а друга је сметња томе чл. 12 Закона о пословном реду у Сенату. Сенатори по томе члану не могу бити „чланови управног одбора управе државних монопола, управног и надзорног одбора Народне банке, Државне хипотекарне банке, Класне лутрије, Привилеговане аграрне банке, државних бродарских друштава, државних фабрика шећера и свих других предузећа и друштава, која су државна својина или у којима је држава акционар са најмање 5% капитала, или их субвенционише. Исто тако сенатор не може бити члан управног или надзорног одбора оних акционарских друштава и предузећа која имају рударска права, или повластице, или која уопште имају пословне уговоре са државом, или која имају нарочите и изузетне повластице по специјалним законима”.

А узмимо, господо, закон о берзи од 1886 године, па узмимо статут берзе од 1897 године, па ћемо видети да је берза субвенционирана од стране државе и да ужива нарочите привилегије. По томе ја налазим да г. Претседник владе не би могао бити ни сенатор, јер је у исто време и претседник Берзе.

Има још једна ствар која има узрочне везе са писањем у штампи. То је појава г. др. Корошца као Министра унутрашњих дела. Он је, као што рекох, свештеник, он је слуга божјег олтара, он је проповедник Христове науке, којој је основа љубав и мир. И он треба кроз свет да иде са границом мира, са границом љубави. Међутим, он командује једном оружаном силом, која је наоружана пендрецима, бајонетима и бомбама. (Др. Алберт Крамер: А управо не би смео ићи ни у лов! А на људе може, како се види! — Др. Грга Анђелиновић: Ако су националисте! — Др. Алберт Крамер: Да, тако је).

Те две појаве, као и разне појаве када неко рецимо од наших људи учествује заједно са нама против Владе, па чак потписује извесне интерпелације, па после приђе тој Влади и буде њен ревносан борац, — све то тако чудновато изгледа и све се то слаже у животним појмовима, који су изнети у „Самоуправи“. То се каже сад: Тако му је време. То је то време о коме је говорио г. Стефановић, о моралу друштвеном и политичком нашег народа.

Ја не знам, господо, шта ће све то њима, нарочито када су они тако јаки, кад претстављају

да имају седам шестина народа за собом, када је сваки живи човек у овој земљи члан Јерезе, шта ће им то да јуре чиновништво да се уписује у Јерезу, да носи значке, шта ће им то да јуре служитеље да се уписују у Јерезу, шта ће им то да јуре поједине установе и да ударају на извесна удружења само зато што не мисле политички као они?!

Ја сам у Финансијском одбору навео неке примере да су се многи и многи учитељи жалили како их терају да потпишу изјаве да се не слажу и не одобравају рад Главне управе Учитељског удружења. Ко то не потпише — иде у пензију, или напоље! Има таквих случајева више. Не бих желео да им споменем имена, јер знам како би ти људи прошли.

Напоследку, господо, шта ће тој Јерези, тој јакој политичкој странци, онај атак на поједине људе, за које је утврђено да су ноторни пријатељи династије ове земље, да су, као што је г. Стефановић поменуо, Љотић и његова породица страдали за ову земљу. Г. Стефановићу може бити није познато да је Љотић унук Димитрија Љотића, који је 1868 године заједно са Кнезом Александром Карађорђевићем најурен из ове земље и да је своје кости оставио у туђини, заједно са Александром Карађорђевићем.

Он заборавља и не зна да је тај Мита Љотић син Владимира Љотића који је исто тако страдао, и да је напоследку тај Мита Љотић био толики пријатељ и толико одан Великоме Краљу, да је Он лично тражио да уђе у 6-јануарски кабинет као министар правде. Дакле, ноторни пријатељи династије и народа, људи који су радили са Краљем, који су се показали као пријатељи Краља и народа, данас се највише гоне. Што ће то?! Да то не улази у програм ликвидације 6-јануарског режима, да неће они да ликвидирају и те људе?

Они нас називају фашистима. Ми смо фашисте, а г. Ђура Јанковић, дојучерашњи члан Краљевске владе, иде у Милано и студира фашизам, то је било у владином листу „Време“. Он студира фашизам а по другим местима се деле засгаве омладини Југословенске радикалне заједнице, четницима, и то поратним четницима а не правим. Стварају се поједина удружења, ствара се политичка школа на Теразијама као политички универзитет, у којој се предаје, како рече г. Министар унутрашњих дела, на моје питање, како ће се помагати народ и како ће се он обавештавати у добром обделавању земље итд., а заборавио је да каже да се тамо предаје и то како се прате политички противници и растурају њихови зборови. (Фран Смодеј: Шта Ви знате!) Ви сте тамо предавали веронауку. (Фран Смодеј: Ја сам тамо предавао политичку историју Југославије, а не о растурању зборови!) Иако та школа није одобрена никаквим законом, о њој се пише преко листова. И ево г. Претседник владе и г. Корошец деле дипломе апсолвентима. То је универзитет! (Др. Грга Анђелиновић: Јеретична духовна академија!)

Ја сам то само узгред казао и сад желим да пређем на сам буџет. Ви видите из оног цифарског дела и из оне књиге где су поређане цифре које су правила веште билансисте, да је буџет изведен на 12.180.000.000.— динара, дакле други буџет Краљевске владе који се повећава. А то пове-

ћање г. Министар финансија оправдава просперитетом народног благостања, велећи у своме експозеу који је штампан и који се сигурно исправља ако је што погрешно. Кад се штампа мисли се о оном што се напише: „Овим се буџетом постиже равнотежа без икаквог завођења нових као и без икаквог повећања постојећих државних дажбина“. Ја вас питам како то може бити. Како може бити повећање буџета расхода без икаквог оптерећења? Да то није плод с неба? Да ова милијарда и 180 милиона нису пали с неба? Да није поклоњено? И питам која је то земља у којој се буџет прави, у којој се прорачун прави на основу искуства и података које имамо само у току једне године? Ја знам да се у целоме свету цени стање по две, три, четири године и онда се изводи закључак да ли је наступио просперитет и да ли може бити повећања буџета.

Г. Министар финансија је закључио да може повећати буџет, јер су се народни приходи повећали за 2 милијарде, те данас износе 44 милијарде. Он доноси такав буџет и нада се ипак у родну годину, као што је била прошла. Нада се да ће Свемогући Бог бити и ове године милостив према нама, као до сада. Г. Министар заборавља да је ова држава са 85% земљорадничка држава. Заборавља да приходи, богатство и добра овога народа зависе од Онога горе. Заборавља да се за 24 сата може уништити све добро народно. Заборавља да после такве једне несреће може наступити крах. Дакле, господо, ради се све са претпоставкама.

Ја хоћу да се вратим мало у прошлост. Мени изгледа да је то једна особина Претседника Краљевске владе г. дра Милана Стојадиновића да увек рачуна са великим цифрама. Код њега милиони ништа не претстављају. Код њега су само милијарде цифре. Било је то 1923 године када је он дошао први пут за Министра финансија, да је одмах тражио повећање кредита за више од једну милијарду динара. (Др. Алберт Крамер: Ви не знате шта су онда о њему писали данашњи његови пријатељи!) Ја знам да је он и после те милијарде и по динара, после министровања у 1923, 1924 и 1925 год., оставио 750 милиона динара краткорочних зајмова и дугова, па је онај сиромаш др. Нико Суботић, као Министар финансија после њега, морао да прави онај несрећни Кригеров зајам, да би плаћао те дугове, и ти су дугови плаћени тек за време оне проклете владе Југословенске националне странке; плаћени су тек онда када је био Министар финансија г. Ђорђевић. Тада су плаћени последњи остатци тих краткорочних зајмова.

Ја знам, чуо сам, а можете се уверити код Народне банке, ако хоћете, да је Влада г. Узунвића оставила код Народне банке један депозит од 480 милиона динара, за који су знали само по којни Краљ, Министар финансија и Претседник Владе. Тај депозит је остављен за црне дане који могу наићи у нашој земљи. Али, и пре тих дана тај је депозит отишао; маја месеца 1935 године отишло је последњих 40 милиона тога депозита, а онда је био Министар финансија г. Стојадиновић. (Глас са деснице: То није тачно!) Ако ја не говорим истину, ви то можете видети у Народној банци. Ја сам тако чуо. Ја немам никаквих званичних аката о томе. (Гласови са левице: Знаће за то г. Министар финансија! — Ћути Министар

финансија! — Глас са деснице: Значи да много вреди оно што је речено!)

Буџет је 12.180.000.000 динара, али кад узмете у обрачун и позиције које су предвиђене у Финансијском закону, онда ће буџет изнети више од 15 милијарди. Али, томе треба да додате још нешто. Ви читате у дневним листовима: да су све бановине повећале своје буџете, па неке, као Дунавска, чак и са 80 милиона динара; да су све општине повећале своје буџете, и онда логично излази да се морају повећати и прирези, и да се то мора ставити унутра. И кад све то саберете: и те бановинске буџете, и те општинске буџете, и овај државни буџет, што све даје народ, онда ће можда изаћи да народ мора да да можда 25—30 милијарди динара. (Фран Смодеј: Зашто не 100 милијарди?) Сада, то је мој рачун. (Фран Смодеј: Слаб рачуница!) А целокупна је привреда по извештају Господина министра финансија 44 милијарди. Значи, $\frac{3}{4}$ иде на буџет, а $\frac{1}{4}$ иде народу за све његове потребе. Г. Министар финансија каже да неће бити повећања, а то је изнето и у „Времену“ са крупним словима. Исто тако „Време“ са крупним словима доноси један овакав натпис: „До краја буџетске године изнео је буџетски суфицит преко милијарду динара“. Међутим шта је на ствари? Ако су цифре тачне, онда ћете видети да је прошлогодишњи буџет предвиђао прихода од непосредних пореза 2,299,000.000 динара, а у овогодишњем 2,699,500.000 динара. Дакле више у овом код непосредних пореза 400.500.000 динара. У прошлогодишњем буџету предвиђено је прихода непосредних пореза 2,567.115.000 динара, а у овогодишњем 3.141.485.000 динара. Дакле више у овом 574.370.000 динара. У прошлогодишњем било је предвиђено прихода од разних монопола 1.956.000.000 динара, а у овогодишњем 2.069.663.000 динара, дакле више у овом за 113.663.000 динара. То износи свега 1.061.533.000 динара. Кад овоме додате још и оно повећање свих такса по Финансијском закону са 50%, и када видите остале ствари, онда ћете најбоље разумети да је то све бачено на грбачу нашега народа и на терет сиротиње.

Настаје питање да ли ово наш народ може платити. Ми имамо државну статистику и по тој статистици у нашој држави има око 2 милиона домаћинстава. Од тих 2 милиона домаћинстава је 1,400.000 сиромаша до 5 хектара земљишта, а онај остатак од близу 600.000 је мало бољег стања са земљиштем од 5 хектара па на више до великих газдинстава. Сада када узмете ову милијарду и 200.000 динара, онда ћете видети да свако то газдинство има платити још по 800 динара. (Спира Хаџи Ристић: Не може то бити. Он ће платити исто колико и прошле године. Наиме на 5 хектара земљишта платиће толико колико је плаћао и прошле године).

Као што је речено у извештају поклања се велика пажња на просперитет народа. То је отишло тако далеко да је то благостање таково да народ врло лако плаћа. Тако се у „Времену“ крупним и врло масним словима пише: „Министар г. Летица изјављује да се по селима не врши присилна наплата пореза“. То тако пише владин лист „Време“. Међутим, ево овде једно уверење начелника Среза поцерског из кога се види да су шљиваци Среза поцерског страдали од невремена са 100%,

затим виногради са 90% и остали плодови те да је народ у апсолутној немогућности да услед те штете дође к себи, не само ове но и друге године.

И у том срезу имате овде 14 обавести о лици- тацији одређеној 28 јануара о. г. за дужну порезу. Милановићу продаје се један коњ, једна крава, је- дно теле итд. Браћи Ивановић 28 јануара продаје се једна крава, десет комада оваца, једна крмача итд. Јанковићу Живојину 28 јануара продаје се једна крава, длаке такве и такве итд. Господе, из три села имате 14 одређених продаја 28 јануара и то за наплату дужне порезе.

Кад народ прочита у „Времену“ оно што је пи- сано, а зна да му се врши код куће продаја, онда настаје питање, да ли је ово „Време“ подигло ау- торитет г. Министру и што народ мисли, када се такве ствари износе, које не стоје у сагласности са истином. (Министар финансија Душан Летица: Говорите оно што је Министар финансија казао, а не што пише „Време“). Ја знам да је „Време“ вла- дин лист и да се кроз „Време“ баца прашина у очи народу. Када се то продаје народу, када се продају волови из јарма, када се продају коњи из плуга, чиме ће он орати. Продају му се овце, продаје му се крава, продаје му се ситна стока, продаје му се ранитељ и бранитељ, да се плати порез, а он живи у оваквом бедном стању због невремена, па то је бездушно.

Ви видите, господе, с обзиром на статистички број домаћинства код нас, да људи само имају да плаћају и да уопште све дације тако рећи пла- ћа сиротиња, плаћа мали човек, сељак, а наше газ- де, наше задруге и банкарска предузећа у том пла- ћању учествују врло мало. Зашто? Зато што они плаћају порез по билансу, који израђују вештаци, по којим билансима готово је код њих увек штета или је тако мала добит, да порез на ту добит иза- ће тако ништаван, да је могућа слабија добит не- го код најслабијег газде.

Свуда се прича о благостању народном, прича се о благостању сељака. Ту је мало пре г. Степа- новић причао како се у Подунавском срезу ори пе- сма. Међутим владин лист „Време“ пише како је један сељак упрегао магарца и краву да дотера на пијаци дрва за циглих десет динара да их прода и да нахрани своју породицу. Дакле, господе, када се на једној страни продаје сељаку што је најпо- требније, кад долази до таквога стања да мора кра- ву и магарца да упрегне у саонице да иде на па- зар, где је ту добро сељака, где је ту просперитет сељака, где је његова моћ?

Како је код трговаца? Ви сте читали да је овде било 3—4 збора трговаца металских и ста- кларских трговаца у којима се јадају и жале и ку- кају и претстављају своје стање тако тешко и не- одрживо да је дошло до краја.

Ви сте читали такође у листовима, како су и занатлије држали зборове, како су се тужили на своје тешко стање. Ви читате, господе, како је му- ка међу чиновницима, како се и они туже, да су намирнице покупиле, не могу да спајају крај с крајем, како живе на крају Београда у неким ули- цама, како се хране бедно, а плата им се повећа- ва од 2 до 50 динара месечно.

Ви чујете, господе, како је г. Министар соци- јалне политике говорио у Скупштини, како је се побољшао животни стандард радника. Он је си-

гурно видио кад је правио ону кућицу, какав је стандард тог бедног радника.

Какав је стандард тог радника? Ми смо видели пролазећи код разних грађана, како тај несретни радник, тај Личанин, Босанац мизерно једе. То је стандард, високи стандард његовог живота. Па кад је такво стање, господе, и код сељака и код тргов- ца и занатлије и чиновника и код радника, где је онда то боље стање. Може нам се рећи: Па мо- лим вас, погледајте наш трговински биланс. По њему имамо толико и толико милијарда активе. Али, како се ствара тај трговински биланс. Они то заборављају да кажу. Заборављају да је то само вредност размене добара. Заборављају да се- љак од тога нема никакве вајде. Заборављају да сељак продаје своје жито „Призаду“ пошто он не- ма појединачно 5 вагона своје хране. А сада „При- зад“ подиже цене. Али настаје питање да ли се- љак има од тога користи, или само „Призад“. Он има користи и он је изнео пре неколико дана како је зарадио сто и неколико милиона динара. Кад се већ ради о „Призаду“, господе, ако је овде г. Ми- нистар трговине и индустрије он ће ми помоћи, па ће ми рећи како се тамо ради. Ви сви знате да смо ми имали у Копривници једну врло добру фа- брику уља, које је и Двор употребљавао, фабрику која је добила диплому дворског лиферанта. Та фабрика није била тако великог капацитета, али је радила и израђивала уље које није имало конку- рента. Семе из кога је уље производила добивала је са стране. Једног дана њима се забрани увоз се- мена и дотични директор дође код Министра тр- говине у Београд и замоли га да му се поново до- зволи увоз семена. Министар је дозволио, али „Призад“ не одобрава. „Призад“ негира решење Министра трговине. Један, два пута то тако иде, а гласови иду, па се томе господину поручује: Про- дајте вашу фабрику, јер ћете пропасти, ви нећете добити дозволу за увоз семена. И што је човек могао друго да уради него да прода фабрику, ми- слим Првој хрватској штедионици за не знам ко- лико милиона. Фабрика се затворила и отпустило се неких 500—600 радника. Је ли то та установа од које има користи сељак и радник, кад нема ко- ристи чак ни фабрикант.

Мени је пао у руке француски лист „Кандид“, који је пригодом доласка г. Делбоса донео у ша- љивој форми, да је Делбос као бајаги упитао на- шег Претседника Владе зашто је прешао на осо- вину Рим—Берлин, а он да му је одговорио: „Ви не знате прилике у нашој земљи, Ви и не знате да је наш народ сиромашан“ — ту је признао. „И ако као сиромашан народ нема где да прода своје про- изводе онда ће отићи у комунисте и мени није пре- остало ништа друго него да приђем тој осовини, јер Италија и Немачка највише наших произво- да троше.“

После овога на три дана излази у „Времену“ трговачки биланс, у коме се вели да смо за ово кратко време имали пасивност са Немачком од 330 милиона динара.

Настаје питање што ми увозимо њима? Уво- зимо маст, свиње, волове, месо, коње, жито, грађу итд. Зашто ће то Италијанима и Немцима? Ево, видели смо зашто. Кад је Хитлер ишао у Аустрију, онда је требало да буде све спремно, војска не сме да буде гладна. Ево видите, он прави од тога ма- гацине и снабдева све за сваку евентуалност. А

кад престане потреба, онда неће бити извоза за Италију и Немачку, јер су они накуповали колико је њима потребно, они су куповали грађу, а како један говорник рече сад је трговина са грађом стала и дрво труне. Зашто? Зато, што им више не треба.

Господо, што је најинтересантније то је ово: кад тај буџет осмогрите, онда видите на шта се све троши и зашто је он повећан, за која министарства и за које позиције. Господа причају о војсци, о њиховој великој љубави према војци, како војска треоа да буде јака, да је она наша народна одбрана, да је она наша народна снага, да без ње не можемо водити ни унутарњу ни спољну политику, а истовремено одооравају повишење буџета Министарства војске само за 300 милиона динара тако оедну суму кад нам је Ханибал пред вратима. Од једне милијарде и 200 милиона динара даје се Министру унутрашњих дела 63 милиона динара, а зашто? Зато, да се повећа број пендрека, да се повећа број бајонета у жандармерији, јер треба још хиљаду сто жандарма. А нашта ће вам толики жандарми, кад је код вас ред и мир, кад се код вас може мирно да спава и кад се код вас нигде ништа не дешава. Троше се новци на агенте, троше се новци на повећање плата агената, на повећање броја агената, па чак и на униформисање тих агената, и то не у обична одеља, него у фракове. Ту су скоро купљени агентима фракови.

И ако се буџет повећава и ако је он огроман, народ би га радо платио, ако може, онда кад би народ видео да се троши на корисне и продуктивне ствари, народ би то тешко платио, али би ипак платио, али место да се троши за појачање народне одоране, да се троши за војску, за привреду, за просвету, за социјално осигурање, — троши се, као што рекох, ево узмите па видите, за Министарство физичког васпитања повећан је буџет само за 6 милиона, на Министарство социјалне политике за 25 милиона, за Министарство пољопривреде повећан је за 17 милиона, Министарство просвете за 63 милиона а буџет Министарства унутрашњих дела за 63 милиона. И то знате ли, зашто. Повећава се позиција поверљивих кредита Министарства унутрашњих послова са 2 милиона динара, тако да данас износи 11,300.000 динара. Постоји затим позиција за исплату возних карата за железницу и бродове у служби безбедности 4.480.000 динара. Овде кратко питање: који су то и какви силни путеви у служби безбедности код реда и поретка који влада у земљи по причању Краљевске владе, па за кредитирану возарину 150.000 динара, па издржавање неколико делегата у иностранству употрељених и одређених код Министарства унутрашњих послова у износу од 1,200.000 динара. Дакле, интересантна је ствар да се оваква једна позиција уноси у јавни буџет, иако постоји позиција поверљивих кредита од 11,300.000 динара. Настаје питање да ли се тиме не вређа суверенитет држава у којима се такви делегати налазе. (Фран Смодеј: Да сте и Ви ту мало бацили пара, не би наш велики Краљ погинуо!) Затим, предвиђа се и позиција на име изванредне помоћи пострадалим у служби одржања безбедности и поретка у износу од 100.000 динара, као и за прву помоћ породицама погинулих и онеспособљених у служби јавне безбедности која нема пензије у износу од 40.000 динара, а за оне који имају права на пензију нема ништа. Затим, накнада на име издржавања случај-

но онеспособљеним у износу од 9.000 динара. Кад то саберете добивамо суму од 149.000 за тај правни поредак, ред и мир, поред оних, наравно, који нису предвиђени, јер имају право на пензију.

Поред наведеног имате даље нарочиту позицију за повећање броја агената. Господо, можемо слободно рећи да имамо више агената него учитеља рецимо у Врбаској бановини. (Др. Алберт Крамер: Сигурно!) Затим имате позицију за агенте, њихове надзорнике и поднадзорнике и на име повишице њихових плата у износу од 4,525.420 динара, а затим и на име њиховог паушалног додатка 552.600 динара. Постоје затим позиције за моторизацију агената, и то само у Сплиту, Сарајеву и на Цетињу милион динара.

Потпретседник др. Ђура Котур: Господине говорниче, Ваше време је истекло. Ја бих Вас молио да приведете крају свој говор.

Радослав Дунић: Мени се тачно пази време, а када је малочас један од предговорника говорио више него што треба, није опоменут. (Др. Алберт Крамер: Па он је износио философију њихове политике!)

Господо, овде мора да се спомене и Уредба о ликвидацији сељачких дугова. Та Уредба донета је 25 септембра 1936 године. Ко је прочита и ко уме да чита законе и законске прописе, видеће кроз ту Уредбу једну подмуклу борбу између великих и малих, као и позадину те борбе. Видеће да је по тој Уредби сељак имао да плати, ако не више, онда оно што је фактички дужан. Видеће Сциле и Харибде кроз које треба проћи да се задовоље сви прописи изнети у тој Уредби. Видећемо најзад да је сељак уништен и оштећен.

Ви знате, господо, да су код нас пре 70 година реакционарни људи били толико племенити, толико осећајни и толико далековиди, да су они сељаку осигурали минимум за његову егзистенцију, осигурали су му 5 дана ораће земље, кућу и окућницу од једног дана ораће земље, пар волова или бивола, 10 оваца или друге ситне стоке итд. Сада је, господо, овим законом, овом уредбом све то збрисано, па је збрисано и свако право на суђење, него се клог од стране Привилеговане аграрне банке пише пореској управи, да за дугове тога и тога изложи продаји његово имање. И господо, прода му се и пепео са огњишта и он изађе на улицу као просјак без игде ичега. Упропасти се мали човек, упропасти се сељак који је на својој грбачи увек носио и износио ову земљу, упропасти се човек који је стварао ову земљу и који је створио све ово што данас имамо.

И поред свега тога, поред ових несретних прилика у којима се живи, ипак тај сељак плаћа.

Господо, ја жалим што ме опомињу на време да је прошло али бих вас ја можда замарао подуже кад бих прешао на унутрашњу политику, о којој је било доста говора од стране мојих колега те због тога о томе нећу говорити.

Потпретседник др. Ђура Котур: Ја сам Вас, господине сенаторе, молио да приведете Ваш говор крају.

Радослав Дунић: Ја о томе нећу говорити него ћу говорити о нечему другоме, само да завршим.

Господо, ја ћу само једну ствар да споменем. Њу сам споменуо у Финансијском одбору. Кад је приређиван парастос покојном Варнави нашем Патријарху, штампана је ова листа (Показује листу)

у којој се народ позива на парастос. Листу је забранила државна цензура и државни тужилац, а државни тужилац није забранио „Словенец“ од 22 септембра 1937 год. у коме пише: „Шта желе те пропалице, шта опет намеравају југословенски јнсовци и соколи?... и у том њиховом раду пуном мржње према свему што је католичко и словеначко верно их помаже расколничка православна црква...”

То не ствара раздор у цркви а овај један позив на парастос ствара га. (Фран Смодеј: Нисте читали „Словенец“, има за неке цедуље).

Потпретседник др. Ђура Котур: Господине сенаторе, ја Вас и по трећи пут опомињем да завршите Ваш говор.

Радослав Дунић: Добро. Ето видите ви сте нам забранили и овде да говоримо.

Потпретседник др. Ђура Котур: Ви сте Ваше време исцрпели.

Радослав Дунић: Хтео сам само ово да споменем. Ово морам рећи. Ви знате да су наши архијереји због Конкордата повели тако рећи један крсташки рат против Владе. Они су повукли у ту борбу и свештенство и народ. Архијереји су се поравнали са владом и државом и наступио је мир. Али ја питам Краљевску владу и цркву, шта је ко у том поравнању изгубио кад код поравнања и једна и друга страна претрпи нешто од свога права. Питам ја: шта је претрпела држава, кад је морала да клекне пред црквом, а шта је претрпела црква, кад је морала да дезавуише себе. И напослетку питам, шта ће радити та држава и шта ће радити Краљевска влада, кад почну да се остварују оне жеље које су изашле у „Osservatore Romano“ и оно што је изјавио г. Степинец, шта ће радити кад католичка црква буде то захтевала. Ко ће платити таксу за то поравнање.

Кад не могу даље да говорим, господо, онда ми је жао, али има још само једна ствар коју морам споменути, а то је да је Финансијским законом поништен чл. 22 Устава у коме пише сасвим кратко: својина је неповредна. Ту има један пропис у § 38 Финансијског закона у коме је отето туђе имање. (Одобравање на левици).

Потпретседник др. Ђура Котур: Има реч сенатор господин Душан Трифковић.

Душан Трифковић: Господо сенатори, узимам први пут реч у овом високом Дому и то као претставник нашег престоног града Београда, да пре свега одам признање једној Влади, која је неуморним истрајним напорима кроз скоро три године успела да земљу изведе из незавидног положаја у коме су је оставили претходни режими. Сматрам да није потребно нарочито подвлачити и набрајати све резултате плодноне и корисне политике коју је инаугурисала влада г. др. Милана Стојадиновића одмах по свом доласку на власт пошто се ти резултати виде и осећају на сваком кораку. Па и Београд, као највећи град у земљи, који је имао огромне штете од дуготрајне привредне кризе пошто је то град малих чиновника, привредника и радника, изашао је хвала Богу из кризе и пуним темпом иде у сусрет једној лепшој и бољој будућности. Резултати напора данашње Владе виде се на сваком кораку. Идући кроз престонице видите да се свуда зида и гради. И то не само држава и општина, већ и приватна лица. Ни у времену просперитета није се у Београду толико зи-

дало као данас, што је најбољи доказ напретка и процвата, јер да ти радови нису рентабилни, свет у њих не би улагао новац. Кад се одмакнете мало од Београда, на север или на југ, исток или на запад, видећете како се граде модерни аутомобилски путеви којима ће бујати нов живот и нов привредни напредак. То су нове артерије којима ће заструјити благостање, јер ће нашу земљу широм отворити утицају великих и богатих народа и међународном саобраћају. Кад ти путеви буду готови, процветаће туризам, повећаће се наш извоз, а сада, кад су ти путеви у грађењу, у тим радовима налазе хлеба и зараде стотине и стотине хиљада вредних и до недавна гладних руку.

Саобраћај, а то је моја струка, пошто сам 30 година био саобраћајни чиновник, функционише као сат, и данас нам на железничком саобраћају могу позавидети и многи западни народи. Трговина и занатство изашли су из мртвила и добили новог полета. Несумњиво да се преко ноћ не може накнадити огромна штета коју је претрпела наша привреда, нити се могу једним потезом пера поправити све многобројне погрешке претходника ове Владе, који нису имали ни довољно спреме, нити пак довољно одлучности, као ни потребно поверење народа, да на време и успешно поведу борбу против привредне кризе. Наш платни биланс активан је за више од једне милијарде. Нашим продуктима обезбеђене су нове пијаце, које се из дана у дан проширују и повећавају, захваљујући мудрој политици Краљевске владе.

У пољопривреди, земљорадник, најглавнији сталез наше земље, који сачињава више од 80% целокупног становништва, најзад је добио шире видике, ослободио се тешке море, — великога дуга, а поред тога разумним и планским мерама Краљевске владе добио могућности да пласира своје производе по много бољој цени него раније, тако да данас земљорадник није више брига целе нације и државе, није баласт наше привреде, већ један конструктиван и користан чинилац, који ће у скорој будућности добити онај значај и ону улогу, која му са правом припада.

Рударство је добило новог замаха доласком на управу земље данашње Владе, која је учинила оно, што ни једна влада од Ослобођења до данас није увидела, да је права и несумњива потреба не само наше привреде већ и наше сигурности, да стварамо тешку индустрију, која ће учинити независном нашу државу од иностранства, не само у погледу својих пролуката у миру, већ нарочито још у рату. Зеница, Бор, Лозовац, Трепча — темељи су једне ведре садашњице и перспектива светле будућности наше националне привреде и потпуне економске независности Југославије. Колико је задовољство за мене, као саобраћајца и човека, који је век свој провео на жељезницама, кад сам прочитао, да је моја отаџбина првипут у својој историји произвела довољну количину жељезничких шина за потребе нашег саобраћаја. Већ и само то, да није урађено ништа друго, заслужује признање целе нације.

И у другим гранама националне и државне делатности мора се истаћи и констатовати, да је влада г. др. Стојадиновића, упркос веома тешких прилика, а често и великих и намерних сметњи од стране својих политичких противника, постигла највеће могуће успехе. Зар није истина, да до до-

ласка данашње Владе на управу земље у Југославији уопште није постојало социјално осигурање радника, нити је било довољно законске заштите, да се радници спасу од експлоатације својих послодаваца? Данас пак наша земља има најсавременije законодавство у нашем делу света, и слободно се може мерити у погледу социјалног обезбеђења радника са многим напредним земљама на западу. Не само што је повећана надница и квалификованом и неквалификованом раднику, не само што је прецизирано радно време, већ су нарочитим Уредбама обезбеђени радници у случају болести, смрти и беспослице, а стара је истина, да без социјалне правде и потпуне равноправности свих грађана једне државне заједнице нема ни правог напретка ни благостања.

У ресору правде донети су многи закони и уредбе и форсирано се ради на изједначењу законодавства. У ресору просвете предузете су најосетливије мере и кораци, да се подигне културни и просветни ниво нашег народа, да се поправе хигијенски услови по школама и да се развије што интензивнија акција на селу, где је данас несумњиво потребно највише напора и труда. Резултати те и такве просветне политике већ су се почели и осећати, иако просветна политика Југословенске радикалне заједнице још није изведена у потпуности.

Кад се све то уважи и кад се види шта је Краљевска влада досада постигла и урадила, мора се учинити једна констатација: данас је боље, и то најмање за 100% боље у свима доменима народног и државног живота, него што је било пре три године. Друга је ствар, да ли код политичких противника данашње Владе има довољно објективности, да за тај очигледан и речит напредак одаду признање ономе и онима који то заслужују.

Имајући, господо, пуно поверење у Краљевску владу и њен рад, ја изјављујем да ћу гласати за предлог буџета. (Живо одобравање на десници).

Потпретседник др. Ђура Котур: Господо, како је време одмакло, ја ћу са вашим пристанком закључити данашњу седницу, а идућу заказујем за сутра 23 марта тек. године у 9 часова пре подне, са дневним редом: наставак претреса извештаја Финансиског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансиског закона за буџетску 1938-39 годину у начелу.

Прима ли Сенат предложени дневни ред? (Прима).

Пошто Сенат прима, данашњу седницу закључујем.

Седница је закључена у 20.45 часова.